EGYRŐL-MÁSRÓL.

MÁSODIK KÖTET.

EGYRŐL-MÁSRÓL

— UJABB EMLÉKEIM —

IRTA

GRÓF TELEKI SÁNDOR.

MÁSODIK KÖTET.

BUDAPEST
RÉVAI TESTVÉREK KIADÁSA.
1882.

BLAHANÉNAK

ÉS

MUNKÁCSINAK.

Ihász Dániel jó pajtásom utolsó levelében azt irja:

„Az ***öreg ur*** *örömmel olvassa „EMLÉKEIDET“; azt mondta, hogy a magyar köznép* ***géniuszát*** *az utolsó időben, a mennyire ő a távolból itélhet, senki sem fogta fel jobban mint Munkácsy, Blahánné és te.“*

E — ránk nézve olyan ösztönző, serkentő és buzditó véleménye a legnagyobb magyarnak bátorit, ezen csekélységet kegyeteknek ajánlani.

Budapesten, szeptember 22-én 1881.

Tisztelőjök

TELEKI SÁNDOR.

PETŐFI SÁNDOR KOLTÓN.

Megközelithetem-e nagyságát? Méltó lehetek-e némileg hozzá?! . . . . A prücsök énekli meg a fülemilét, de mind a kettő a természet hangján dalol; az ökörszem a sas szárnyai alá buvik, fölviteti magát az ég magasságába s az égbolt tetejéről a sas fölnéz a vakitó napba, az ökörszem lenéz az árnyékos földre; de mindketten a természetet látják.

Az isten a természet fölött van; azt mondják: ő teremté; azért mégis mindenkinek imádsága egyenlő előtte. Ez az egyenlőség isten előtt.

Eljöttem én is, hogy imádkozzam emlékedre, melyet hűn őriz a nép; elmondom *egyszerüen* a mit rólad tudok. És ez az egyenlőség az elismerésben.

A karrarai márványt, melybe a lángész életet farag, a massai paraszt csákányozza ki a bányából; én is hozok egy darabot élted történetéhez, s erre feljogosit hazám történelme, melyet ezután irnak meg.

És most elmondom ama társaság előtt, mely nagy nevedet viseli.

1846. szeptember 8-kán Nagy-Károlyban voltam, az akkoriban ugy nevezett *quartialis generális* megyei gyülésen. Az időben deákosan beszéltünk, de magyarosan éreztünk, s nem tudtuk még, mi az a *Gleichberechtigung*.

A városban hire kelt, hogy Petőfi Sándor látogatóba jött barátjához, Riskó Ignáczhoz, s nála van szállva.

Nem sokat törődtem vele, s némileg még boszantott, hogy olyan nagy dolgot csinálnak belőle.

Vacsorálni mentünk a *Szarvas* vendéglőbe, Darvay Ferencz, Haray Viktor és többen, kikre már nem emlékszem. Leültünk egy asztalhoz; átellenben velünk, a legtávolabbi asztalnál ültek Riskó Náczi, Papp Endre, egy ismeretlen és még többen.

Haray vacsorálás közben felém hajlik, s azt mondja:

— Az ott Petőfi Sándor.

— Bánom is én! — felelém közönyösen.

Vacsora végeztével feláll Haray s ahhoz az asztalhoz megy, melynél Petőfi vacsorált és Papp Endre által bemutattatja magát. Petőfi feláll, kezet nyujt Haraynak és élénken beszélgetni kezdenek. Később véletlenül arra tekintek s látom, hogy felállanak és felénk közelednek. Haray tekintetéből kivettem, hogy hozzám hozza Petőfit, felálltam és eleibe mentem.

Haray végezte a bemutatást.

Első szava, melyet hozzám intézett, ez volt :

— Ön az első *eleven* gróf, a kivel beszélek.

— Hát döglöttel beszéltél-e ? — kérdém némi savanyúsággal.

— Az magam is voltam komédiás koromban.

— Na czimborám, velem ugyan nem sokat nyertél, mert magam is csak olyan *vad* gróf vagyok.

Rám nézett ; szemeiből láttam, hogy ezt a feleletet nem várta ; kezet nyujtott s a jég meg volt törve.

Asztalunkhoz ült s hosszasan quaterkáztunk együtt.

A mint e sorokat irom, fölelevenül emlé-

kemben — harminczhárom év multával — Petőfi alakja s látom őt magam előtt, ugy, a mint először láttam.

Közép termetnél valamivel magasabb alak, sugár növéssel, arányos testtagokkal, fesztelen mozdulattal, sürü, tömött, felálló, kurta, fekete hajjal, melyet jobb kezének ujjaival beszéd közben gyakran hátra felé simitott; közép homlok, a két szemöldök közt egynehány ráncz, a mély gondolkodás jele, szép, rendes, barna szemöldökök, csillámló bogár szemek, melyek beszéd közben csillogtak, s midőn lelkesült vagy költeményeiből szavalt, fényesen ragyogtak; ez volt arczának legszebb része, ablakai költői lelkének; egy kevéssé a homloknál meggörbült orr, szép, kicsi száj, rendes fehér fogakkal; arczának bőre sárgásbarna volt, egynéhány szeplőformáju még barnább foltocskákkal; ajkai a szokottnál valamivel vastagabbak, jól állt rajtok a mosoly, de a harag, a méltatlankodás, a guny, a megvetés, a gyülölet, s a csalódás érzelmeinek nyilvánitásai által sajátszerü, majdnem kellemetlen kifejezést vettek fel; gyér, vékony bajusz s állszakál, világosabb a hajnál, szemöldöknél és szempilláknál, szine a sötétbarnából egy-egy ritka téglaszin által a gesztenyeszinbe ment át, s hosszu nyak.

Öltözete! vékony zsinoros fekete attila, históriai inggallérja ráhajtva, sötét — majdnem fekete — szürke pantalon nadrág.

Szerintem, — pedig de jól emlékszem rá! — legjobb arczképe: az *Összes költeményei* 1848-dik évi kiadásában megjelent s Barabás rajza után készült aczélmetszet.

Én Darvaynál voltam szállva. Terjedelmes szállása volt, nála szokott a *liberális párt* — mint akkor nevezték — egybegyülni s tanácskozni.

Korán reggel, Riskó Náczi és Papp Endre társaságában Petőfi is odajött. A tanácskozás már javában folyt: hogyan s miképen kellene cselekedni; pártunk e gyülés alkalmával kisebbségben volt.

Petőfi a tanácskozás alatt egy szögletbe vonult, hallgatott és gondolkozott, s irónnal jegyezgetett egy darabka papirra.

Az előleges tanácskozás végeztével Darvay — egy eredeti, sajátságos, a maga nemében egyedüli egyéniség — Petőfihez megy, s két kolossális kezét vállára téve, jóindulatu mosolylyal mondja:

— Kedves poéta öcsém! hallom, beadtad nekik a kulcsot, — mondják, prüszkölnek tőle. — Okosan, nagyon jól tetted, hogy ki-

poétikáltad őket; a rigmust könnyebb tanulni, mint az oratiót; azt meghallgatják, igen, de amazt meg könyv nélkül megtanulják; add ide kérlek, hadd olvassam el.

— Mit? — kérdé Petőfi habozva.

— Azt, a mit tegnap a *pecsovicsokra* irtál.

— Nincsen nálam.

— Hisz tudod te azt könyv nélkül is, — közbeszól Papp Endre, — mondd el!

— Szivesen.

Homlokát összeránczositá, szemei csillogni kezdtek, egyet köhintett, fölegyenesült, s érczes hangon rákezdé:

„Hát e falak közt hangozának
Nagy szavaid, oh Kölcsey?!"

s midőn az utolsó három vershez ért:

„Hadd kapjon érdeme dijába'
Kezébe bilincset, nyakába
Jármot, hátára kancsukát!"

ezt annyi erővel, olyan igazán, annyi bensőséggel és meggyőződéssel szavalá, hogy mindnyájunkat mélyen meghatott.

Én e percztől fogva bámulója lettem, s iparkodtam barátságát kiérdemelni.

— Menjünk a gyülésbe! — mondá Darvay. — *Magnifice!* — engem mindig igy czimezett, — vegyen magára más *uniformist*, s utra.

— Rögtön, spectabilis!

A szobámba indultam, hogy magyar ruhát öltsek magamra, — Petőfi utánam jött.

— Te mégysz a gyülésre? — kérdé.

— Hát te?

— Én nem megyek. Mit csináljak ott? Egy csomó haszontalan szóbeszéd, de eredmény semmi; aztán meg még gorombáskodni sincs jogom, *nem* lévén táblabiró. Mig ti csépelitek a szalmát, addig firkálok valamit.

— Tudod mit? én felszaladok egy pillanatra a gyülésbe s megmutatom magamat egy perczre a tekintetes karok és rendeknek; ugy sincs ma semmi érdekes tárgy, azonnal jövök. Maradjunk együtt. Megvársz ugy-e?

— Meg; menjünk s végezd hamar.

Negyedóra teltével a megyeház kapuja alatt találkozánk.

— Hova menjünk? — kérdém Petőfitől.

— Ha nem restelled, menjünk szállásomra, valami kotyog a fejemben, szeretném leirni.

— Menjünk!

Riskó szobájában valánk. Petőfi leült s egy darabka papirra irt; én addig Gvadányi *Rontó Pál*ját olvasám, mely az asztalon hevert.

Kevés idő mulva felállt, megdörzsölé

homlokát, s jobb kezével kivágott a levegőbe; később tapasztalám, hogy ez szokása volt, mikor valamelyik költeménye sikerült.

— Menjünk! — mondá, — ez elég mára.

— Jó-e? — kérdém.

— Annak kell lenni! olvasd, ha nem unod.

— Ki unná Petőfit?!

— Gróf ur! nagyon köszönöm!

A bilincs.

Elolvastam; nem szóltam rá semmit, csak kezemet nyujtám.

— Druszám! ha lehet, ne hagyjuk el egymást! Ugy-e, eljösz hozzám Koltóra?

— Erről beszélünk!

Végig mentünk a megyeház-utczán, s a mint a saroknál fordulunk, a *Szarvas*-vendéglő felé, egy négylovas fogatu kocsival találkozunk, mely a nagy-utczán jött fölfelé.

A négy ló egyformán kurtára fogva, jól kantározva és gyeplőzve, sebes ügetve haladt; a *gyeplős* egy fél fejjel előbbre, fejét felülről lefelé rázta és trüszkölt, a *késefás* nyakát megszegve követé, s nem birván *tartani* a gyeplőssel, néha-néha *felvágott*, a két *rudas* belefeküdt a hámba s ugy haladt; a kocsit a négy ló gyeplőn vitte, hatalmas karok tarták azt, s kormányozták, minden parlamentarismus nél-

kül. Mikor hozzánk ért, egy *fogásra* megállt, mintha odaszegezték volna.

A négyes fogatot megölte a gőzmozdony; ritka az most minálunk, mint a hiuz.

— De hatalmas négy ló! — mondá Petőfi gyönyörködő bámulattal.

— Mint a tót diák mondja, druszám: *znákunk*! — felelém kérkedve; — jer, menjünk, forduljunk egyet.

— Nem bánom, nagyon jó lesz! s be akart ülni a homokfutóba.

— Nem oda Buda! Ide mellém! — s felültetém a bakra.

Kétkedve nézett rám s a négy lóra. Közibök suhintottam, megragadták a kocsit, de pár percz mulva gyönyörüen ügettek.

— Ha én igy tudnék hajtani! szólalt meg kis idő mulva, — de hát mit hajtanék? — tevé utána.

— Jer Koltóra, megtanitunk mi Ferenczczel.

— Igen, ha rászületett a tekintetes ur; — mondja rá Ferencz kocsis.

— Hát arra is születni kell?

— A bizony! Sok kocsis egész életén keresztül csak nyámmog ott a bakon, azt sem tudja, hogy hogyan és miért? más meg csak a kezébe veszi a gyeplőt, s mindjárt *csinálja*,

mintha csak mindig hajtott volna, s magától kitalálja a fortélyt.

— Merre menjünk? — kérdém Petőfitől.

— Tudod merre van *Erdőd!*

— Hogy ne tudnám.

— Menjünk arra felé.

— Rosz arra az ut, romlik a kocsi; menjünk inkább a Szent-Jánosi felé, Petribe. Boéréknál a tekintetes asszony otthon van, s megkinál egy kortytyal — mondá egész confidenciával Ferencz.

Petőfinek nem tetszett a Ferencz okoskodása; ő *Erdöd* felé vágyott. Még ekkor nem tudtam az okát, hogy *miért!*

— Menjünk druszám Erdőd felé; engemet kocsikáztatsz-e vagy Ferencz urat? — kérdé csipősen.

Majthény felé vettem az utat Erdődnek.

— Ne csodálkozzál; Ferencznek több szabad, mint másnak; — mondám neki *németül.* Először és utoljára beszélénk e nyelven együtt.

— Elmondom neked történetét. Mint kis czigány purdét Kristóf Adolf ur magához vette; az istállóban, a lovak közt, mint a kutyakölyköt, fölnevelték, seperte az istállót, s hordta a ganéjt; később lovász lett, végre kocsis. Ma a legjobb kocsis Erdélyben. Kris-

tóf ur gazdag ember; egyszer fegyveres zsiványok rohanták meg, ki akarták rabolni; Kristóf ur védte magát, Ferencz mellette állt, s midőn a rablóvezér Kristóf urra szegezte puskáját, Ferencz eleibe ugrott, mellével felfogta a lövést; még volt annyi ideje, hogy kikapja Kristóf ur kezéből a fegyvert, beleduplázott a zsiványok közé; azok megszaladtak, s Ferencz eszméletlenül rogyott össze. Kristóf ur bevitette Kolozsvárra, a kórházba. Ott feküdt kilencz hónapig, végre kieresztették; visszament gazdájához. Ez — kinek életét mentette meg — azt mondta neki: „Nagyon gyönge vagy még te arra, hogy szolgálj, *ingyenélőt* pedig nem tarthatok, mehetsz isten hirével!“ Én megfogadtam; három éve, hogy nálam szolgál; nem dorgáltam meg háromszor. Ezért Ferencznek több szabad, mint másnak.

Petőfi benyult dohányzacskójába, s egy marék dohányt nyomott a Ferencz markába.

Sebes ügetve, szótlanul haladtunk. Ő *Erdőd* felé gondolt, nekem is volt *hova*. A *Messzelátó* csárda fehérlett a távolban, a kőfallal keritett akasztófát elhagytuk balra; a domahidai határ szélén megálltunk, Ferencz leszállt, a két első ló elibe ment, s meghuzogatta azok üstökét és kitörölte szemeiket.

— Látod azt a kis domborulatot a rét végén, mindjárt ott a fris ugar-szántás mellett?

— Igen.

— Tudod, mi az?

— Nem.

— 1711-ben azon a helyen paczifikált Károlyi Sándor.

— Tudom!

Elindultunk; némán, csendesen gondolkodánk, volt *miről!*

Az időben a nemzet önérzetének teljes tudatában volt. Megunta már sérelmeinek örökös hiába való panaszlását, Nagy Pál, Borsiczky sérelmi feliratai elavultak, az örökös jeremiádok nem tetszettek; Széchenyi föl-ébreszté a nemzetet álmából, melyben csakis *gravamenjeiről* álmodott; Wesselényi mennydörgő szavai felvillanyozták az országot, Deák Ferencz logikája hatalmas okadatolás volt, Beöthy Ödön hangját országszerte hallották, Batthyány Lajos, Teleki László, Pálffy József, Károlyi György, Mesznil Viktor, s e fajtából többen, mertek *magyar* lenni, ott fenn, a mágnások tábláján, s ott, hol ezelőtt *culinariter* hebegtek diákul, kezdtek beszélni — töredezve ugyan — de *magyarul*. A nádor kezdte számbavenni őket, s a zerus *számmá* nőtte ki ma-

gát. Volt szónok köztük, a ki igy kezdé beszédét: „Fannak empereg, a ki hotyha absolutismus kiáltonok: mintyár megijed“ . . .

Kossuth Lajos, a nagy gondolatok, a varázs-szó és a hatalmas toll embere, nem préselhette a sajtót: pennájához nyúlt, a lelkesült fiatalság másolt utána, a gondolat felszállt és terjedt; Banquo-szelleme felüté fejét; ki nyomhatja azt alá? Az eszme terjedt, mint az amerikai *prairick* égése.

Egy hiányzot: az uj hitnek nem volt még *martyrja*. A hatalom segitett a dolgon: befogatta Lovassyt, Tormásit, Lapsinczkit, Wesselényit, Kossuthot; még akkor nem voltunk az akasztófához szokva, nem ismertük Haynaut, s Pest messze volt Aradtól.

Sok vajudások közt megszületett a *Pesti Hirlap* s ez lön a fiatal nemzedéknek bibliája. Kossuthnak egy-egy vezérczikke: szent Pál levele volt a korinthusiakhoz.

E lap eszméinek — mint akkor nevezék *commis voyageur*jei voltak: Somogyi Antal, Német Albert *et compagnie*.

A megye állt, 52 fejü hydra az idegen hatalom ellen, mindegyik külön-külön gazdálkodott otthon, s együttesen, közösen a hazáért.

Nem tudtuk, nem láttuk, de *éreztük* a jövőt, s mint ő mondá; „a század viselős“ volt.

Iskoláimat végezve, szülőim — az akkori szokás szerint — német egyetemekre küldtek ki, a hol tanulnom kellett volna; de megunván Hegelt, Schellinget és Werdert: a philosophiát szegre akasztottam és elmentem Spanyolországba, Lichnovszky Felix herczeggel, ki a Don Carlos seregében tábornok volt — *kalandornak*. Ügyünk, hála istennek, megbukott, minket elfogtak, a barcellonai nép *lambertirozni* akart. Espartero becsukatott, Lesseps ki akkor barcellonai főconsul volt — megmentett, kiszabadultam, összebarangoltam Európa nagy részét; később Liszt magával vitt Oroszországba, onnan vele utaztam egy pár esztendeig, s a nélkül, hogy egy árva hangot tudnék a zenéből — mint a hogy mondani szokta *vele hangversenyeztem.*

Haza kerültem; apám kiadta vagyonunk egy részét, édesanyám betelepitett Koltóra, gazdag nagyanyám, ki nagyon szeretett, ellátott mindennel, s én beálltam földesurnak. Abban az időben könnyen ment ez a dolog: volt robot és nem volt — adó.

Fő szenvedélyem a *ló* volt. Lovagolni, hajtani, szóval lovat idomitani; ez vala majdnem egyedüli foglalatosságom. Apámnak hires ménese volt, s a *felállitott* lovakat hozzám küldte Koltóra, iskolába.

Nőtlen ember voltam és jó czimbora. Magyar ember lévén, szerettem a vendéget; hozzám a vendéget mindig „isten hozza“, curiámnak most sincsen kapuja, nem irhattam rá, hogy: „ha jöttök lesztek, ha hoztok esztek.“

Fényűzést nem vittem soha, a mi kitelt a háztól, azt ettük a háznál; a legfőbb luxusarticulus: *Pócsy Laczi* volt, a hires mármarosszigeti primás, hatod magával. Be-beállitott hozzám, s huzta. Hire ment, hogy Pócsy Laczi Koltón van, s a vidék *java* Koltóra jött. Quaterkáztunk czigány mellett, nyájaskodtunk nótára, a kellő bort termette a berkeszi *Lencsés*.

Pocsyval még megtörtént az is, hogy mondá:

— Mi holnap szeretnénk elmenni.

— Nehéz dolog lesz az, Laczi bácsi!

— Hát minek uram?

— Hát csak annak, hogy nekem most nincsen pénzem, s aztán hogy mentek pénz nélkül?

— Ugy, hogy jöttünk, csak ellenkező *marsrutával*. Bemegyünk Bányára, ott összemuzsikálunk annyit, hogy elérünk vele Kapnikig, ott ujból huzunk egy párt, s azzal épen Szigetre érünk.

S Pócsy Laczi utra kelt, s szerencsésen megérkezett Szigetre, hatodmagával.

Próbálná csak valaki ezt Pongrácz Lajival!. . . .

Abban az időben egyike a legfontosabb politikai kérdéseknek: a *partium* kérdése volt; tudniillik: az anyaországhoz visszacsatolni az onnan Erdélyhez kapcsolt négy vármegyét: Zarándot, Közép-Szolnokot, Krasznát, és Kővár vidékét. A kormány administratorai által mindent elkövetett, hogy az illető megyékben a visszacsatolás ellen többséget szerezzen, s ez által befolyjon az országgyülésre, hogy a *partium* kérdése elejtessék.

Három megyében czélt is ért; mi állottunk egyedül Kővár vidékén a visszacsatolás mellett. Az országos ellenzék erejét nálunk összpontositá.

Wesselényi Miklós állt a mozgalom élén; Hosszu László kővári főjegyző, követtársam és én voltunk a főszereplők. Rendesen Krasznából, Szolnokból — Zaránd nem vett részt a mozgalomban — nálam gyültek össze, s Koltón tanácskoztunk a teendők fölött.

A nagy-károlyi gyülésből hazajöve, Hosszu Lászlótól pár sort kapok, melyben tudatja, hogy a napokban hozzám jön a szolnoki és

krasznai urakkal értekezni; várjam őket. A napot nem tudja bizonyosan megmondani, de készüljek elfogadásukra.

A nagy készülődés abból állt, hogy egy czigányt átküldtem a bányai bérczen Szigetre, Pócsy Laczi után, s a gazdasszonyomnak megmondtam, hogy egy pár ártatlan állatot tartson készen *holocaustra*, mert több urak jönnek.

Másnap Papp Zsigmond tudatja Nagy-Bányáról, hogy Petőfi Sándor odaérkezett és készül ki Koltóra. Befogattam s Haray Viktorral utána mentünk. Egyidejüleg kapom a levelet Hosszutól, hogy holnap ebédre nálam lesz a Szolnok- és Kraszna-megyei urakkal s tudatta a vidéken is pártunk embereivel; s lőn nagy rebegés a baromfiak között.

Petőfit megkaptam Bányán s többekkel együtt kihoztam Koltóra.

Vidékünk szépsége meglepte. Kertemből a kilátás olyan, hogy continentalis vidéken ritkitja párját.

Házam egy kis lejtős magaslaton áll; az előtéren éjszak felé sima nagy térség, zöld rétekkel és tölgyfa-csoportozatokkal a térséget a Lápos vize kigyózza végig, s egy magaslatról egész futása látható, mint ő mondá a

kanyargó Szamosról: „mint egy odafagyott villám".

A másod téren, a Láposon tul, lankás dombok szilvafákkal beültetve, felettök egy fensik, óriás tölgyerdőkkel; tiszta időben *tizennyolcz* falunak fehér tornya látszik, s minden falu kertjei fákkal ugy beültetve, mintha erdők közepén állanának; harangjaik hangja elhalattszik hozzánk a völgybe s szép időben a nagy-bányai harang is idáig zúg.

A háttérben, amphitheatralis kanyarulatban, a Kárpátok hegylánczolata, Ugocsamegye két nagy mamelonjától föl keletre, az ősz *Cziblesig*, közepén az öreg *Rozsály*, óriás sziklakidomborodásokkal s tetején mérföldre terjedő egyenes fensikkal, megrakva sötétzöld afonyabokrokkal; jobbra tőle a *Gutin*, a hegyeknek óriás puposa, hegyes, egyenesen kiálló gránit-csucsaival, éjszakról Mármarosba nézve, a Tisza folyását, e magyar *Nilust*, mely gazdagit és rombol, áldást és végpusztulást áraszt. Távolabb a *Hugyin*, fején a fehér felleg; büszke ur ő, ritkán emeli le fövegét, csakis a nap ragyogását süvegeli. A három águ *Czibles*, a magyar haza *tridense*, magára huzva a villámokat, mint *torreador* a bőszült bikát. El jobbra a *Fekete hegy*, sötéten, feketén, árnyékban tengerszemével, vidékünk *Fins-*

*terahorn*ja. Magányosan, elszigetelten, egyedül a *Sátorhegy*, sátor-alakjával, aljában jóltevő gyógyforrásával; méltó hely lenne a sátoros hét vezér sirjául. És ez mind zöld, mind benőve fákkal; végtelen tömör, sötét és világos zöld kővé vált tengerhullámokat képezve; berakva érczczel, aranynyal, ezüsttel, rézzel, ólommal, szóval *kincscsel*, nyomorául annak, a ki azt kikalapácsolja: *a szegény, éhező bányásznak.*

Feljő a nap *Zutin* háta mögül; fényárja megvilágitja a hegy-colossok csucsait, a szürke pitymallat kékbe megyen át, s az alant járó köd küzd a nap sugaraival, föl magasra száll, felleggé válik, s halad tovább vagy alászáll a földre, harmattá válik, s ragyog mint brilliánt, a növények szálain. Délben, az ég legmagasabb pontjáról lövelli le egyenesen sugarait a nap, megkurtitja az árnyékot, s a munkás parasztember keresi a helyet, hol egye meg árnyékban délebédjét. Alkonyatkor — de szép az alkony! — világnak megpihenése álom nélkül, munkának szünte nyugodalomban, s a kenyérkereset küzdelmes verejtékének letörlése. A lement nap visszanéz a földre, a fellegek sötétkékből rózsaszinbe, s abból vörösbe mennek át; a paraszt azt mondja: „szél lesz!“ A leveli-béka kuruttyol a fa tetejéről, a paraszt

azt mondja: „eső lesz!“ — hazudik a felleg, hazudik a béka, mert az idő szép marad. A fernezelyi, a láposbányai kohófüst kijön a völgybe s eltölti azt kénszaggal; hányszor üté meg e szag orromat, a számkivetésben!....

De végre is, mit nyavalygom én a leirásával, mikor megirta ő, a költő:

„. . . ide jöttünk Koltóra. Ez egy kis falu, Kővár vidékén, a Lápos-völgyben, Nagy-Bányától egy órányira, délre. *A táj olyan szép, mintha az én képzeletem után alkotta volna a természet.*“

Október első felében volt. Gyönyörü őszi napok jártak, vidékünkön ez évszak a legszebb. A nagy hegyek és bérczek, melyek mérföldekre terülnek el szemeink előtt a láthatáron, ilyenkor tarka szinvegyületet öltenek magukra, az erdő tömör zöldje, e szin minden árnyalatát változtatja, a szelid gesztenyefák megsárgulnak, a bükkös piros és vérvörössé lesz, s az egész egy olyan összhangzatos egészet képez s befödi a tájt, a természet óriási perzsa szőnyegével.

Ebéd előtt értekezletet tartánk — ősi szokás szerint: kalács és szilvorium mellett — az udvaron, a nagy eperfa alatt, melynek tetejében a körülvevő oszlopokra felfutott folyon-

dár mennyezetet képezett; a német *atyáskodás* a zsidó gazdálkodás alatt e jó öreg fát is kivágatta.

Egy óra tájt jelenték, hogy a leves az asztalon van; fölmentünk ebédelni. Ebéd alatt *more patrio* folytak a pohárköszöntések, s hallók a szép szót; én felálltam ülőhelyemből és Petőfihez mentem, ki az asztal legvégén ült és mondám:

— Druszám, tégy ki magadért és értem, én nem tudok a szóhoz, mondjad te helyettem is.

— Jól van, próbálok egyet! — azzal a könyökére támasztá fejét, nem evett s gondolkodott.

Mikor a csemegéhez értünk, felállt, szemei ragyogtak, homlokát összeránczositá, s ihlettel, érczes, csengő hangon rákezdé:

„Barangol és zúg, zúg az őszi szél, —
Csörögnek a fák száraz lombjai,
Mint rab kezén a megrázott bilincs“...*

S hévvel folytatva, midőn e tételhez ért:

„Hallgass zúgó szél, hadd beszéljek én!
Ha el nem hallgatsz, túlkiáltalak,
Mint nősirást az égi háború!“

itt megállt, s csillogó szemeivel végig nézett

* Jól emlékszem, hogy Petőfi *akkor így* mondta, s nem fölcserélve a két sort, mint a hogy költeményeiben kinyomva van.

rajtunk. *Magnetisálva* valánk, s elragadtatva bámultuk a lángész rögtönzését.

Ő folytatá, s midőn a végszavakhoz ért:

„Tartsuk meg a szép, a szent kézfogást, — —
Ki legelőször nyujtja ki kezét:
Azé legyen a hála s dicsőség.
S ki elfogadni azt vonakodik?
Annak porára szálljon minden átok,
Melyet sirunkra majd virág helyett
Ültetni fognak maradékaink,
Kiket örökre megnyomoritánk!"

felugrottunk, pohárral kezeinkben, körül álltuk a magasztos ihletü költőt. Pócsy Laczi rá-huzta, s a rajongó lelkesülés mámorával üdvözöltük Petőfi Sándort.

Én, vállára téve kezemet, bevezettem a nappali szobába. Vendégeim az ebédlőben kávézva maradtak.

— Sándor, megvan-e ez neked? — kérdém meghatottan.

— Honnan volna? hát nem *érezted*, hogy most csináltam? — felelt szinte neheztelve.

— Akkor kérlek, ülj le s ird le, nehogy elveszszen.

— Majd én neked most firkálok!

— Nem nekem firkálsz, komám, hanem a hazának irsz.

— Hát küldd be Viktort és küldj kávét, lediktálom.

Haray Viktor tolla alá mondta; elvégezvén, kijöttek, s elolvasták ismét, de már nem volt az olyan, mint azt lelkesülten, rögtönözve mondá.

Ez az *Erdélyben* czimü költeménynek története.

Időtöltésünk, mulatságunk, a lovaglás és kocsikázás volt. Kilovagoltunk az erdőkbe, bekocsikáztunk Nagy-Bányára. A ló egész szenvedélyévé vált; én tanitottam lovagolni, Ferencz ur hajtani. Ferenczczel egész barátságot kötött és többnyire együtt kocsiztak be Bányára, a posta után és bevásárolni. Petőfi hajtotta a négy lovat, Ferencz ur mutatta, mint kell azt a *tudomány* szabályai szerint kormányozni.

Egy más alkalommal, néhány hónappal később, ujból meglátogatott. Én odajártam Szatmármegyében faluzni. Szives vendégszeretettel láttak mindenütt, Ferenczet tulságosan jól tartották, betegen jött haza; orvos után küldtem, az orvos gondolatlanul hánytatót rendelt, a nagy erőlködésekben Ferencz mellsebe felfakadt s nagy kinok közt meghalt.

Elmentünk a temetésére. Fekete posztóval bevont szekérre helyeztük a koporsót; az általa gondozott négy ló vonta a gyász-

szekeret. Petőfi, Haray és én kisértük a testet, s a sir fölött Haray mondott egy pár szomoru, résztvevő szót.

A temetésről hazajövet, Petőfi bezárkózott szobájába s még vacsorálni sem jött ki.

Másnap reggel bejött hálószobámba, leült ágyamra, kezében tartott egy iratcsomagot és szomoruan mondá:

— Druszám! megénekeltem szegény Ferenczet és vele együtt téged is, meg a nagy Harayt.

— Olvasd, kérlek!

S olvasá:

Czigány Ferencz, a négyes kocsis.

Kezdte a temetésnél; elmondta, ki volt Czigány Ferencz, hogyan nőtt fel kutyakölyök módjára, s mint lett hüséges cseléd, kutyahüséggel. Kristóf Adolf gyalázatos tettét kiméletlen szavakkal bélyegezte; milyen a rosz gazda és milyen a jó; Haraynak rövid beszédét versekbe foglalá s azzal végezte, hogy a cseléd is lehet ur, nemes érzelemben egyenlő gazdájához.

— Jaj de szép! — mondám.

— Örvendek, hogy tetszik, neked adom, csinálj vele, a mit akarsz.

— Nyomasd ki.

— Azt nem; ha gróf nem lennél, meg-

tenném, s ha valaha kinyomatod, tedd oda: kéziratom után.

A nagy viharban, mely a hazát érte, e kéziratot is elfujta a pusztitó szélvész; elrejtett irományaim közt nem találtam meg többé e gyönyörü költeményt, mely a *János vitéz* modorában volt irva. Egy remekmű elveszett, mint a hogy elveszett annyi vágy, remény és honfitörekvés.

Gondtalan napokat éltünk. Irodalomról, müvészetekről, politikáról vitatkoztunk, érdeklődő figyelemmel kisértük és magyaráztuk a napi eseményeket.

Petőfi — ki nem örömest türt ellenvéleményt — tüzzel vitázott, s néha nyersen is; különösen Haraytól nem türt ellenmondást, de Viktor mindig élczczel vágott vissza. Emlékszem, egyszer türelemvesztve mondá:

— Ejh, mit tud ahhoz egy *kicsapott komédiás*!

Haray egész hidegvériséggel kérdé erre:

— Uram! kérem, kihez van szerencsém? Ha jól emlékszem és nem csalódom, egy *irott szinlapon olvastam becses nevét?*!

Ilyenkor elmosolyodott és élczelt maga ellen.

Velem — még később Bem alatt is —

ritkán vitatkozott. Többnyire egy véleményen valánk.

Szeretett verseivel kérkedni s azt affektálással tevé; öndicséretére ezt szoktam volt neki mondani:

— Kinek kinek a maga mestersége. Az ur jól csinálja a verseket, én jól hajtok s még jobban lovaglok. Tessék felülni a *Cancanra* — Cancan egy fortélyos bolond lovam volt — és belovagolni Nagy-Bányára, s mikor visszajön, beszélünk az ur verseiről.

— Hát te a költészetet a kocsisággal hasonlitod össze?

— Én nem kérkedem a kocsiságommal, s ha az ur nem tömjénez saját verseinek, megdicsérem s néha meg is bámulom azok szépségét.

Erre aztán nem kapott kadenciát.

Gyakran hangsulyozta, hogy a bor és a csárdák költője s adta a betyárt. Pedig mikor magunkra valánk, csakis vizet ivott, s a koltói vizet „a Vajda-forrás isteni nektárjá"-nak nevezte; czigány mellett elkvaterkázott, s midőn koczintott, azt szokta volt mondani: „druszám igyunk egy sugárt!"

A zenéhez nem értett s hallása sem volt jó. Szeretett czigány után danolni, de a nótát

nehezen tanulta be. Én soha még „ködös“ állapotban sem láttam, pálinkát pedig a hadjárat alatt sem ivott.

A mult nyáron Mármaros-Szigeten voltam. Egy gombát áruló vén czigányasszony megszólit az utczán, s nagy örömmel kérdezősködik állapotom felől. Rögtön ráismertem.

— Jer velem — mondám neki.

Fölvittem H. M. asszonyhoz ki csodálkozott, miért viszek én hozzá egy czigánynőt.

— Vegyenek gombát! — mondám.

— Mit csináljak én a gombával? tudja, hogy a vendéglőből étkezünk.

— Ajánlom *Pila Anikót.*

A gombákat megvették.

Mikor Koltón Jókaihoz szerencsém volt, azt kérdé egyszer tőlem:

— Él e még Pila Anikó?

— Igen.

— Hol lakik?

— Felső-Bányán.

— Lehetne-e látni?

— Utána küldök.

Pila Anikó eljött; Jókai adott neki néhány tallért és irta *Az utolsó eszménykép*-et...

„De arról a helyről, hova lelke lejár
Csak a barna föld tud s barna czigány-leány...“

Gyulai Pál *Petőfi Sándor és lyrai költészetünk* czim alatt az *Uj magyar muzeum* 1854-diki évfolyamában közölt szép czikkében egy helyt azt mondja:

„A mézes heteket Koltón, gr. Teleki Sándor jószágán töltötte el. Mit keresett Petőfi egy gróf jószágán; az a Petőfi, ki független szegénységére büszkébb volt, mint a legdölyfösebb aristokrata, független gazdagságára? Maecenására talált-e a költő, ki egyik költő barátját megfeddé azért, mert b. Wesselényinek akarta ajánlani eposzát, hazafitiszteletе jeléül s azon körülménynél fogva, mivel az eposz hőse, a báró egyik előde volt? Kik a kalandjairól s különcz jelleméről hires fiatal grófot ismerték, tudták, hogy Petőfi őt épen oly pajtásának nézheté, mint bármelyik tanulótársát. S ő valóban ugy szállott hozzá, mint akármely ismerőséhez szállott volna, ki Szathmármegye közelében lakik. A gróf csak annyiban volt pártfogója, mennyiben pajtásai."

E tétel igaz voltának tanubizonyságául szolgálhat Petőfi Sándornak egy hozzám intézett levele, mely szóról szóra igy hangzik:

„Pest, deczember 29-kén, 1846.

Kedves druszám!

Nagy szomoruság éri a te fejedet, azért tanácslom néked, hogy légy rá elkészülve. De

a mily elkerülhetetlen a halál, oly elkerülhetetlen, hogy te nékem hat száz pengő-forintot adj, vagy adjál, a mint neked tetszik; még pedig ugy, hogy két szász pengőforintot rögtön utnak indits, akár addig végig se olvasd e levelet; négy száz pengőt pedig márcziusi pesti vásárra küldj föl. A mi a visszafizetést illeti, minden év végén adok neked két száz pengő forintot, s igy három év alatt kvittek leszünk. Komolyan beszélek, kedves barátom, most mutathatod ki, ha van benned emberség. Életemben legeslegelőször fordultam mágnáshoz, kimélj meg a szégyenpirulástól, mely a ragyánál jobban el fogja rágni képemet, ha visszautasitasz. Különben mint barátomhoz s nem mint mágnáshoz fordultam. Azt mondhatod, hogy nincs pénzed, akard és lesz, s a ki czigánynak vet ezer pengőt ingyen, az nekem mindig adhat hat száz pengőt kölcsön; mert ingyen el sem fogadnám, mert annál csak büszkébb vagyok, hál' Istennek. Nem kétlem, hogy szivesen teljesited kivánatomat, még pedig két száz pengőt e pillanatban, mert ha óriási szükségem nem volna, nem is vetemedtem volna e lépésre. Küldd leveledet a pénzzel együtt a gyorskocsin. Lakásom: *Hatvani-utcza, Jankovics-ház 585-dik szám, 2-dik emelet.* — Viktort köszöntöm. Vagyok őszinte barátod

Petőfi."

Levelére rögtön válaszoltam, s a kért összeget azonnal felküldtem Pestre.

Február elején kapom ujból a következő levelet:

„Pest, február 5-kén, 1847.

Szeretetreméltó barátom !

Nem hiszem, hogy meg ne kaptad volna levelemet, melyet uj esztendő után irtam. Nagyon nehezemre esik, hogy a füledet sem mozgatod: — — — —e vagy kalaposinas? Ha már kérésemet nem akarod teljesiteni, legalább megirhatnád, hogy ne támaszkodjam rád, s akkor másfelé fordítanám a rudat, mert nagy szükségben lévén, igy bizonytalanban nem maradhatok sokáig. Remélem, második levelemet nem hagyod válasz nélkül, még pedig rögtöni, azonnali, tüsténti válasz nélkül. Lakásom: Hatvani utcza, Jankovics-ház, második emelet. — Isten megáldjon!

őszinte barátod
Petőfi Sándor."

Azon levelet, melyről ez utóbbiban szól, én nem kaptam meg. Külföldön töltöttem néhány hetet; a levél Koltóra volt czimezve, s eltévedt. Második levelére válaszoltam és teljesitettem kivánságát.

1849-ben, a hadjárat alatt, Maros-Vásár-

helyt hozzám jön egyszer, — egyedül voltam lakásomon, — s azt mondja:

— Én neked adósod vagyok.

— És aztán?

— Eljöttem, hogy kifizessem tartozásomat.

— Tán *tornót* csináltál vagy arany bányákat fedeztél föl, hogy annyi pénzed van? Nem szép kérkedni a gazdagsággal.

— Nem; az öreg urtól — Bem — gratificatiót kaptam.

— Használd te azt okosabb dologra; nekem, druszám, annyi most a pénzem, hogy nem tudok mit csinálni vele.

— Köszönöm! de ajándékot nem fogadok el, még tőled sem! — Azzal letette az összeget az asztalra, s elment.

1847. nyarán többször meglátogatott Koltón. Egész pajtássággal jött hozzám, s feszteten háztartásomban egészen otthon találta magát. Sokat lovagoltunk, kirándulásokat tettünk, kocsin, lóháton, Nagy-Bánya gyönyörü vidékére. Meglátogattuk szomszédaimat, bement a Kereszthegy-bányába, megnézte a fernezelyi kohókat s egész költői elragadtatással nézte a Feketeviz-völgyet s fellovagoltunk az Izvorára.

Petőfi nagyon szerette Nagy-Bányát. *Uti levelei*ben ezt irja róla:

„Fél óra alatt benn voltam az Őrhegyről Nagy-Bányán. Oh mennyire szeretem e várost! Ezek a vén házak olyan barátságosan köszöntik az érkezőt, mint valami kedélyes öreg urak. Azt óhajtom, hogy ott haljak meg, a hol születtem, az alföld rónáin, a Tisza és Duna között . . . — — De ha nem az alföldön halok meg, ha hegyek közt kell meghalnom, ugy leginkább óhajtom, hogy itt temessenek el, Nagy-Bánya regényes völgyében."

Nagy-Bánya igen intelligens város. A müvelt bánya-tisztek századok óta terjesztik a világosságot, s élénk társadalmi élete volt már akkor is. Szatmármegye intelligentiája az időben gyakran megfordult e vendégszerető városban, mindenkinek megvolt a maga vendége, s mi mindenkinek szivesen látott vendégei voltunk. Engem szerettek, Petőfit bámulták, Haray mulattatta őket. Sehonnan sem akartak elereszteni, mindenünnen szöknünk kellett.

Legyen szabad itt egy gyermekies csinyt elbeszélném, mely Petőfit rendkivül mulattatta.

Én rendesen Csausz Bogdán kereskedőhez szálltam, kinek öcscse Csausz István, a város polgármestere és országgyülési követe, egy igen derék, müvelt ember, szintén ott étkezett.

Bogdán ur nagyon nyalánk volt, s különösen a kövér főtt marhahust szerette. — Midőn az asztalnál felszolgálták a főtt marhahust, mindig irigy szemekkel nézte, ha valaki a kövér falatokat kiszedte előle.

Történt, hogy egy kirándulás alkalmával leszálltunk Csausz Bogdán háza előtt lovainkról; a szives háziasszony ebédre marasztott, de nem volt időnk; végre sok marasztalgatás után abban egyeztünk meg, hogy megesszük a konyhán, a tálaló-asztalon, a marhahust, friss zöld hagymával.

Ugy lőn. Bogdán ur az ebédnél várta kedvencz ételét; kirakta maga elé a zöld hagymát, felhasogatta és sót hintett tányérjára. A várt étel azonban kimaradt; a levesről átugrottak a vastagételre. Lőn nagy bámulás, és *investigatio*, végre kisült, hogy a gróf, a poéta és a komédiás megették.

Nagy harcz, csetepaté és házi jelenet következett; a polgármester fölkelt, ott hagyta az asztalt s az asszony sirt.

Visszajövet ujra fölnéztünk Csauszékhoz; a szegény jó asszony könyes szemekkel panaszolta el a nagy *stragest*.

Petőfi, szokásos indulatosságával, meg akarta támadni a gyöngédtelen, veszekedő férjet; én ünnepélyesen ki akartam nyilvánitani,

hogy házuk küszöbét többé át nem lépem s a zsidó átok szerint: „nőjjön azon fü!“

Haraynak több esze volt, s azt mondá:

— Nem kell bántani, észre sem kell venni a dolgot. Én, a hányszor idejövünk, mindig kilopom a **marhahust a fazékból.**

Beleegyeztünk. Naponta bementünk Bányára, megvesztegettük a szakácsnőt, mindenféle taktikát, strategiát és praktikát elkövettünk, s napokon át nem volt Csausz Bogdán asztalán kedvencz étele: a marhahus. Végre megszántuk, bocsánatot kérettünk vele nejétől, öcscsétől és helyre állitottuk a ház nyugalmát.

E gyermekies csiny végtelenül mulattatta Petőfit. Órákig elbeszéltünk róla. Az időben nagy divatban volt Sue Eugen regénye, a *Párisi titkok;* mi voltunk Csausz ur *Cabrion*-ja s ő volt a mi *Pipelet*-ünk.

Nem kellene talán ily közönséges, minden napi aprólékosságokat róla csevegnem; de én ugy akarom őt előállitani, a milyen nálam volt: a mi egyszerü fesztelenségünkben. Nem akarok neki oltárt emelni, hogy reá illeszszem, igen gyarló pap volnék én ahhoz. Gondoskodott arról ő maga, a magyar nép s a külföld.

Ő, a ki annyit nélkülözött, szenvedett,

maga mondja, hogy: soha nem volt olyan boldog, mint Koltón.

Huszonnyolcz költeménye alatt diszlik a *Koltó* név, valamennyit itt irta, s mig magyar él: a kis falu mindig *geographiai* nevezetesség lesz e hazában.

Ez a lángész hatalma!

Szeptember első napjaiban, egy este, épen vacsoránál ültünk Harayval, midőn egyszer csak beállit hozzám Sándor. Nem vártuk, mert rendesen tudatni szokta jövetelét, s igy annál kedvesebben lepett meg. Leült az asztalhoz, de csak ugy félvillára evett, s nagyon szótalan volt. Szokatlan komolyságáról mindjárt észrevettem, hogy valami nyomja a szivét. Vacsora után félre hiv s azt mondja:

— Beszédem van veled négyszem közt.

Bevezettem a szomszéd szobába.

— Mondjad, mi kell?

— Druszám, nagy kérésem van hozzád.

— Ki vele, állunk elébe.

— Szeretném a mézes heteket nálad, Koltón tölteni.

— Hát ki mondja, hogy ne töltsd?

— De ez nem elég.

— Nos, hát folytasd.

— Eredj el te is hazulról, egyedül akarok lenni; ne lássa senki boldogságomat.

— Lehet; ugy is szülőimhez szándékszom menni, nagy örömet szerzesz nekik, hogy elküldesz. Mikor menjek?

— Majd megirom a napját; de hát még ez sem elég.

— Na!

— Küldj el mindenkit a háztól.

— Az istállókból is?

— Nem, csak a háztól.

— Szivesen; a szakács marad a feleségével, mert asszony nélkül nem hagyom nődet, s ennetek is csak kell, mert turbékolásból nem éltek meg.

— Köszönöm!

Pár nap alatt üres volt a koltói ház, csak a szakács és szakácsnő várták a Petőfi-párt.

Október 14-diki kelettel ezt irja Kerényi Frigyesnek:

„— — — nehány nap mulva indulunk Pest felé, itt hagyjuk Koltót, az örökké kedves emlékü Koltót, hol oly édes heteket tölténk, a milyen boldogságot halandó álmodni és elbirni csak képes....“

Boldogan távozott a költő, édes szavu költője a szerelemnek. A mi Dantenak, Bea-

trice, Petrarcanak Laura, Torquato Tassonak Eleonora: az volt neki az ő *Juliskája*. Fekete szemeinek csillogása lelkét égette, szivén sebeket gyujtott; költészetének oltárára helyezte s buzgón imádta eszményképét, ki — törvényes neje volt. A világ benne összpontosult, s ez egyen kivül nem létezett számára más asszony. Imádta a szerelem frenezisével és szerelmes volt bele a halutinatióig. Nekem mondá:

— Az éjjel láttam Juliskát, beszéltem vele, nincs semmi baja. — Szegény Jorik!....

Koltón irá:

Ha eldobod egykor az özvegyi fátyolt,
Fejfámra sötét lobogóul akaszd;
Én feljövök érte a siri világból
Az éj közepén, s oda leviszem azt.
Letörleni véle könyüimet érted,
Ki könnyeden elfeledéd hivedet,
S e szív sebeit bekötözni, ki téged
Még akkor is, ott is, örökre szeret!

Szegény Sándor!...

Tiszteletteljes hódolattal, nagyrabecsüléssel, bámulattal és méltányló elismeréssel hajlom meg — — — *Damjanics János özvegye* előtt!!!

FÚRÓ.

VISONTAI KOVÁCS LÁSZLÓNAK.

Petőfi Sándor irja:

— „a mint az esküvési szertartásnak vége lett, rögtön kocsira ültünk s vágtattunk ide Koltóra. Ez egy kis falu Kővár vidékén a Láposvölgyben, Nagy-Bányától egy órányira délre. A táj olyan szép, mintha az én képzeletem után alkotta volna a természet. —"

Koltó szept. 15-én 1847.

Koltó egy községet képez *Katalinfalvával*, mindkettőt kalvinista magyar emberek lakják; nem oláhosodtunk el, mert magyar szóval hirdeti az igét — mint nálunk mondják — *a kóti pap, a támplomba.*

A legidősebb ember, Tar Imre bácsi beszéli, hogy azt hallotta az édes nagyapjától, ki az öregektől tudta, hogy mi Kun telep vagyunk, s mikor Rákóczi bejött nagy Magyarországból a Kővári várba, gárdája lekisérte, nem akarták elhagyni urokat, megtelepedtek a Katalini *prediumon*, s innen mentek

vissza maguknak asszony embereket hozni az Kánáhán alföldről, kikkel aztán nemzetségről nemzetségre szaporodtak.

Becsületes, engedelmes jó nép vagyunk, fizetjük az adót, rendesen adjuk a katonát, s hüségesen eljárunk vármegye dolgába; konyitunk az iráshoz, olvasáshoz, a mi keveset tudunk, azt a magunk emberiségéből tudjuk, tanfelügyelőt csak is egyszer láttunk, s akkor is esett az eső.

Mi férfiakul túrjuk a földet, ács munkát faragunk s Nagy-Bányára járogatunk be napszámra, mindnyájan kertészek vagyunk s a zöldség a mesterségünk. A fehérnépség czipeli a háti kosarat, veteménynyel piaczra jár, bekandikál Nagybányára, Felsőre, Fel-Kapnikig; retekkel, salátával, hagymával Szatmárra, őszszel káposztával egész Károlyig, s akad olyan is, ki Mármarosszigetre szánja magát. Eladják a veteményt s eleséget hoznak vissza, fordul árán a pénz, ha nem csorog, hát cseppen, s tudjuk, hogy a szegény ember vizzel főz.

Egy hibánk van — és ez rosz sor — szeretjük a pálinkát, pedig csakis egy zsidónk van s annak sem szabad hitelre mérni, s ugy van a *komencziója*, hogy akkor teszi ki az ur a szürit, mikor tetszik; de hát hiába, az a kutya pálinka nagyon csillapitja az éhséget,

aztán még asztalt sem kell hozzá teriteni, csak ugy fennálva is lecsuszik; még a szopó gyermek is megszokja s az öregnek orvosság; az asszonyok mézzel szeretik s bányai fehér kiflit harapnak melléje; — meg lehet avval élni.

Még egy: *csufondárosok* vagyunk; nincsen az istennek az a szent angyala, a kit *bázsokuráról**) el ne neveznénk; a zsidót, ha hozzánk jön, az első nap megkereszteljük, a mostanit *pujkának* hijuk, olyan is az mint a pujka; az ur is azt kérdezte tőle: *neked* az *apád vagy* az *anyád volt-e pujka?*

Szegény nyomorék Kocsis Sándor csizmadját ugy hijuk, hogy *Furó!*

Katalinfalváról Koltóra kikavicsozott, jól gondozott ut vezet a Lápos tág völgyén keresztül; a mármarosi Kárpátok hegylánczolata nagyszerü képet tár elénkbe, a *Rozsály* és *Guttin* óriás sziklái az alatt járó fellegek felett kimagasulnak, s mutatják tar csucsaikat, melyekről az idő leborotválta a termő földet s csakis az áfonya nő a szirtek hasadékai közt; nyugaton kezdődik a nagy puszta, mely a Dunáig terjed, s ott állják utját a budai hegyek, délre tölgyerdők zárják el a láthatárt, északra a szinérváraljai, sikárlói, nagy-

* Tréfából.

bányai szőlők, gyümölcsösök, gesztenyeerdők szegélyezik a vidéket, s ha a lemenő, hanyatló nap a térségről visszasüt, narancsszin és vérveres felhők világitják a sötét kékszinü hegyek ormait, a fernezelji kohófüst leszáll a völgybe, — s mint óriás fátyol fedi az alvidéket, a fensik tisztán marad, s lábait mossa a kénszagu ködben.

A Koltóra vezető uton Katalinfalva utolsó házacskájában lakik *Furó*, a sánta csizmadja.

Furó nálunk szorgalmáról, józanságáról, becsületességéről ismeretes; nincsen nálánál szegényebb ember a két helységbe, csak ugy küzd a nyomorral, mint a templom egere; ha egy fejös tehénre tehetne szert, lenézné a kereszthegyi aranybányát. 1848-ban Karczagon a hol született, beállott önkénytesen mozgó nemzetőrnek, lekerült a ráczok ellen, s onnan Erdélybe jutott Bem alá, mikor Kemény Farkast dandárával (*4000 honvéd, 18 könnyü löveg, egy pár röppentyü állvány*) *Brádra* küldte az *öreg ur*, hogy hatoljon be a havasok közé, s verje le az oláh lázadókat, *Furó* is ennél a hadosztálynál szolgált.

Nincsen szomoritóbb Erdély függetlenségi harczának történetében, mint az oláhok

elleni küzdelmeink a havasokon, háborunk a *móczok* ellen. — Legveszedelmesebb, legvéresebb az utczai harcz, hol minden egyes torlasz várerőd, melyet ostrommal, rohammal kell bevenni, a lövések nem találnak, a torlasz magába szija a golyót, vagy visszapattan róla; csakis szuronyszegezve vehetjük be. De ennél vadabb emberölőbb a *guerilla* harcz: dögmirigye a háborunak; hol minden bokor, minden fa, minden szikla, minden utgörbület, minden patak, minden meredély vagy csucs, *les*, melyből a halál ólálkodik; nem láttunk senkit s a golyó halálosan talál, beérünk egy hegyszorosba, s a föld megindul felettünk, kőzápor hull, s a lehengeritett fatörzsök tömegei utunkat elvágják, közepén vágják ketté haladó hadoszlopunkat, ütegeinket orrunk előtt szerelik le, élelmeinket szánk elől viszik el, nyugalmat, enyhet, pihenést csak a halál ád, s a ki megsebesül, annak utolsó órája ütött.

Ilyen volt az abrudbányai, zalathnai havasok közti *guerilla* harczunk Forró Elek, Kemény Farkas, Inczédy Samu, Eglofstein és Trángusnak, Jánku Ábrahám, Móga József és Axinte Szever ellen.

Keménynek a Hideg-Szamos völgyben *Mariselen* kellett volna egyesülni a Bánfy-Hunyadról és Gyaluból jövő segélylyel;. de

tulságosan tulnyomó erővel lőn megtámadva, egy honvédnek husz *mócz* ellen kellett harczolni, minden felől körül volt véve, a hegyekről kövekkel dobálták, s e kinos helyzetben két napon és egy éjen át kellett csatázni, mig végre a maroknyi hős nép az ellenségen keresztül vágta magát, B.-Hunyad felé.

Itt vitte el egy elfáradt, földön hömpölygő ágyu golyó *Furónak* bokájából mind a két lábát.

— Hogyan menekült aztán? Kérdém a sánta csizmadjától.

— Feltettek — kérem alásan — a szászad szekerére, s csak akkor *ébredtem* föl, mikor a doctor a lábom kezét levágta?

— *Hol?*

— Bánffy-Hunyadon.

Mondja el az egészet röviden mind addig, mig Koltóra került.

— Olyan ispotály félébe voltunk egy csürben; a volt a jó, hogy az ivó viz az én ágyam mellett volt s akkor ihattam a korsóból, mikor szomjas voltam, s mindig ittam, mert nagyon kivántam a vizet, aztán annyira felgyógyultam, hogy két mankón járhattam, de csak ugy, mint a sáska ugordva, eljártam a tiszt urakhoz csizmát tisztogatni, s jó dolgom volt; mikor a miénkeket Kolozsvárról a musz-

kák kiszoritották, *Zsibóra* mentünk, én mindig a század szekerén; *Zsibónál* letettük a fegyvert, engem egy határmegyei tisztur elhozott Nagybányára, itt beszállásoltak Pap János csizmadja mesterhez — a felesége még ma is él. — Mikor *Urbán* bejött a muszkákkal, felvittek a régi városházára, Urbán azt mondta— csufot mondott — mehetek az... mert ugy sem veheti semmi hasznomat; én visszamentem Pap Jánoshoz, ott dolgoztam nála két esztendeig, aztán megházasodtam az elsővel, ettől volt négy gyermekem, s megtelepedtem itt Koltón; elvettem a másodikat.

— Hány gyermeke volt ettől?

— Tizennégy.

— Tizennégy meg négy az tizennyolcz, Maróthy szerint, mondám Furónak szomoru mosolylyal.

— Jaj! de abból sok elhalt.

— Hányan vannak ma?

— Mindössze tizenketten, mert a Sándor fiu benn van Bányán mesterségen.

— De ő már szerez valamit?

— A ruházatját megszerzi, aztán ingyen tanitják, a mig fel nem szabadul, addig nem fizetik.

— Hogyan élnek Furó uram?

— *Hát azt az Isten tudja!*

Igaz, — *az isten tudja!*

Az ég madarai, a mezők liliomai?

A vadállatok, a farkas, a hiuz, a görény, a patkány, a csuszómászó férgek a kigyó a kánya, a sas, a héja, a sólyom ragadoznak és élnek.

A szegény ember is él.

Véres verejtékü munkával nyomorban, kinnal, szenvedéssel, gyötrelemmel.

De hogyan?

Azt az isten tudja!

— Kegyelmednek háza van és telke, hogyan szerezte Furó mester?

— A telek *külsőség* volt, Bálint György. Mózsi Gyuri fiától vettem 35 frtért, a Katalin templomot, mikor lerontották, megvettem, a fájáért adtam 40 frtot; huszat kifizettem, huszszal most is adós vagyok, kamatba fizetek esztendőnként két frtot, a falu meg a méltóságos ur tudja legjobban, hogyan épitettük, de evvel a házzal is megvert az isten.

— Megverte az isten, hogyan?

— Most lesz épen két esztendeje, pünkösd másodnapján, borzasztó nagy égi háboru volt, mindnyájan behuzódtunk a szobába, az eső záporba esett, s olyan sötét volt, mint késő alkonyatkor; egy leányka bemenekült hozzánk,

s a mint a pitvar ajtaját kinyitja, akkorát csattant, hogy megrázkodott tőle a ház, a szegen csüngott egy puska, az udvartól kaptam, hogy vadruczát lőjek vele, ez magától elsült, s az ágya háromba tört, a száraz menykő ütött be a kunyhó kéményen, keresztül futott a kis kamarán, s a szobán, melyben mi tizen voltunk; nagyon megijedtünk, a feleségem elájult s alig tudtuk fellocsolni a földről, azóta mindig beteg, s többet van az ágyban mint fenn. És itt kezdődik az én nyomoruságom! Az Árpád fiu kétszer törte el a karját ugyanazon a helyen, avval van még szerencsém, hogy Móré Imréné, a bába-asszony, szomszédom, ő kötötte be zsindely közzé a gyerek kezét, s ő doktorolja a feleségemet is, azután, s ez a legnagyobb baj, mikor az égen egyet dörög, a feleségem össze rogyik, elkezd reszketni s kiszalad a mezőre, s addig be nem jő a házba, még ki nem tisztul; azt mondja: templom fájából épitettük a lakást, megszentségtelenitettük az ur házát, s bünt követünk el az isten házának fedele alatt.

— El akarnám adni, de nem kell senkinek, a mult télen — nem tetszett itthon lenni — egy hét alatt három gyermekem halt el torokgyikba, a mi kis tengerim volt, meg egy kevés zsiradékom, el kellett vesztegetnem, hogy

becsületes módon eltakarithassam őket, még az idén csak karácsonykor, meg most pünkösdkor ettünk husételt.

El akartam titkolni, hogy beszéde meghatott, azt kérdeztem :

— Kocsis Sándor májszter uram ; miért hiják magát *Furónak* ?

— Ezek a koltói gazemberek *Furónak* neveztek el, mert a mint biczegek ; azt mondják a csonka lábaimmal *furom* a földet.

A mult napokban, a Lendvay ünnepély alkalmával szerencsém volt Feleki Miklós régi honvéd pajtásomat házamban tisztelni, felhivattam *Furót*, ki kilenczed magával meg is jelent, a felesége betegen feküdt otthon, Sándor fia bányász mesterségen van, a legkisebbik, két éves gyermeket nem hozták fel.

A nyomor e kis *orgonáját* sorba állitám, s azt mondám Miklós barátomnak :

— Beszélj velök s aztán csináljatok valamit.

Feleki meg volt hatva — a kitünő müvészeknek jó szivük van.

— Beszélek Kovács Lászlóval.

Visontai Kovács László ur én is szólok az urnak : a nemzet becsületszavára, melyet

1849-ben adott, előlegezzenek a *nyomorultaknak* havonkint pár forintot, az isten is megáldja érte.

„Azt mondák, mikor a harczban ömlött vérem,
Tiz holdnyi örökség lesz valaha bérem.
Tiz arasz *is* jó lesz, gondolám magamban,
Korán sem gyanitva milyen igazam van."

(Arany János.)

AZ ÉN IRIGYSÉGEM.

BÖLÖNYI JÓZSEFNÉNEK

LEGSZIVESEBB ÜDVÖZLET.

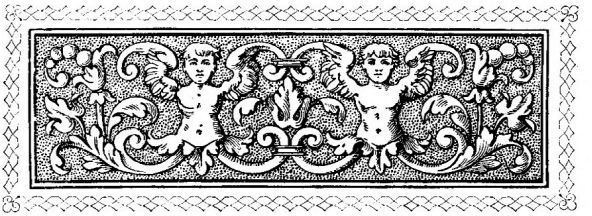

Természetemnél fogva nem vagyok irigy. A hét főbün legkajánabbik büne nem bélyegzi jellememet: szép leánynak nem irigylem szemét, felebarátom gomblyukából azt a kis szalagot, a zsidó bárónak czimét, papnak nagy hasát, ő excellentiájának titulusát.

Meg vagyok még avval is elégedve, a mit a természet megtagadott tőlem. De van egy dolog, mi a *sárga* bünt felserkenti s az ördög megmozdul bennem.

Hajdan eljárogattam Debreczenbe országos nagy vásárba, Nagy-Károlyba megyegyülésre, ide s oda *nyájaskodni*.

Magyar ember czigány nélkül alig tud vigadni, *keseregni* meg épen nem, mert *bandaszólás* nélkül már a búsulás, néma és méla,

mint tóvizének lassu folyása, hinár a gond, békanyál az aggodalom benne, elposványosul az érzelem s a vigasztalás iszapba merül.

Hosszu számüzetésem alatt három kinos érzet gyötört legfájdalmasabban; a szülői ház otthonának nélkülözése, az anyai szeretet melegének hiánya; a nagybányai kohófüst kénszaga, megszokott illatának pótolhatlan parfümje, s az hogy nem volt *ki huzza.*

Stambulban laktam, Patikárus Ferkó bandájával oda jött; megtudta, hogy ott lakom, eljöttek hozzám, bemutatta magát s azt mondta:

— Uram, tudom a *nótáját,* Pócsi Laczi tanitott meg reá; ha megengedi, elhuzom.

Nekem megvizült a szemem s azt mondám:

— Egyre kérem barátom, ne huzzák; nekem nem szabad haza mennem, s ha magok elkezdik, én hazáig meg nem állok, látják a kaszárnyában sem szabad furulyázni.

Tizennyolcz esztendeig nem hallottam czigány muzsikát!...

Országos vásár alkalmával Debreczenben voltunk. Hol lehettünk volna este más helytt, mint Aranyiné nagyasszonyomnál.

A gerendás szoba közepén tölgyfa szin viaszos-vászonnal bevont hosszu fakó keskeny

asztal, körülötte szalacsi szalma-székeken ült a kártyakompánia, nagyban ment a játék, s a százasok mellett járták az *ezeresek* is. „Halbe bank," mondá az egyik, „Én tartom az egészet," felelé a másik; kihúzták vagy befizették, mint Fortuna akarta.

A szoba más helyein gyanus fehérszín abraszokkal teritett asztalok, melyeken látszott, hogy már tegnap is ebédeltek rajtok; egy-egy kiöntött kávé folt, veres bornak nyomai térképet formáltak, az asztalkendők apró négyszegezetü házi szövet — honiipar — volt, topáz szinben; mellettök étkeztünk mi nem kártyások.

A cserép kályha szegletben Boka Károly bandája élén huzta, kerti bor meg parádi viz mellett, szólott az kicsapongó vigan, vagy bubánatos keservvel.

A kártya-asztal mellől egy istentől jó kedvében teremtett férfi feláll az ő daliás szépségében s azt mondja:

— Még egyszer tartom az egészet s ma nem játszom többet.

A bankár oszt, mindketten gusztálnak, a bankár kilöki s azt mondja:

— *Nyolcz!*

— Ez *kilencz!* mondja Csernovics Péter; Károly seperd be s add ide azt a hegedüt.

Boka Károly pár ezer forintot *besepert*: Csernovicz Péter elkezdett hegedülni, a banda ment utána halkan, simán mint villik után a szellő, mint Aurora mellett a Zephir, hol viharban tört ki, mint *Éger király* után a zivatar; a Semilante hajó felett az orkán.

Bennem az ördög megmozdult s vele a kaján irigység.

Nagy-Károlyban voltam, a megye egybegyült s tanácskoztunk a dolgok sorsa felett megfontolással és bölcsen; hires Darvay Ferencz alispán vezérelte a tanácskozás szétágazó Ariadné fonalát. Csiklandós volt az ügyrend, sikamlós a tárgysorozat; Wécsei főispán nem mert a megye tkts. Karainak és Rendeinek darázs-fészkébe nyulni, Darvayra bizta az előltánczolást e szellemi bál füzértánczában.

Darvayt, a cinikus *pazar-fösvényt* mindenki szerette, kinek jelleme az ellentétek szélsőségéből állott, ki fösvénységből aludttejet reggelizett, hogy ebéden 200 személyt vendégeljen meg, kocsisomat tokaji asszu borral részegitette le s vacsoráltunk nála sült tököt, mert rosz termése volt az idén, hajduja hátáról sajátkezüleg huzta le a pruszlit, s a krassói iskolának 20.000 frtot ajándékozott.

Az opportunitás a compromissummal páros ökör; az előleges értekezleten összeálli-

tottuk őket, a gyülésen befogtuk a megye igás szekerébe, a béke galambja olajfa ágával közénkbe szállt s egy óra előtt ebédelni mentünk s Darvay vendégei valánk.

A Szarvas vendéglő nagy termében patkó alaku asztal volt felteritve, a kölcsönvett s ez alkalomra bérelt kellnerek iregtek-forogtak, hosszunyaku üvegekben az Ermelléki sárgán fénylett, a parádi viz a szuligulival vegyesen az asztal közepén sorrendben valának felállitva, az asztalkeszkenők *gólyanyakban* voltak egybehajtva, melyekben a kenyér fészkelt; mandula- és mogyorótorták ivezett toronyalakban diszité az asztal közepét mint megannyi *monumentumai* az alispán lucullusi lakomájának, a székek hiányát helyente padok formálták a *minorum gentium* számára, mi *potior nobilitás* töltött székeken ültünk.

A statusok és rendek szine-java diszmagyarban s kardosan csörtettünk be, leoldók a kardot s szegre akasztók mentéinket, kalpagjainkat a kard markolatára tevők s ugy támasztók a falhoz; ebéd előtt mindenki egy pár lyukat eresztett sziján.

A megyegyülési *traktán*, adta légyen azt a fő- vagy alispán, a 42 megyében a menü kevés változattal iker-testvér volt.

Kétféle leves, fekete rizs kásával, s fehér apró gombóczokkal; verő malacz makaronival s harcsa piros ászpikkal; bélszin befojtva rozsdás lére, liba vér és aprólékkal környezve; tejfeles töltött s laskás dinsztelt káposzta; mandulás kürtős kalács és pánkó gazdagon czukrozva; a szolgabiró hozta őz gerincz, bornyu vesés s az elmaradhatlan, zsidók adták hizlalt liba pecsenyék.

Mazsola szöllős sárga tálba főtt meleg sadó szószszal, s reszkető hideg több szinü édes kocsonya rumban fagyasztva.

A *csemegék*

a töltött és dinsztelt káposzta között, fő- vagy alispán, három felvonásban ürit poharat koronás urunkért, a királyasszonyért, ha van a trónörökesért, s ha nincsen — akkor sem volt — a felséges dynásztiáért.

Evvel a zsilipet felhuzta: a pohárköszöntések megerednek, mint viznek árja, *tust* huz rá a czigány s a magyar torkokból harsog az éljen.

Még a vizözönnek is vége lőn; a holló dögön maradt, de a galamb visszajött, magával hozván a menekülés jelvényét; nagy öröm lőn *Izrael*ben, Nóénak bárkájában.

A ki kibeszélhette magát, rekedten és

örömmel távozott, a kiben bennrekedt, elégedetlen távozott, hazament s elmondta magának, mit nem akartak meghallgatni mások. A korhelye maradt.

Az öreg Bunkó Vincze huzta, Fátyol Károly még *purdé* volt, de már jól csikolt a bőgőn, Vizi Peti a *klarinéton* sirt.

Mi vigadtunk sirva.

Egy fiatal pelyhes szakállu gyereklegény megszólal:

— Imre bácsi, azt a jó lelkét magának, ha embert ismer s tudja hogy szeret, huzza el azt az én nótámat.

— Melyék az öcsém?

— Szeretlek! Szeretlek!

— Tudom már. Vincze azt a hegedűt. Lassan csináljátok, s ne vágjatok előmbe.

Botka Imre elkezdte a czigány hegedüjén *cuckelni* a kesergő szerelem mélabus hangján, a kiáradt sziv fájdalmas érzetét, a csalódás gyehennájának kinjait, egy-egy reménysugár villant fel, melyet a kétkedés sötéte ujból elborita, a hurokon harczoltatá a szerelmet a féltékenységgel, a boldogságot a kétségbeeséssel, nyirettyüjével vigasztalt és elátkozott.

Bennem az irigység ördöge rugdosodott s még az nap egy hegedüt vettem magamnak.

Idők teltek, idők multak. Ott künn a hontalanságban zenélnek, de nem muzsikálnak, játsznak kótából, de nem huzzák sem sziv sem láb alá, meg van irva előre, azt felolvassák, elszavalják, eléneklik, zongorán, czimbalmaznak, mulatnak vigan, *gemüthlich*, *kreutzfidél* és *comforttal*, *quaterkázni* csakis nálunk tudnak; már italuk sem hozzá való, a kerti bor, a vinkó ismeretlen. A zene mindig *konczert*, ha mindjárt a vak koldus reszeli vagy a kintornás forgatja is.

Három vályogvető czigány mellett jobban elmulatok, mint a Pasdeloup orchestrumánál; az izlésnek nem lehet parancsolni, *affektálni* már késő: holnapután 60 éves vagyok.

Bámultam, gyönyörködtem; elragadott a Scala, a Fenice, a St. Carlo, a Pagliano *divája;* mikor Mario, Giulini, Tamberlich, Nikolinit hallottam, csudámban nem tudtam, hova legyek, szivem eltelt érzéssel s szemeim könybe lábbadtak, izlésem finomodott; de hát nem nyájaskodtam.

Az *urczigány* hegedüjét feledém, azt hivém az irigység kihalt belőlem, — Reményi egy izben nálam lakott, *repültette fecskéjét*, huzta hogy: *Azt mondják, nem adnak engem galambomnak.* Égett a kunyhó, ropogott a nád. Be-

álltunk Tarnóczára bojtárnak. Káka tövén költ a rucza. Virágos kenderünk ázott a tóban. Sugár magas volt a toronynak teteje. — De...„De szivem csak azt mondta *jobb otthon.*"

A napokban nagyon sikerült előadás volt a kolozsvári szinházban: a *Czigányt* adták, Fáy Szeréna mint vendég — gyönyörü alak, rendkivüli tehetség, bámulatos hang, szóval mint az olasz mondja *fuoco santo* (szent tűz), mely világit.

Pálmay Ilka kis szerepében kedves volt; olyan ő mindig, mint az őz, mint a ghazella, mint a macska. Minden mozdulata kerekded, kecses, gömbölyü, természetes.

Szentgyörgyi *fejedelmi* czigány volt; ugy jellemzé szerepét, hogy az ember Farao népét látta maga előtt elléptetni.

Nékem ugy jött, hogy Gyenest láttam én már faluhelyt a csapszékekben mint *primást* huzni a kutyakopogóst.

Sok ilyen előadást kivánok a *triumviratus*nak. Kedves vendégeim voltak nékem is az egyik páholyban: Bölönyi Ödön Nagyváradról.

Előadás után vacsorálni mentünk a Nemzeti Szállodába, leültünk egy asztal mellé, vigan mulattunk, Krasznai Miska is ott volt; Salamon húzta.

Nem igen láttam szebb *zsaner* képet, mint az asztal körüli csoportozat, valóságos Teniers. Van Ostai Rugendas festés a hollandi iskolából, vagy egy *eleven kép* Grew, Vatteau vagy Vidal által csoportositva.

Az asztal közepén ült Bölönyiné (Nedeczki Ferike) Kaulbach Grätchenjére emlékeztetett, Fáy Szerena Pálmay Ilka mellett ült; a két ellentétes arcz a legnagyobb festőnek mintául szolgálhatott volna; az egyik bibliai alak: *Ráchel a kutnál* Vernet Horacetól; a másik a *csokoládés leány* Vidaltól.

Salamon bandája húzta.

— Ez az én nótám, mondá Bölönyiné, tudja Sándor bácsi a verseit?

— Nem.

— Nagyon szép.

— Mondja el kérem, ha nem unja.

„Liliommal festették a koporsót,
Olyan igen nagyon fehér azért volt,
Ráborult szeretője szegénynek,
Bánatától a koporsó sötét lett."

— Jaj de szép, mondám.

— Szép, de nagyon rosszúl huzzák, mondá Bölönyi Józsi.

— Huzd el te Józsi, közbeszólt a szép asszony.

Bölönyi felállt, átvette a hegedüt, egyik nótát a másik után huzta.

Hát ezt ismeri-é Sándor bácsi?

— Mi a szava?

„Ha rá találsz egykor siromnak bus halmára,
Mely fedezni fogja gyász tetememet,
Ird fel a már akkor félig elkorhadt fejfára
Hogy valaha te is ismertél engemet.
Jaj de busan szól a Harang Tarjánba',
Halva fekszik a falu szép leánya,
Három galamb huzza a nagy harangot,
Most temetik a negyedik galambot."

— Nem ismerem.

— Na hát elhuzom

És elkezdte húzni és húzta, emlékezetem felfrissült, érzelmem megujult, hallám Csernovics Pétert Aranyinénál, Botka Imrét a Szarvasban, gondolatomban átvillant egész életem; kevés öröm, sok szenvedés, hasztalan törekvés, el nem ért vágyak, egy elpazarolt élet; — az ördög nem mozdult meg többé bennem, az irigység is kihalt.

Nem veszek egy második hegedüt. Holnapután hatvan esztendős vagyok!

HERMANN ÉS DOROTHEA.

Szép, szép, csillagos, csendes nyári éjjel volt, az égboltozaton fényben ragyogtak a tulvilágok milliárdjai, a *mindenség* egy része a két szerető sziv előtt föltárult, mint a *könyvek könyvének* bölcsessége, melyből az ész az igének malasztját merité, honnan a bölcsesség vevé eredetét.

A hold még nem jött fel; a *kométa* — az ég e bolygó zsidója — halványsárgán csillámlott fennálló üstökével s ugy látszott, mintha a gönczölszekérnek utját állaná, meggátolni kijövetelét a tejutra.

A lég meleg volt s teljes-tele villanyossággal; a távolban a fellegtelen egen a villám folyton czikázott s rózsaszinfényben vilá-

gitá észak felé a homokos pusztát, melyen a krumpli olyan dúsan terem.

Spré vize folyik csendesen! — fenekén iszap, iszapban iszapizü halak, kedvenc kéjfalatja a berlini filiszternek, rántva és krumplival.

A Spré vize mély medrében *transcendentalis* gondolatokban elmerülten folydogált, partját folyondár növények boriták, a szeder fekete gyümölcsével a viz felszinét csókolá, a vadkomló ráborult a partra s magába szivta a gőzölgő föld bájillatát, a farkasalma havannaszin virágaival, mely egyszersmind gyümölcse is, a kométa felé tekintett s magába lehelé a párolgó nyirkosságot; az ég harmata mint brillántszem ékité a part gyöngyeit, a szép kék nefelejtset, a távolban a lankán egy csalogány *meza voce* éneklé: *oh! bel alma innamorata!*

A természet szerelemben szendergett.

A Spré partján agg füzfa tövében egymást átkarolva ültek Hermann és Dorothea.

Schultze Hermann strázsamester volt a brandenburgi landwähr rezerva ezrednél; a franczia-porosz hadjáratban telelopta magát mindenféle apró franczia *vade mekumokkal*;

egy kandalót ékitő ingó óra volt diadalainak dicső trofeuma, melyet *szivelője*: Dorothea lapos lábaihoz tett hódolata jeléül, égő szerelme s nagyrabecsülése zálogául.

Schultze Hermann a szó teljes értelmében német ember volt, — *ein echter deutscher Mann*, — énekelte: *Sie sollen ihm nicht haben! Was ist des Deutschen Vaterland! Lützows wilde Jäger! Wacht am Rhein!* Imádta a sört, — császárját, — még akkor csak király — Dorotheáját és a borsó kolbászt, győzelmeinek e nagy szövetségeseit.

Iskolamester fia lévén, apja tölcsérrel öntötte négyszögü fejébe a tudományt, konyitott Hegelhez, sejtett asztronomiát, megnevezte a konstelácziókat s becsülte a kométát; verselt mint minden német s veres ernyőjétől ritkán vált meg, már mikor czibilbe volt.

Külseje, az eredeti fajnak eredeti példánya, melyben a négyszög — □ — képezi a jelleget; négyszögü lábak, négyszögü kezek, négyszögü fej, négyszögü test, szegletes, tudománytól butult lélekkel, szóval eleven *quadratum hypotenusae.*

Fején sürü, kemény, göndör haj, mint *Friczinek a Bakkancsos és fiában*; keskeny, alacsony, kidomborodott homlok, kiálló, habozó, sündisznó szemekkel, szürkekéket játszva,

mint midőn az aludtej szagos erjedésbe megyen át; egyenes, verhenyés, szőke, buján nőtt szemöldökkel, melyekben a légy pókhálókba bukkan; lapos, néger, pisze orr, az ég esőjét és harmatát felfogó s az árnyékot felfelé vető, fogkefére nyirott veres bajusz, mint a tömlöczőröknek a rémdrámákban; állatias száj, duzzadt, kicserepedzett ajakokkal, ép, egészséges, négyszögü fehér fogakkal, melyek jó emésztésre mutattak; gömbölyü áll, melyet tüskés, veres szakál függönyözött, kiálló áll- és arczcsontokkal; a jobb szem alatt egy lilaszin bibircsó.

Igy szerette őt Dorothea!

Dorothea — oh égi lény! — már t. i. Hermannak, — családi nevén: *Algemathe*; *preparandiát* végzett gouvernante plánta, mely már a melegágyon elkórosodott s nőtt soványan és magosan. József álmának legsoványabb kalásza.

Miben teste fogyatkozott, azt lelkének érzelemdús kövérsége kárpótolá, teljes-tele érzéssel és érzelgéssel; tyukszemétől szivén át, egész agyáig mind: *gefühl*.

Harmatot evett, illatot ivott s holdfényben fürdött, mint Diána Olymp csergedező

patakjaiban s szerette Hermannt ugy, a mint könyvnélkül tudta Chamissót.

És a mikor — és ez — kérem elhinni — gyakran megtörtént, az érzelgés dagálya megrohanta, maga magának elszavalta a modern költő szavait:

Ah! nur einmal möcht ich sinken,
Noch in deine Arme hin,
Und nur einmal noch vergessen,
Was ich war und was ich bin!

Ach! nur einmal so dich sehen,
Wie du einst gewesen bist;
Und dann alles wieder leiden,
Was schon war und was noch ist!!

És mindjárt megkönnyebbült. Az érzelgésnek is meg van csömöre, melyet vagy lekenni vagy kiadni kell. A sóhajokkal teljes költemény *rebarbarája* s az elmerengés a szerelem tündérországában *ipekakuánája*.

Sugár, magas, vékony, száraz alak . . . Newfoundlandban szárított és sózott hal laposságával; kenderszőke haj, fényesen mint jó gazdaszszony guzsolyán, a magas homlokon apró csigákba szedve s *gummi arabikummal* letapasztva; görbe nyerges orra szemita fajra mutatott, mely a kereszteséseben az eredeti jellegre visszaütött s alkotott egy mintafőt, mely

az *ártatlanok meggyilkoltatása* képben a kétségbeesett anyát hüséges igazsággal képviselte volna; halvány, keskeny ajkak a foghust szerényen takarva, a hegyes fogak sárga-fekete keretbe voltak foglalva; felfelé álló hegyes áll a *szépség lencséjével*, melyből *három* szál szőke szőr gondosan ápolva a hüséget s a german szójátékot jelzé . . . *treue!*

Aquamariaa szin szemek, mely a kék, zöld és fehér szinek vegyitéke, bizonytalan, habozó, mélázva andalgó érzelmek és érzelgések hüséges tolmácsa; az ilyen szin szemü sovány nő az égben él, de a földön hál. Keresi az eszményképet a képzelődés világában s *faut de mieux* beéri Hermannal, a landwähr strázsamesterrel, kit ideálizál, felékiti, felcsokrozza, felbokrétázza az émelygős szerelem halavány, fonyadt, illattalan virágival s azt képzeli, hogy a szamár — öszvér.

Ki ismeri a *keresetlen, árva tölgyfát?*

Egy madár, holló, varju, csóka, mátyás, szürke, sárga vagy fekete rigó, a czifra karvarju vagy a tarka szarka, makkszemmel szájában az erdőből kirepül, a mocsáros simaságon, mint Ezop hollója: a *corvus caseum de fenestra raptum*; a makkot kiejti szájából, a makk csirázik, hosszu, vékony, egyenes fává nő, árván, elhagyottan, szomszédtalanul, gyér

koronát növeszt, a térség alantjáró szele már csemete korában ingatja, hajlik szél után s mint nálunk mondják, lesz *lengeteg*, alkalmas szerszám ólmos botnak, hajtófának, szirok seprő közepében seprőnyélnek. Hajlik, de nem törik. El lehetne nevezni botanikus nyelven: gurcus orphono-ministerialis.

Ha a szent-irásnak szabad a karcsu zsidólányt a cyprusfához, a sugár pálmához, Shaksperenek egyik hősét a villámtól sujtott tölgyhöz, Garaynak Kontot: „*Igy áll az őserdők disze, az óriási cser; a fejsze hozzásujtani csak kételkedve mer*“ — hasonlitani, nem látom át, miért ne hasonlitanám én, az én Dorotheámat a *kercsetlen, árva tölgyfához.*

Igen, termetének növése olyan, mint a *kercsetlen, árva tölgyfa az ő lengetegségében.*

Nem tudom már Humboldtban, Darwin vagy Voigtban olvastam, de hogy olvastam, esküszöm Gyulay Pálra — hogy a nemtelen *(ignoble)* fajbelieknek aránytalanul nagy a kezök és lábok; már pediglen azt senki sem állithatja, hogy a teuton faj: arabs ló.

Ne vegyék rossz néven, sem panaszképen, ha Hermann Dorotheája szolid bázison alapul s nagy granicsár kezekkel hajtotta el nyerges orráról a legyeket. Hermann meg volt elégedve, s ha a régi *ritterek* példáját követi,

szivök hölgyének czipőjéből inni az áldomást. Dorothea topánkája lett volna a *wahre Mass.*

Testének látható részét sürü szeplő csoportozat boritá, mint az eget a csillagok megszámlálhatlan milliárdjai, ő róla nem lehetett elmondani, hogy *szeplötelen.*

A hold feljött — fényével elhomályositá a kométa csillogását s a mint a hold világitása nőtt, ugy apadt az üstökös fénye, farka már nem látszott s a csillag is eltünt; *lux occidit lucem!*

A *Spre* partján agg fűzfa tövében egymást átkarolva ültek *Hermann* és *Dorothea.*

— Ah — sóhajtá Dorothea — szegény kométa! Lásd! Háládatlan férfiak — ilyenek vagytok ti mindnyájan — feljött a hold s a kométa eltünt. Kinek fénye fogja elhomályositani Dorotheát szivedben. S az a hold is el fog tünni, mert viradatkor feljön a nap, ura a teremtésnek.

— Nem, Dorothea, tudod-e a német hűséget? *ewig dein, ewig mein!* az a bolygó sok százezer német mértföldre van tőlünk, utja bizonytalan s barangol határozatlanul; eltünik és ujból megjelen, világossága hosszu évek során át jut le hozzánk, farka négyezer mértföld, meglehet, hogy még te is látod s meg-

lehet, hogy soha sem látja senki. Én itt vagyok melletted, kezem kezedben, szemeim szemeid fényét nézik, leheletedet magamba szivom, s mint Percival mondja: két sziv és egy érverés! két lélek és egy gondolat!

— És mégis, hogy van az, én édes emberem, hogy ti olyan könnyen feledtek?

— Igen, az a ki könnyen felejt! — *siehe meine Holde!* — nemde Francziaországban voltam, a könnyelmü, kaczér nők hazájában? nem irtam-e neked minden héten két levelet a tábori postával? A kapitányom azt mondta: Schultze! azt az ingóórát fel kell pakolni a század szekerére, haza viszem emlékül. A kapitány elesett, s az óra nálad van!

Dorothea mintha darázs csipte volna meg, felugrott, egy *swungban* a Spré partján volt, leszakitott egy Margit-virágot, Hermann elébe állt s a virág leveleit kezdte egyenként szaggatni.

Er liebt mich, —
Von Herzen, —
Mit Schmerzen, —
Ueber alle Maasen! —
Kann von mir nicht lassen, —
Ein wenig,
Ach! gar nicht!!!! —

Elkezdett zokogni s elfojtott hangon sza-

való Hermannak a Spré partján, az agg fűzfa tövében:

Nur eine Thräne gebt mir wieder,
Nur eine einzige will ich haben,
Mit dieser Thräne aber mich
Das todeskranke Herz mir laben!

In diese Thräne will ich senken,
Mein ganzes, namenloses Weh,
Mit dieser Thräne will ich sagen,
Was ich stehts fühl und kaum versteh!!

— Édes gyermekem! a Margit-virág hazudott, *ich liebe dich!* — a te szende *(sanfte)* mamád vacsorával vár; én éhes vagyok, azt mondta, *Semmelschmarn* lesz.

Dorothea felmagasult, lesüté szemeit, elfedé arczát terjedelmes tenyerével, nagyot sóhajtott, s rebegve sugá:

Ach Hermann! Ha te kométa volnál!

EGY KARÁCSONYOM.

Kibékültünk, kiegyeztünk, fátyolt vetettünk a multakra, — bár a jelent is elfátyolozhatnók! — összecsókolódtunk — *Zwicki puszi!*

A kiket felakasztottak, azok nem háborgatnak, — a kiket agyonlőttek, azok hallgatnak, a kik a szümüzetésben meghaltak, azoknak sem kell magukat az osztrák konzulnál jelenteni, hogy tiz év mulva is magyarok maradjanak.

Beust urat megéljenezték Pesten, Andrássy urat megcsókolták Bécsben; s most is csak ugy szeretjük egymást, mint azelőtt.

Delegálunk Bécsbe s visszadelegálnak Pestre, — fizetjük a quotát s tartjuk a közös németet.

Épitkeztünk; — épitettünk vasutakat *ad*

usum familiae; — palotákat, — vámháznak escuriált, — postát olyat, melybe már nem férünk, — városházát, oda, a hol a ki keresi sem kapja meg, — sugár-utat, mely csak ugy sugárzik — az ürességtől.

Hoztunk üdvös törvényeket, melyekkel megöltük azt az osztályt, a mely fentartotta a magyart. Mig a nagy ur német volt Bécsben, addig a kis ur magyar volt itthon; ma: hivatalt kereső *proletarius*.

Törvénykezésünk gyors, jó és olcsó, — a kit meglopnak, lehazudtolja a tolvajt, hogy rávall.

Adónk nő, virágzik, gyümölcse a végrehajtó, megmondta Deák Ferencz, hogy — *mivel együtt* nem kisebbül.

Államgazdálkodásunk rendezett, — ami eladható volt, körülbelől már mind elkelt.

Közlekedésünk pompás, — sok helyt a bivalyt is vontatni kell.

Az isten is velünk van! — közösen gazdálkodunk, idő, termés bővében.

A viz jó barátunk — meg-meglátogat Miskolczon, Egerben, s több időre Szegeden; — most is várjuk az ünnepekre.

A dyphteritis a philoxerával együtt kényeztet.

Voltaire *Candid*jával tartok: „*tout est*

pour le mieux dans le meilleur des mondes possibles."

Magam is uszom a boldogság kéjárjában; hogy ne, hiszen . . . „*a nemzet minden kívánsága teljesült!*"

Nem mindig usztam ám én a boldogság kéjárjában, sütött már nekem sötét szürkén is a nap.

Jersey szigeten laktam. Hazulról a pénzküldés nagyon meg volt nehezitve; — Teleki Blanka tizenhét évi várfogságra volt elitélve, — nem vágytam rá, hogy édes jó anyám szobatársa legyen — Kuffsteinban.

Három mesterségem volt; — a „*L'Homme*" lapba a *külföld* rovatot irtam — az ollóval; egy tengerész barátommal halásztam; — s Philippe Asplet ur gyárában pakoltam a faggyúgyertyát Amerikának.

A három mesterség nem ért fel egygyel, — pedig a tenyeremen sok tyukszem volt a hálóhuzástól, s a derekam gyakran fájt a faggyúgyertya pakolástól.

Pártfogóim, jó barátaim, menekült társaim sok szivességgel voltak irántam, — ha ünnep volt valamelyik számüzött házánál, engem rendesen meghivtak.

Hugo Viktor, a jó öreg Mészáros Lázár,

Leflo tábornok, Bonnet-Duverdier, Pianciani, Thaly Zsiga gyakori vendége voltam.

Amilyen a mosdó, olyan a kendő; — emberségért emberséget.

Volt egy pár *fontom*; — megbeszéltük otthon, hogy karácsony előestéjére minden jó emberünket meghivjuk vacsorára, s kiteszünk magunkért magyarosan.

Volt nekem egy legényem, szegény *Lajos* ur, — határozottan talentum, minden nyelvet beszélt, és semmi nyelven nem irt, bátor katona, jó kertész, jó halász, s rendkivül ügyes szakács, aki engemet ismert, az *Lajos* urat tisztelte. Ismerték őt Angliában, Olaszországban, a Belgák földjén, Schweitzban, Jersey és Guernesey szigeteken; olyanom volt ő nekem, mint Rontó Pál Benyovszkynak.

Családi tanácsot ültünk, s elhatároztuk, hogy *gargantouai* lakomát rendezünk; — asszonyom, Lajos urral elmentek bevásárolni, utánok kiáltottam, hogy: *mindent, a mi jó és drága!*

Én elmentem, személyesen meghivni a vendégeket; mindenki szivesen fogadta a meghivást, — észleltem, hogy örvendenek valami ujat, ismeretlent, *vadat*, magyarost látni és enni.

Szalmával fedett kényelmes cottageban

laktam, Saint-Helliere várostól félóránvira, a Samarez cottageban. Gyönyörü helyen, a tenger partjához olyan közel, hogy nagy dagályok alkalmával, a cottage falait nyaldosták a tenger hullámai; — a lakás kerttel volt környezve, s a kert mindig zöld levelü fákkal sürüen beültetve, földszintén tágas nagy szobák, s nagy konyha, a konyhából kijárás a mellék udvarra.

Lábas jószágom két iszonyu nagy terencuoi kutyából állott; mind a kettőt *Clichy*-nek hivták, s megkülönböztetésül *numerussok* volt, mint a regimenteknek, — *Clichy* Nr. I., *Clichy* Nr. II.

Később, a német világban, egyiket leküldtem apámnak Kolozsvárra, s itt annyira megtetszett, hogy az akkori katonai hatalom *konfiskálta*, — befogták a nagy dob eleibe, s huzta a nagy dobot a banda után, — s apámnak egész a *general-kommandóig* kellett folyamodni, hogy Clichy Nr. II. a szolgálatból kiszabaduljon.

Asszonyom visszajött a piaczról, rajongó lelkesedéssel beszélte el, hogy milyen skófium dolgokat vásárolt össze, — de a pénz nem volt elég, Asplet ur előlegezett egy fontot.

Kiváncsian kérdém: hol van a holmi?

— Lajos hozza, *mére Jabart,* a halárusné, kétkerekü targonczáját kölcsönözte, arra raktak mindent s egy óra mulva itt lesz. De egyet elfelejtettünk!

— Mit? — kérdém.

— Az *italt,* — mit adunk inni?

Meghökkentem, s mint Hamlet, a „*lenni vagy nem lenni?!*“ tépelődésében, ugy mondám én is: *inni vagy nem inni?!* — inni pedig csak kell! Bánni kezdtem a nagy nemzetközi lakomarendezést.

Szótlanul, némán néztük egymást; — ha a kigyó okos, a galamb szelid: az asszony meg találékony.

— Nincsen más mód, mint összeszedek a mi a háznál van s elviszem a zálogházba.

— De hát oda mit visz, hisz már minden ott van?

— Van még egyet-más; — gyönyörü meleg idő van, a felső kabátját ugy sem viseli, vadászni sem megyen az ünnepek alatt....a puskára mindig adtak két fontot, — s az arany szent György medaillon?

Levettem a nyakamról az arany szent György *talizmánt.*

In tempestate securitas!

Lajos ur megérkezett; leszedtek mindent a targonczáról; az asszony elégedetten mondá:

— Én kirakok ide a konyhára; mindent elkészitek előre, — holnap eljön madame Fillione, nagyon jól csinálja a *Christmaspayt*, (karácsonyi sütemény); — mikor készen leszek, elmegyek a zálogházba, veszek czidert, sört buteliákba, bort és rhumot; — *alons! Lojoch!*

Elhozták az italt, vettek szivart, piskótát mártogatni, kétszersültet a theához, czitromot, czukrot a *grooghoz;* tele volt a konyha, mindennek a maga helye, s minden a maga helyén.

Másnap — karácsony előtti nap — jókor reggel felkeltünk, az asszony az asztalnémüket rendezte az emeleten, én lementem a nappali szobát rendbe hozni; — könyveimet rakosgattam.

Egyszerre éles sikoltást hallok a konyhából, — megrémültem, — azt hivém a petroleumos lámpát döntötte fel az asszony, s most ég.

A konyhába rohantam.

Szörnyüség volt, amit láttam.

A mellék udvarra nyiló ajtó kitárva, a két *Clichy* elnyulva hevert a padozaton,... körülöttök a földön csont, hus és hal dara-

bok,...a *két Clichy egy nappal előbb ülte meg a nagy karácsony ünnepét.*

Egy nagy kenyér maradt meg épen, ketté vágtam s azt is odalöktem nekik, s az én bubánatos keservemben két nagy könycsepp csordult le arczomon végig.

Dante mondja: *„nincs nagyobb fájdalom, mint visszaemlékezni a boldog időkre, a nyomorúságból.“*

KARÁCSONY.

Szép ünnep nagy-karácsony ünnepe.

Együtt van a család; a jó háziasszony, a gondos szerető édesanya a karácsonyfát rendezi a nappali szobában. Ráakgatja az aranyos ezüstös diókat, a czukor-jegeczes déli gyümölcsöket, sárga narancsot, fekete vagy barna aszalványokat, piros almákat, csillámló csecsebecséket, tarka szinvegyületben; a fenyőágacskakra apró gyertyák vannak tüzdelve; a karácsonyfa alatt emlékek a családtól, a rokonoknak vagy jóbarátoknak.

Gyujtani kezdik a gyertyákat.

A gyermekek a szomszédszobában égő kiváncsisággal, lélekzetöket visszatartva, az ajtó felé nagy szemeket meresztve, szótlanul néma csendben lesik a *megjelenést.*

Az ajtó kétfelé nyilik, a karácsonyfa fényárban ragyog, a gyermekszív örömtől dobog, az ajkak reszketnek, mint a magasban röpkedve dalóló pacsirta szárnyai; az anyaszív érzi a gyermekszív érverését, s annyira boldog, hogy szinte fáj boldogsága, mert köny csillog szemében.

Csak a gyermek boldog igazán, és csak az anya, gyermekeinek boldogságában.

Ma született a Megváltó!

Hó boritja a láthatárt, nagy jégcsapok függnek a szalmafedeleken, a szán alatt recseg a hó, irgalmatlan hideg van. A kuvasz kutyának felborzolódik a szőre a hátán, hallja távolból a farkasüvöltést, lábai közé szedi farkát, egyet vonit s lefekszik a pitvar-ajtóban.

A bakter, *találomra* elkiáltja az órát s azzal befordult a csapszékbe s lesi a *megkinálást.*

Falu végén, egy kunyhóban együtt lakik a nyomor. Az anya még erzi a fájdalmakat; a kis csecsemö didergő anyja mellett fekszik; három nagyobb gyermek a szoba egyik szögletében összebújva hever a lehintett szalmán, az apa nagyokat sohajt, lehellete gőzpárává válik s füst módjára száll felfelé. A korsóban megfagyott a viz, az ablakok s ajtók hasadé-

kait zuzmara boritja, s vékonyan, csipősen, élesen fuj keresztül rajtok a hasitó szél.

A nagyobbik fiu megszólal:

— Édes apám! ugy e bár, ha tüzünk lenne: *ma* — kukoriczát pattogtatnánk?

Ma született a Megváltó!

BOLDOG UJÉVEKET !

Rémséges nagy a hideg, — Sziberiából mihozzánkig meg nem állt a fagy. Jégcsapokat fagyaszt házereszre, bajuszra, — zuzmarát szemöldre, szempillára, — a kézbőr a vashoz ragad, s a pök estében megfagy; — a hó jéggé vált, s még a vasalt szán is farol; — a lábasjószág kelletlenül issza a vizet, s a disznó *zeruson* alul röfög, — a csillagok fényesen meresztik kidülledt szemeiket, — a hold sárgáját a kék ég szürkén veri vissza, — a fákon a zuzmara hosszan nyulik le, mint vén ember ősz szakálla, s ha a szél meglenditi: gyémánt esőben hull alá; — egy-egy hópehely szállong, nem mintha havaznék, hanem csak ugy *kinjában* esik. A tanya körül a hóban farkasok nyomai látszanak, a rókák fényes nappal

viszik el a ketrecz mellől a majorságot, a vályúkban csak forró vizzel lehet a jeget felolvasztani, — karácsony harmadnapján a „*Gondüző*"-től két puskalövésnyire fagyva lelték a drótos tótot, — s az ugatás a kutya szájában megfagy.

Pitymallatkor a tanya udvarán égbekiáltó lárma, a béresgazda a nagy kolomppal kolompol, a kocsis a csengőkkel csenget, a lovászok a pengőket rázzák, a béresek hosszu ostorokkal pattogtatnak, a szakácsné a nagy üstöt veri, az ostorosok a járom-pálczával a deszkakeritést verik; — ilyeténképen emberelik meg ujesztendő első reggelén a tanyagazdát az ő cselédei.

„*Boldog ujéveket!*"

A nagy konyha-pitvarban magasan lángol a tüz, a napraforgó-szár tengericsutkával vigan pattog, s mint apró röppentyük szikráznak kifelé a nyitott kályhából; a nagy üstben rotyog a forditott kása, nagy fazékban a bugyogó viz sustorékol, öreg lábasban zsirba fulva sül a kolbász, májas és tüdős hurka, — lesz mibe mártani! — nagy darabokra szelve, tiszta abroszon hever a puha rozs-kenyér, zöld butykosokban a pálinka, s tarka kancsókban a kerti-bor. A falon szegeken függ az edények

sokadalma, s fogas-tálasokon a virágos, madaras, tarka tálak és tányérok.

A tanya gazdája felnyitja a konyha ajtaját, s a küszöbre lép, alig lehet kivenni alakját, mert a konyhából kitóduló gőz környezi s ugy befedi őt, mint Jupiter Pluviust a fellegek; — a zakatolás még nagyobbúl s irtózatos a lárma; a mennyi madár a környéken: mind elrepül.

Kezével int a gazda, s a zaj *decrescendo* megszünik.

— Köszönöm édes jó cselédeim ezt a kis megtiszteltetést, — takarosan volt csinálva; — adjon isten nektek is mindnyájatoknak:

„*Boldog ujéveket!*“

Bementek mindnyájan a konyhába, — asztal körül ültek, — akinek hely nem jutott, valamelyik sarokba huzta meg magát, — a háziasszony rendezte a korai reggelit. Midőn már mindenki helyén volt, a mellék szobából kijött a tanitó, kézen fogva s vezetve egy 10—12 éves kamaszt, zömök, piros pozsgás arczu, pisze orru, jól táplált, kövérre hizott, karika lábu, kurta karu, elkényeztetett beczéjét édes anyjának; — *Prospectus* magyar forditásban, „*Friczi*“-nek az öcscse, — felöltöz-

tetve ugy, hogy helyből a „*Wilcsekland*"-ba utazhatott volna.

A tanitó, — egy kicsapott rektor, ki teljes ellátásért *újoskodott*, s csak is azért maradhatott meg a tanyán, mert a legközelebbi *italmérés* két órányira volt, s a nagyasszonynál állt a pincze kulcsa, — megszólalván, mondá:

— Mukika, mondja!

És Mukika rákezdé:

„Édes kedves jó szülőim!
Az uj esztendő vig ajándékokkal
Hadd kedveskedjék örömtelt napokkal,
Ez ifju *sereg* szivből óhajtja
Minden időben! — bis!

Az apa arczán öröm sugárzott, az anya szemei megteltek örömkönyekkel, a kicsapott rektor nagyot kortyintott a pálinkás butykosból s fojtott, rekedt hangon mondá:

„*Boldog ujéveket!*"

Vigan, de tisztességes illendőséggel folyt az étkezés, — csakis az ostoros kis bérest szólitották meg, hogy ne csámcsogjon olyan nagyon; a többi mind módosan evett.

A forditott kásán kezdték s a kolbászon végezték; — a mint a kolbászos tepsi kézen járt, Mukika egyszerre csak elkiáltja magát,

kirugja maga alól a széket, s zokogva elkezd bőgni.

Mindenki ijedten ugrott fel; az anya rémülten szaladt kedves beczéjéhez, ölébe ragadta a nagy kamaszt, csókokkal halmozá, s az anyai sziv rebegő nyugtalanságával kérdé:

— Mi lelt, édes aranyos kis bogaram!

— *Hát nekem nem sütöttek külön kis kolbászt?* — zokogá Mukika.

A tanitó ur a béresgazdához fordul, s azt mondja:

— Enyje, épen most akartam mondani „*Boldog ujéveket!*“

Kis város nagy utczáján vagyunk, — a hideg nagy, — dél és egy óra közt az idő, — az utcza üres, mindenki ebédel; — a verebek, sármányok, csókák, varjak *szemelnek*, — a ház előtti fapadon nagy lombos kuvasz kutya egy nagy konczon rágódik.

Két árva, sovány, vézna gyerek, dideregve sántikál, — piszkos testöket rongy fedi, melyeket koldus dobott el, — fogaik vaczognak, s felcserepezett tenyereikbe lehellnek; — eleven képmásai Murillo „*tetvészkedő gyermekei*“-nek.

Egy ház előtt megállnak, a nagyobbik

betekint egy pincze ablakon, s bámulva elkiáltja magát:

— Jaaj! édes jó istenem, de szép almák!

A másik is megáll, s benéz az ablakon, — sápadt kiéhezett arczán angyali mosoly terül el, s lihegve mondja:

— *Jaaj! nézzük... nézzük sokáig!* — — —

— — — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — —

„Boldog ujéveket!“

BOLDOG UJÉVET !
KIVÁN TELEKI SÁNDOR.

„Emlékezzünk régiekről“, mi kik nem mindnyájan jöttünk ki Scythiából. A vén ember, ha még esze nem szállt lábába, sok épületest mondhat. Jövő hó végével megütöm a hat X-et, eszem ép, elmém fogékony, emlékező tehetségem hü, testem egészséges s néha még ugy *legénykedhetném* is, s általában hibám, hogy mindig olyan harmincz éves badar legénynek hiszem magamat; különben a lovat csak ugy ülöm, mint ezelőtt, a *négyest* is gyeplőn fogom kurtára, s az ekét is ki tudom hajitani a harmadik barázdába; ugy tapasztalom, hogy a világ sokkal többet változott hatvan esztendő alatt, mint magam.

Sok dolog sokkal jobban van manapság mint ezelőtt, sok sokkalta roszszabbul; leg-

inkább sajnálom azt a régi jó *patriarchalis* életet, melyről már csakis nekünk a nép véneinek van fogalmunk. Az igények nőttek, s az *egyenlőség* általános a szükölködésben s mi falusi öreg gárda-emberek azt találjuk, hogy hej! jobban volt az régen!

Az *urhatnámkodás* nagy mételye a magyarnak; minden lengyel, azt mondja Heine, *Gróf*, nálunk mindenki *Báró*, a szerényebbek titkolják; a ki már épen nem az, legalább *nagyságos úr!* a ki még az sem, avval menti magát, hogy *demokrata*.

Az én időmben nem volt az ugy; Beöthy Ödön, Klauzál Gábor, Deák Ferencz, Pázmándy Dénes, Nyári Pál, Kossuth Lajos, Bezerédy István, Szemere Bertalan, Balog János, Szentkirályi Móricz, Komáromy György s mindazok kiket szerettek és nevök volt, csak *tekintetes* urak voltak, csak Ivánka Zsiga volt nagyságos ur; ma kihalt annak a fája. Nó, de még sem egészen, mert nálunk a „*Betekints*" csárdában a zsidó csaplárost ugy hivják — meglehet csufságból — hogy a . . . *Tekintetes ur!*

Mikor a hatalmas isten két kézre verte a magyart, s rosszabb dolga volt mint Musztafa és Caraffa alatt, boldog emlékezetü Bach báró, meg az a felejthetetlen Schmerling lovag, azt a sehonnai sok bitangot beterelték a nagy

magyar *garámba*, hogy legyenek *számoló bojtárjai* az *ember-jószágnak*, kicserélték *pintlijüket* praedicatumnal, *plundrájokat* a nagyságos czimmel; ez tetszett a hun hiuságnak, a scitha fitogtatásnak, *lenagyságoltatták* magokat cselédjeik által, s végre rajtok maradt.

Ujév napját ünnepeljük. Boldog ujévet! Legyen jó termés! Szálljon ránk József álmának két kövér esztendője, hulljon manna és harmat kása; szükségünk van, hadd fizethessük az adót, mert sereg az, a mi van, dicsedkedhetünk vele, kivált mi szántó-vető gazda emberek. Föld-adó, házbér-adó, házosztály-adó, I-ső osztályu személykereseti-adó-, II-ik és III-ik; nyilvános számadásra kötelezett vállalat adója, (a ki ezt érti, az okos ember); tőkekamat-adó, fegyver-adó, hadmentesitési-adó, illeték, egyenértéki, községi és ekklézsiai birtok után, — iparüzleti dij, szőlődézsma-váltság utáni adó, bor- és husfogyasztási-adó, községi pót-adó, tanitói fizetés, körorvosi illetmény.

Előttünk áll az ő irtózatosságában husz gyomrával.

Baudisz!

Boldog ujévet!

Boldog ujévet! s mentől kevesebbet Bosniából.

Nem tudom nálunk mi kerül többe: a győzelem-e, vagy a veszteség!

Nagyon jó, hogy olyan véghetetlen ritkán győzünk. Ha győzünk nyakunkon marad egy koldus sovány, isten háta megetti, kopár, mocsáros miveletlen föld darab, sommás pénzünkbe kerül, egyszerre *törököt* és *csizmadiát* fogunk vele; Europa nevet s azt mondja: *szegény tatár!*

Ha vesztünk, s ehez vagyunk már inkább szoktatva, — oda a német hegemonia, az olasz omnipotenczia, oda Lombárdia, oda Velencze, irtozatosan áll előttünk Königgrätz; de vigasztal a *királyutczai* nagy ütközet.

Boldog ujévet!

Nagy üzletekben, mint felteszem Zichy et Várady; J. Végh et Comp; Pausz és társai, és a többi ujév körül történnek a nagy zárszámadások; a bankárok ilyenkor mindig számokkal álmodnak.

Csevegjünk mi is számokról.

Ezt a kis *additiót* Karr Alfonz evel a kis bevezetéssel közli:

„Mérjék meg az aranyhegyet, hegyét a hulláknak, tengerét a vérnek!

És ezek a pálmák szedői, aratói a babéroknak, ezek a „*hősök*," kiket a népek imádnak!

Az első Napoleoni harczok Francziaországnak kerültek 3 millió emberbe és 26 milliárd frankba. 1800-tól 1815-ig a hadiköltsége Olasz, Porosz, Ausztria, Spanyol- és Angliának, 93 milliárd frank, vesztesége az emberben 6 millió 745,000.

Anglia a maga részéről költött 12 milliárd 300 milliót; Görögország felszabadulásáért 3 milliárdot; az europai nemzetek 6 milliárdot.

A krimiai háboru Francziaországnak 200,000 emberbe és 2 milliard frankba, Angliának 22,000 emberbe és 5 milliárd frankba, Piemontnak 2000 emberbe és 175 millióba; Oroszországnak 630,060 emberbe és 4 milliárd frankba került.

Összesen az orosz háboru Europának áll 809,000 emberbe, 11 milliárd 575 millió frankba.

Az olasz háboru került Francziaországnak 80.000 emberbe és 1 milliárd és 100 millio frankjába; Olaszországnak 60,000 emberbe, 150 millio frankjába, Ausztriának 120,000 emberébe és 875 millio frankjába.

Összesen 260,000 ember és 2 milliárd 125 millió frankba.

A mexikoi háborura Francziaország áldozott 70,000 embert és 500 milliomot.

A szyriai expeditio került Francziaországnak 15,000 emberbe és 125 millio frankba.

A schleswigi háboru Poroszországnak 30,000 emberbe és 75 millió frankba; Ausztriának 15,000 emberbe és 60 millió frankba; Dániának 12,000 emberbe és 45 millió frankba.

Az 1866-iki Ausztria ellen vezetett háboru került Ausztriának 65,000 emberbe, 985 millió frankba; Poroszországnak 45,000 emberbe és 222 millió frankba. A paraguai háboruban Brazilia vesztett 225,000 embert és 3 milliárd 75 millió frankot.

Az *átengedési háboru* került az Egyesült Államoknak 400,000 emberbe és 12 milliard 200 millió ezüstjébe; az abissiniaiakkal való háboru került Angliának 25,000 emberbe, 245 millió frankba; az assanti háboru került Angliának 27 millió frankba.

Végre elérkeztünk az 1870-diki háboruhoz.

Az Assemblée Nationale elé nyujtott jelentés szerint a franczia-német háboru költsége a francziák részéről 9 milliard 288 millió frank. A franczia miniszterium nagy gonddal összeszámitá e háboru által okozott költséget és veszteségeket, de nem számitá hozzá az átengedett két provinczia értékét, melyet 4 mil-

liárd 333 millióra becsülnek. — Ha e számot a *Magne* ur jelentése szerint 9 milliard 288 millióhoz adjuk, 13 milliard 620 millió franknyi rettentő veszteséget kapjuk.

Francziaország e háboru alatt 225,000 embert vesztett.

Az 1870-iki háboru költsége a németekre nézve sokkal csekélyebb, tekintve azt, hogy seregeik idegen területen müködtek, s nekik nem valának váraik, melyeket élelmezniök kellett.

Bismarck *itélt*, az *éjszaki konfederáczionak* költségekre 1 milliárd 148 millió frankot, de a kanczellár nem számitotta a hadi szerekben való veszteséget, a kárpótlásokat — a nyugdijakat, de bátran lehet állitani, a költségek összegét, a németekre nézve 2 milliard frankra.

Ezen hadjáratban vesztettek a németek legkevesebb 300,000 embert, kik közül 190,000 a harczmezőkön veszett el . . .

Boldog ujéveket!

Szobám üvegajtaja a kertre nyilik; ködös, felleges, nyirkos idő van, az éjszaki szél az esőt csapkodja ablakimra, s ha éles hanggal pattog viszsza az üvegről, egy-egy megfagyott dara-szem; a rozsály szele sivitva fuj, az ónos eső a földön megfagy: nagyon sik az ut, alig

lehet járni, a jószágot az istállóból nem lehet kihajtani, ott párálik heverve; a falu utczája üres. Ki menne ki ilyen időben?

Szerényen, halkan kopogtatnak ajtómon; arra nézek, egy sáppadt vézna asszony, két kis árváját vezeti kézen, a harmadik kendővel nyakába van kötve; a csecsemő ugy tesz mintha szopna, a szegény asszony szomoruan mondja: *nincsen mit!* elereszti egyik árvája kezét s szó nélkül nyujtja felém; én is nyujtok neki valamit, elfásultan, bután, tompa hangon mondja:

Szerencsés ujesztendőt kivánok!

NAGY-CZEGLÉD-UTCZÁN
VÉGIG.

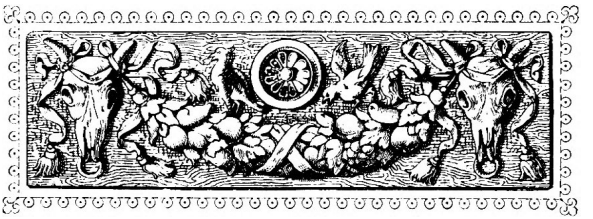

Vay Dánihoz mentem látogatóba, megmondani neki, hogy itt vagyok.

A járdán előttem ment egy pár magyar ember asszonyával, mindkettő szine-java a gazda embernek, kiket nehéz munka után a föld táplál, s kiknek sokat kell görnyedni mig megszerzik a mindennapit; — mindketten az élet késő őszében jártak, s a dér lehullt már fejeikre s ott fehérlett a hajfürtök között, s várják az élet telét, mely megfagyassza a lélek porhüvelyét.

Az asszonyon kurta kivarrott bunda volt, az embert fehér szür takarta, mindketten módosan voltak öltözve, nem látszott rajtok a szegénység piszka, hátulról igen jól festettek, szemben akartam látni, elejökbe kerültem s nagyon megnéztem az öreg vászoncselédet.

Lassan sétaltam előttük.

— Ejnye, de szép fehér szakálla van annak az öreg embernek — mondá az asszony.

— Az ám, olyan mint a mesebeli királynak — felelé az ember.

A mesebeli király, nekem nagyon megtetszett, visszafordultam, s mondám az asszonynak.

— Nagy asszony, ha szereti a szakállomat, isten neki nem bánom, törjön le belőle egy darabot.

Az asszony zavarba jött, de férje kedélyesen mondá:

— Kár volna uram azt bántani, oda talál az egész. Fehér kenyeret könnyü sütni, de hófehér szakállat nehéz ám növeszteni. Tenger idővel jár az.

— Hatvan esztendőt mutat az, jó ember.

— Huszig viselje még jó egészséggel — válaszolá az asszony.

— Nyolczvan, tán sok lesz asszonyom?

— Elbirja azt az egészség, s a kinek kevés a gondja, jó annak gyomra.

— Az uraság is gonddal jár a mai világba.

— Nem látszik a képin.

— De látszik a bugyelárisomon.

— Ritkán kell belenyulni.

— De sürün jár a végrehajtó.

— Hát az urakat is?

De mennyire.

Csend állt be a szóba, s haladtunk felfelé a Nagy-Czegléd-utczán.

Nagyon megtetszettünk egymásnak, s vidáman haladánk egymás mellett.

— Szép utcza ez a Nagy-Czegléd-utcza, ugy-e?

— Az ám.

— Nem tőled kérdeztem, anyók.

— Csak nem akarod, hogy mindég ez az ur feleljen, megbántanád a rangját a sok kérdéssel.

— Nem vagyok a fajta, hogy a kérdés bántson, jó szóra megyen a felelet.

— Hova való a tekintetes ur?

— Az erdélyi határra, Szatmárvármegyéből.

— Honnan?

— Nagy-Bánya vidékéről; Kővárról.

— Ez aztán az enyém, jól ismerem azt az országot.

— Honnan?

— Az inséges időkből.

— Miképen?

— Tetszik tudni, mikor az Alföldön a nagy szárazság miatt az aszály elaszitott min-

dent, s olyan volt a mező, mint a tenyerem, hogy még az egér sem kapott magának árnyékot, s még a pap tója is kiszáradt, s az egész Sárréten nem volt annyi vadrucza, mint most a templomba, s a békák ezer számra pusztultak; hát az ember hogyan élhetne meg ott? Azt mondták, hogy Erdélyben nincsen olyan nagy veszedelem; jó öt lovam volt, hozzá illő jó vasas szekerem; takarmányom nem volt semmi, már a fedelet ette a jószág, a birka meg a szikos földet nyalta, viz alig volt az embernek, az állat meg folyton szomjazott, elvesztegettem potom árban mindenemet, egy hatodik lovat vettem, befogtam a szekérbe mind a hatot, rápakoltam az egész pereputtyot, bezártam a ház ajtaját, elvittem a kulcsot a tiszteletes urhoz, s azt mondtam neki: „Tiszteletes uram! Vagy látjuk egymást többé, vagy nem, én a világot a nyakamba veszem, tán megsegit az Isten.“ A tiszteletes ur azt mondta, hogy jó az Isten; s Erdély felé hajtottam.

— Hát jó volt-e az Isten?

— Megsegitett uram.

— Miképen?

— Tán unja is már hallgatni itt a Nagy-Czegléd-utczán.

— Nincsen olyan; — tanulságos az nekem, mit kigyelmed mond.

— Kevés telik ám ilyen szegény tanyás embertől, mert hát én is csak az iskola mellett jártam.

— Többet tanulok én magától, mint hat német könyvből.

— Ahá! majd a tekintetes ur tanul valamit az ilyen féléktől, — mondá az asszony.

— A nagyasszony is ott volt-e Erdélyben?

— Nem uram, én a másodikja vagyok, akkor az elsője még élt.

— Hol állapodott meg először?—kérdém.

— Kolozsvárig egy furt mentünk a Királyhágón tul a nyomáson, még az ut mellett mindenütt lehetett kapatni, meg az a sok drága jó viz, ott ne mindjárt kézügybe, s a fa mindenütt, csak szedni kellett a gazt, meggyujtani, aztán olyan fanyárson, hogy nálunk még pénzért sem kapna az ember hasonlót, sütöttük a szalonnát; telt is örömük benne a pujáknak, — három volt, uram, meg egy leány.

— Kolozsvárról hova ment?

— Kendi-Lónára, a Teleki grófhoz.

— Mit csinált ott?

— Követ fuvaroztam, meg a ház körül a mi kellett, első hóra három forintot adott naponta, meg egész ellátást a familiának.

— Jó ember volt, ugy-e?

— Jó, jó; de hát csak ugy titokba szerette az embert.

— Hogyan titokba?

— Nem beszélt az, uram, csak azt kérdezte, kell-e valami? Soha sem mondtam én olyat, hogy másnap meg ne lett volna.

— Soká volt Lónán?

— Ott lennék én tán még most is, de beállt az aratás, s a szérün többet nyerhet az ember, aztán könnyebb is a munka, s az állat is jobban él a töreken, mert szem is akad. Lónán forgó-gépe volt az udvarnak, nekem meg életre volt szükségem, vetni, meg kenyérnek, s ott csépeltek.

— Hova ment onnan?

— Nagy-Som-Kutra.

— Kihez?

— Egy másik Teleki grófhoz.

— Sokáig volt náluk?

— Egész télkezdetéig?

— Jó emberek voltak-e?

— Mint a kenyér uram.

Nagy-Czegléd-utcza végire értünk. — Az Isten áldja meg kigyelmeteket minden jóval, mentse meg minden rosztól.

— Bár megmentene már egyszer, azok uram insóges esztendők voltak, a mostaniak

nyomoruságosak, akkor a mit megszereztünk, a miénk volt, s nem vették ki a falatot a szánkból adóba.

Elgondolkodtam, s eszembe jutott *Verebesi* gróf Andrássy Gyula bölcs mondata:

„A nemzet minden óhajtása teljesült.“

CSEVEGÉS.

(PRIELLE KORNÉLIÁNAK SZIVES ÜDVÖZLETTEL.)

Az embert szerencséje taszitja, — mondja a példaszó. A nélkül bármihez fogjunk, bele vesztünk, mint Bertók a csikba; minden dolgunk szétmegy, mint a tót orgona. I. Napoleon nem nevezett ki senkit tábornoknak mindaddig, mig végire nem járt: szerencsés-e az illető?

Ismertem egy burgert, kinek történetét röviden „Egy szappanos regényének" czimezem. Harminczharmadik rendü szappanfőző volt Párisban és nemzetőr. Akkor nem volta k még önkénytes tüzoltók és dalárok. Hadgyakorlat alkalmával, midőn a vitéz bőrsereg sortüzet puskázott a jelenlévő Lajos Fülöp király tiszteletére, fegyvere szétrepedt s nagyszerü hüvely-ujjáról a körmöt levitte. A *polgár-ka-*

tona és szappanos elorditotta magát kinjában oly irtózatosan, hogy a király füldobja majd ketté hasadt. Oda lovagolt az elájult *zsiradék*-művészhez s udvari kocsin vitette haza.

A szappanos özvegy ember volt, és három kis leendő szappanos édes apja. Másnap a francziák királya szárnysegédét küldte a beteg látogatására. A segéd jelenté, hogy a champs de mars-i hős jobban van, de nem részesül kellő ápolásban. A jó Amelie királyné hallotta a történteket, s egyik udvari betegápolónőjét küldte a nagy sebzett szappanoshoz. A seb hegedt, a köröm nőtt s vele a kölcsönös szerelem si. A kiket az isten egybeád, azt a király sem választja el.

„Angyalom, de késni kár
Jöjj a paphoz, kész a pár."

A kormánylapok tele pofával kürtölték a hős fájdalmait, kinjait, a király nagylelkűségét, a királyné jótékonyságát. Az ellenzéki sajtó *Guizot*-ra agyarkodott, hogy olyan fegyverrel látja el a őrséget, mely a *munkás-katonának* karját viszi el. Kérdezték a miniszterelnöktől, hogy hát csakugyan ő-e Alvinczy?

Alkibiades kutyájának farka a *reklam*; mint

Barnum mondja ; ha egy millió dollárt költök hirdetésekre, az okvetlen három millió dollárt jövedelmez; a nagy dob ugy áll az üzlethez, mint egy a háromhoz.

A szappanos potyára kapta a reklamok százezreit.

A fölépült személyesen vitte hódolatát a királyi pár lábaihoz, megkérte kezét az udvari *ápolónőnek* s nőül vette második életpárjának.

A nő pénzt vitt a házhoz. Később a király kinevezte a becsületrend lovagjának és udvari szappanszállitónak.

S a milliomok gyültek a vak köröm fejében ; *Sors bona nihil aliud.*

Don Cristoval Columbo a lángész meggyőződésével tengerre száll, emberei a hajón megkötözik, de abban a perczben, midőn megakarják gyilkolni, az árboczőr fölkiált : *föld..!* s feltalálja a világ negyedik részét. Haza jön, börtönbe vetik, törvényszék elé állitják s bajjal menekszik az itélet elől s meghal.

Egy *tekergő : Amerigo Vespucci* lábatlankodik a *Columbo földjén*, s nevéről elnevezik azt *Amerikának*. Több száz esztendő kell arra,

hogy szülővárosa, Genua, szobrot állitson emlékére.

Henczinek van szobra Budavárott a Gellérthegy czitadellája alatt, a honvéd miniszteriummal szemben! Phi!

Sors mala nihil aliud!

Nagyról a parányira, elefántról az egérre, pánczélos hadihajóról főpapucsba.

Ki hallotta hirét *Szerdahelyi Józsefnek*? Mi, itt felejtett agg *komédiásai* az életnek és szinpadnak, ismertük őt, s tudjuk: ki volt; — az utónemzedék előtt egy kitörült *zérus*.

Többször szememre lobbantották, hogy igen nagy dolgot csinálok a komédiából és a komédiásokból. Okom van rá.

Minden nép a maga genijeiben él. A müvészet a népek életében olyan, mint virágon a szin, illat vagy a harmatcsepp. Egész nép bukhatik, de nagy müvészei örökre élnek. Phidias, Apelles, Athénben, Roscius Gallus Rómában ma is élnek.

Moliére, Talma, Adrienne Lecouvreur, Lemaitre, Rachel Franczia-, Kean, Mecready Angol-, Seidelmann, Devrien, Schröderné Német-, Modena, Salvini, Adelina Ristori, Rossi Olaszország dicsőségei.

Mi lenne Shakespeare, Corneille, Racine, Hugo, Schiller, Göthe és Goldoni nálok nélkül? Ők adtak testet a léleknek, szót a gondolatnak. És ezek olyan nemzetek, kiknek *létjogát* nem vitatja senki. A franczia franczia, az angol angol, a német német, az olasz olasz, s nem jut senkinek eszébe, hogy *metamorphozálja.*

Minket harmadfél százada nemzetté akarnak faricskálni; megpróbálták tüzzel, vassal, kötéllel és ólommal, gyermeksirással, atyáskodással s most — *opportunus közös-ügyeskedéssel.*

A nemzeti lét *sine qua nonja* a nyelv. Képzelhet-e valaki nyelv nélkül nemzetet, fát törzs nélkül, földet égtelen?

Az ércz benne van a kőben, ólom, ezüst, arany benne rejlik s müvelés örök időkre benne maradna; ki kell belőle olvasztani kivenni, kimosni; tüz és szorgalom, munka és törekvés után lesz az arany aranynyá.

Beszéltek magyarul, mint az eszkimók, kik a menydörgést ugy hivják, hogy *brrri— bumm!* Az aprobata compillata nyelvén, hol a „*misera plebs contribuens*“ a *porcziót* fizeti s az ur *ágál.*

Nehány kiváló tehetség német és olasz után magyarul kezdett irni s nevettek rajtok;

nehány *éhenkórász* elmondta, amit azok irtak, a nép hallgatta őket, s a nemzet tanult.

A franczia, angol, olasz, spanyol, német szinész oktató és művész; a magyar mindez és *nyelvmester*.

Térjünk a dologra.

Szerdahelyi József egyike volt legjelesebb magyar uttörő szinészeinknek. Játszott mindenféle szerepet, tragédiát, drámát, operát, vigjátékot, népszinművet, bohózatot. Szavalt és énekelt. Minden vonó és fuvó hangszert kezelt, a zongorától a dorombig. Forditott drámát és operát. Többször láttam őt zenekart vezényelni. Bámulatos gyorsasággal tette át a hallott dallamot hangjegyre. Egyszeri hallásra mindent elénekelt, s *prima vista* mindent eljátszott bármilyen hangszeren. Apám is zenész volt, még pediglen *trombitás*; ezüst trombitából fujta a *prim* trombitát a kolozsvári szinház zenekarában s mikor egy-egy solója akadt, ugy *trémázott*, mint a kocsonya. Szerdahelyi József gyakran megfordult házunknál s téliidőben hetenkint kétszer zenélt apámmal és bandájával. Ilyenkor együtt vacsoráltunk. Mint gyermek ösmerkedtem meg vele, később barátok lettünk.

Apja jussán örököltem Kálmán fiát, kit nagyon szerettem, s ki végtelen ragaszkodott hozzám. Mint Mátyás-huszárt vén baka módjára dajkáltam. A *véres napok* után én menekültem, ő nőtt s nagyra nőtt művészetében.

Nem tudva hazajövetelemet, véletlenül meglátott a nemzeti szinház egyik páholyában. Annyira meg volt lepetve, hogy fennakadt szerepében; nem tudta szemeit többé levenni rólam, olyan örömteljesen, olyan jóindulattal nézett rám, az öröm csakugy sugárzott azokból az értelmes szemekből, s ragyogott belőlök e két szó: *hozott isten*!

Felvonás közt fölmentem a szinpadra; nyakamba borult s könyes szemekkel nevetve mondá:

— Ezredesem! de jó, mikor az ember örömében könnyez, csak tizennyolcz esztendeje, hogy várom.

És ez nekem olyan, de olyan jól esett.

Nagybányán, 1872. november havában találkozom vele *Smit Sándor* ügyvéd barátomnál, ki Kálmánnak sógora volt.

— Hát te mit keresel itt, ebben a vad hazában? — kérdém Kálmántól.

— Ide küldtek a doktorok hegyi levegőre; nem akarják, hogy a nyakukra haljak.

— Hiszen te nem vagy beteg.

— Én nem, csak a szivem.

— Mikor jösz Koltóra?

— Holnap.

Másnap többen szerencséltettek. Ebéd előtt a kertben sétáltunk, elmondá betegségét s azt, hogy Molcsányi Gábor főerdész megkinálta a fekete pataki erdész-lakban egy jó szobával; oda fog kiköltözni és ott fogja a havasi levegőt élvezni.

— Menjünk az istálóba, beszédem van veled. — Az istálóba mentünk.

— Kálmán! — Látod ezt a kis fekete lovat? ugy poroszkál mint a karikacsapás, halad mint a tüzes menykő, s csak is akkor botlik, mikor te akarod, ez a *maczkó* rendelkezésedre áll. Az emeleten van egy szoba kényelmesen berendezve, az a tied. A feleségem majd gondodat viseli. Nekem holnapután Kolozsvárra kell mennem, pár nap alatt itt leszek. Reggelenként fellovagolhatsz — hiszen huszárok lennénk vagy mi? — a *fekete patakra*, az *Izvorára*, *Blidára*, tele torokkal szihatod a levegőt. Koltón a viz kitünő és bor is van.

Kálmán a lóhoz ment s megsimogatá; aztán kezét nyujtá s csak ennyit mondott:

— De jó, a kinek ezredese van.

Felmentünk a nőmhöz s megbeszéltük hárman a dolgot. Azt határoztuk, hogy holnap összepakol, holnapután kijön Koltóra, s mig szabadságideje tart, nálunk lesz.

Másnap bementem Bányára. Kálmán ágyban fekvő beteg volt. Nekem Kolozsvárra kellett mennem s ott kaptam a távsürgönyt, hogy meghalt.

Nyugodjék békével, csöndesen.

MOLNÁR UR

A NAGY CSETEVÁJÓ.

„Illusióm *fájáról ismét lehullott egy levél*“ — mondja Vacquerie; — az én illusióm fájáról letörött egy egész ág, és sárga leveleit „kit erre, kit arra fujnak az őszi szelek“, — ott kavarognak a csalódásnak forgó szelében, s egy nagy illusiómat ragadják magukkal, a messze távol láthatatlanságába.

Naponta vénülünk, naponta csalódunk, — mondom én. Azt hivém, *Molnár György* ur személyében egy nagy tragikai szinészt bir a magyar . . . A magyar vakult.

A függöny felgördült, — s *Lear* király képében ott áll — *Murzuk!*

A harminczas évek legelején volt egy iskola, az egyházi ugy, mint a világi szónok

latban, a szinházban, a templomban, a megyei vagy az országgyülési teremben egyaránt dühöngő, egyaránt orditó.

Ezen iskolának legjellemzőbb vonásai voltak: az *ál-pathos*, vagy jobban mondva: a *patkoncza-pathos*, a természetlenség, beszélgetés helyett deklamátió, csevegés helyett a szónoklat.

És ez annyira el volt terjedve, annyira el volt harapózva, hogy még az állatok is elsajátitották, különösen a lovak. Az akkori ló, melyet — miért, miért nem: nem tudom, — „*Trenczumblan*"-nak neveztek, — legfőbb értéke volt, hogy menve — *ne haladjon*; mentől jobban emelte s kifelé kanyaritotta első lábait, annál kedveltebb volt; — sokszor eltipegett-topogott perczekig, a nélkül, hogy egy lépést haladt volna előre. A nép csodálta, s családi körben beszéd tárgya volt a bámulatos *nem haladás*.

A szinészetben ezen iskolának főmestere volt *Roth*, a bécsi Burg-szinháztól, s nálunk a hires *Pergő Czelesztin*.

Pergő Czelesztin édes apja Molnár Györgynek, — a gyümölcs nem esett meszsze a fájától, — a fiuban rá lehet ismerni apjára.

Nem mondom én, hogy Czelesztin nemzé

Molnárt, mint Ábrahám nemzé Izsákot, Izsák nemzé Jákobot és annak atyjafiait, hanem ahogy a szabadkőmüvesek mondják arról, ki a *profanust* beavatja: *„lelki atyja.“*

Mikor mi, a *„színház vénei“*, együtt ülünk a szinházban, s megjelenik, vagy jobban mondva: *megjelenteti magát* Molnár ur, megh úzzuk egymás kabátját, vagy rámosolygunk egymásra, a mi annyit tesz: *brávó Czelesztin!* a faj nem veszett ki!

Nem szólunk a *müvezetőről*; az inkább annak a három urnak a dolga, a kik megbizattak a szinház lelki-testi ügyeinek vezetésével, — ők *tutorai* az árvának, tőlük függ kivel kezeltetik az árva vagyonát, mi — közönség — legfeljebb *árvaszék* vagyunk, s csak is másodsorban folyunk be a dolgokba.

Lássuk Molnár urat, mint *katonáskodó* (militans) szinészt.

Az alak? . . . nem tudom Rossi, Salvini, Monnet-Sully, Kovács Gyula, Nagy Imre, ki cserélné-e magát vele? — de azt tudom, Egressy Ákos nem bujnék a bőrébe, — ismerem az izlését; — de még én sem!

A *hang*? . . . Seidelman selypitett, Modena az orrából beszélt, mégis világhirü szinészek voltak. — Utolsó éveiben — közelebb

a 80-hoz mint a 70-hez, — fogait mind elvesztve, Fréderic Lemaitret alig lehetett már megérteni. De azért e lángelméjü nagy müvészek tudtak hatni a közönségre, megrázták a velőket, s egyes jeleneteikkel megrezegtették az idegeket, mint a hegedün a hurokat a nyirettyü, s egyes mondataikkal lecsillapitották a hullámzó indulatokat, melyeket az előtt pár perczczel korbácsoltak fel; markukban tartották a közönség szivét, s azt facsartak ki belőle, a mit akartak. — Igen, de ezek *igazak* voltak, kilesték a természetből a *valót* s nem *hazudtak* ficzkó-szenvedélyeket; a természet állt előttök, a maga egyszerüségében, milliárd változékonyságában; — gyarló hangszereken játszottak, virtuoz kezekkel, nagyszerü müveket.

Nem is tudom, hogyan kerül Molnár ur e kompagniába?! . . .

Igen, a *hang?!*

Heidelbergában, a várkastély romjaiban van egy nagy pincze, s e nagy pinczében van egy nagy hordó, — nem kell az embernek kádárnak lenni, hogy a heidelbergi hordót ismerje; ennek a hordónak az a rosz tulajdonsága, hogy mindig — üres; a vezető, midőn már mindent megmutatott, mint a tüzijátékban az utolsó bouquette a leghatásosabb: nagy

hatást idézendő elő, nádpálczájával ráüt háromszor a hordóra, s az ember tisztán hallja: *„fujj szél, ordits vihar!“* . . . . én bele néztem a hordóba, hogy vajjon nincsen-e ott elrejtve — Molnár ur!? —

A nyelv? . . . . Volt nálunk a magyar legionál Olaszországban két kapitány, Szabad Imre és Valentini. Szabad Imre literatus ember volt, Valentini keveset konyitott az íráshoz, — ő csatás katona volt, Szabad Imre tudós katona. Folytonosan vitatkoztak együtt,— Valentini folyvást kérkedett csatáival, vitézségével, — s Szabad kapitány végre megunván a sok csatázást, azt mondja:

— Pajtás! én azt hiszem, hogy nem árt ha a kapitány *irni* és *olvasni* tud!

Én is azt hiszem, hogy nem árt, ha a szinész tudja a nyelvet.

A falusi kisasszonyoknak nagy mulatságuk a *madárnyelv*, *S*-be, vagy *R*-be.

— U*r*gugye*r*ge, te*r*getszi*r*gik tu*r*gudni*r*gi, ho*r*gogy me*r*gegy a*r*gaz? (Ugy-e, tetszik tudni, hogy megy az?)

Molnár urnak is meg van a saját *Molnár-nyelve*, — s tán mivel vezetékneve **M**-mel kezdődik: ő **M** be beszél.

„*III. Rikhárd*“-ból az *álomjelenet*, melyre pedig ő sokat tart, — *Molnár-nyelven* és az ő *hangsulyozása* szerint igy ejtődik ki:

„M-Jézúús m-irgalmaaz!.....

Csit'! csak m-álmodaam!..... ...

M-óóó! gyáva bintudaat m-mikeént gyeötheőőrsz!

H(î)deg v(é)rejteék feőd m-és b(ó)rzadoók!

Vagy a 3-ik felvonás ismeretes felkiáltása, mikor — *tanulmányában* irt *saját* utasitásához hiven: „*fuldokló (? ! ?) sirályként sivitja*:“

„M-lovaat! m-lovaat! m-egygy loér, m-crrszáagomaaat!“

A plastika? .... Az öreg Dumas *Brica Brac*-jaiban egy mulatságos történecskét beszél el; ezt juttatja Molnár ur plastikája eszembe.

Clesinger, Sand György veje, hajdan dragonyos, most hirneves szobrász, meghivott vacsorára. Vig eszes, és mulatságos kis társaság volt együtt. Azelőtti évben nagy feltünést keltett — ha jól emlékezem egy coloss Herkules szobrával, — ennek pendantjául Spartacust akarta faragni, azon pillanatban, midőn széttépett bilincseivel kezeiben, rohan felláz-

tani a proletarius és rabszolga népséget. Hosszasan dolgozott agyag vázlatán; — javában készen volt a coloss-minta, csak utána kellett azt márványból faragni, — s azért hivta meg legbizalmasabb barátait vacsorára, hogy ítéletet mondjanak műve felett.

Az asztal műtermében volt megteritve, a coloss Spartacus közelében.

Vacsora alatt természetesen a műről folyt a beszéd, s mindenikünk elmondta róla véleményét, megjegyzéseit, de Clesinger mindenikünknek változatlanul csak annyit mondott:

— Nekem nem tetszik!

Vacsora után, kávé, thea és szivar mellett beszélgeténk. Clesinger igen szótalan volt, mélyen gondolkodott, s figyelemmel nézte szobrát.

Egyszerre csak hirtelen felugrik, műterme egyik szegletéből előránt egy herkulesi dorongot, s azzal puff! egy nagyot huz a szobor fejére, az messze gördül, — puff! egy másodikat a mellére, az darabokba repül, — egy harmadikat vág a szobor megmaradt részén hosszában, mire a két lábszár ketté válik.

Mi meg voltunk rémülve; azt hittük megőrült. Öt hónapig mintázta szobrát, s öt percz alatt darabokba törte. Megijedtünk, attól félve,

hogy műtermében minden szobrot összezúz, — le akartuk fogni, — egyikünk azt kérdi:

— De hát mit csinál az ur?

— Megbüntettem!

— Miért!

— Nem látta ön *plastikáját* és a *hasát*?!

A mimika? . . . Fréderic Lemaitre-nek egy borzasztó szerepet kellett játszania, ha jól emlékezem Quasimodót a „Notre-damei harangozó"-ban. Meg akarta kisérteni a hatást, melyet arczjátékával idézend elő, kinézett szállásának ablakából, eltorzitván képét. A járókelők az utczáról feltekintve borzalommal szörnyelkedtek el, egy asszony ijedtében el is ájult, igy beszéli el *Mirecourt Eugéne*. — Én sem tanácslom áldott állapotban levő hölgyeknek, hogy megnézzék Molnár urat III. Richárd királyban. Baj történhetnék.

A gesztus? . . . mint a saskeselyü karmaival a nagy forradalmár Prometheus mellébe bele körmölődik, ugy körmöli magát Molnár ur magamagába, s huzza ki azt saját magából, mintha csak galandférget huzna ki; irgalmatlan kegyetlenség azt nézni; s mint a szent ének mondja: *minden állat megindul. Csak a bünös nem búsul.*

Többen hasonlitották Molnár urat Daudet Alfons „Fromont és Risler"-ének Delobelle szinészéhez. Egyik volt pályatársa a pesti nemzeti szinháznál e szerepben őt maszkirozta, én azt hiszem e hasonlat nem talál, legalább az én felfogásom szerint Delobelle, mint többnyire minden rajongó, elbizakodott, magáról tulzottan sokat tartó és igénylő, sovány, halvény szőke alak. Legalább igy játszották e szerepet Párisban, a szerző utasitása szerint és jelenlétében.

A mult napokban kezembe akadt az „*Illustrated London News*" egy hozzám tévedt száma. Igen természetesen a *zulu-kafferek*, az alig mult napok eseményeinek hősei; ott volt egy arczkép életnagyságban, ezen aláirással: *a nagy Csetevájó!*

Én e képben Molnár György urra ismertem.

Molnár ur nem tragikai szinész — *ő funerator*, vagy a halál proletariusa, a római időkből, a középkorból, a rennaisanceból, vagy a jelenből.

Az a vigasztalhatlan pofa, melyet vág, — az az álszenteskedő szemforgatás, melyet cselekszik, — felülről lefelé és alulról felfelé, — azok a *funeralis* léptek, melyekkel megje-

lenik: mindig a „*pompes funebres*“-t jutatják eszembe .... várom utána a *prolinctoreseket*, *a libitináriusokat*, *a designatort a liktorokkal*, *praeficaeket*, az *archimimot* ... várom utána a fekete keresztet, a gyászlobogókat, a halott csatalovát, a vasembert, a családi ősi czimereket, *misericordiát*, a kirukkoltatott *czéheket*, *a kántust*, — a feketébe öltözött kivont kardos magyarokat, kardjok végében czitrom, a czitromban rozmaringszál ... várom utána Czecz Péter négy fekete lovát, — mert ha még a szürkék lennének a kék *aufslaggal*: hát csak megvigasztalódnám, — de igy?! ..... *nihil nisi funestum!*

A BAGDÁDI HERCZEGNŐ.

(GÁMÁN ZSIGMONDNAK SZIVES ÜDVÖZLET.)

RÉGÓTA nem csinált szinmű olyan nagy feltünést, mint ifj. Dumas Sándor utolsó műve. A *Bagdádi herczegnő**, szinmű három felvonásban; mely a világ legelső szinpadán a *Comédie-Française*-ben 1881. január 31-én először adatott, s mely még ma is tartja magát a szinlapokon.

Már a darab előadása előtt a lapok telve voltak dicséréssel és gyalázással, a próbákra olálkodva jártak a hirkórászok; a főpróbán 1500 ember volt jelen, s még ma is harmad, negyedkezen át lehet csak belépti jegyet kapni, a rendőrség fürkészve vigyáz az üzérkedőkre, de ezek nihilistai ügyességgel játszák ki, s a közönség orra elől eltokmálják a jegyeket.

* Fordította Gámán Zsigmond.

A *Premières* előadáson kapott és adott pof visszaemlékeztetett az 1830. évi *Hernani* előadásra, ugyanezen szinházban, melybe a világ *legmüveltebb* közönsége jár, de a melyet a művészet iránti szenvedély annyira elragad, hogy néha tettlegességekben tör ki. Milyen pompás tárgy lenne ez vitára két tudós német professor közt, *gründlich colloquálva* és *in merito polemizálva*, hogy melyiknek van voltaképen igaza, a pof adónak-é vagy a pofot kapónak? Tekintettel az emberi nem művészeti érzékének általános kifejlődése körül történt előhaladására Aischylostól Mosenthalig. Dumas darabjának meséje egyszerü, mint minden, a mi szép; nyelve természetes, csakis a szenvedélyek kitörésének pillanataiban magasul, föltaláló szóval festeni az érzelmet, s helyes kifejezést ad a szenvedélyek apálya vagy dagályának, melyben vihar tör ki, vagy szélcsend áll be az emberi sziv tengerében. A jellemeket lélektanilag, következetesen viszi keresztül s kidomboritja azokat, szobrot farag és nem csinál fényképet; hősnője Lady Macbeth és Nana között mozog.

Hün festi a harmadik császárság korát, s e kornak imádott *arany-borjujáť* s a csábétket, melyet a korrupczio horgára tűz s s z ü z aranynak nevezi.

Nem tartom czélszerünek előadás *előtt a* szinmű meséjét vagy vázlatát közölni, mert a néző és hallgató közönséget a váratlantól, a meglepetésektől fosztják meg, s ugy bánnak vele, mint mikor az érett szilvának hamvát letörüljük, mely által természetes szépségét és zamatját veszti. De egyes tételeket idézni azt hiszem helyes, mert kiváncsiságot kelt; a hallgató az egyes szereplőket figyelmesebben kiséri, mondásait, szavalatát, ugyszólva lesi, mert már ismeretséget kötött egyes részletekkel.

A „*Figaro*“ hires műitészsze Vitu Ágoston az első előadás után egy kimeritő czikket közöl, melyből egy kis kivonatot állitok össze; azt hiszem, olvasóim csak nyernek általa, ha saját prózámat mellőzöm.

— *Hun* gróf és grófné megbuktak; bukásokat kölcsönösen bevallják egymásnak, s módot keresnek, multjokat ugy rendezni, hogy családi becsületjöket megmentsék.

— És azután? kérdi a gróf.

— Azután — mondja neje — mindig fog maradni annyi pénzünk, hogy egy serpenyő szenet vegyünk s megkiméljük magunkat a szégyentől, gyalázattól és nyomortól.

Nourvady, ki a grófnéba halálosan szerelmes, dúsgazdag, negyvenszer milliómos, melyet atyja — egy görög vagy örmény, már tisztán nem tudom, pénzember — hagyott rá. *Nourvady* a szenvedélytelenség álarcza alatt Monte-Cristói vasakarattal és Lugartoi szenvedélylyel bir, ezt mondja *Hun Lionette* grófnénak:

— *Nourvady*. Emlékezik-e a grófné arra a napra, mikor férjével és velem a Champs-Elysées-n sétálva, önnek figyelmét a huszadik szám alatt egy palota vonta magára, a melyet éppen akkor végezték be? ezelőtt nehány hóval volt.

Lionette. Igen.

Nourvady. Ön csudálkozott e palota külső elegancziáján. Ez elég volt arra, mikép ne akarjam, hogy férfi lakjék abban: egy másik alkalommal arra jártában ön egy gépies pillantást vetve ez oldalra, az ablakban levő tulajdonos azt hihette volna, hogy a szép De Hun grófné őt nézte. Megvettem e házat és bebutoroztattam, oly izléssel, a minő csak lehetséges. Ha egy év, két év, tiz év, ha — holnap, a körülmények oda kényszeritenék önt, hogy e hotelt, ahol most vagyunk eladja — emlékezzék e Champs-Elysées-i palotára, a

melyben senki sem lakott. A kocsik a szinben, a lovak az istállókban, a szolgák az előszobákban parancsára várakoznak. A kis ajtó, melyet e kulcs nyit meg, csak az ön számára van. (Egy kis kulcsot mutat.) Könnyen rá ismerhet ez ajtóra, nevének kezdő betüje rajta van. A hogy ön küszöbét átlépi, fáradnia sem kell a többi ajtó kinyitásán, minden ajtó nyitva lesz azon uton, a mely lakosztályába vezet. A salonban egy arab szekrény van, csodás kiállitással, a szekrényben egy millió aranyban, egyedül az ön számára veretve; *szüz* arany ez, a milyennek lenni kell annak, a mely méltó, hogy kis kezei megérintsék. Bátran bele markolhat e szekrénybe, ha kiürül, magától megtelik ujból, titkos rejtéke van. Azon okirat, mely önnek tulajdoni jogát tanusitja a palotához, a salon egyik butorában van. Ha törvényes birtokosa akar lenni, csak alá kell irnia. Szükséges-e hozzá tennem, hogy mindezért ön senkinek semmivel nem tartozik; hogy teljesen szabad, urnője marad akaratának. Holnap e lakban fogom tölteni a napot, meggyőződni akarván a felől, hogy minden kész-e az ön elfogadására, s nem fogok többé megjelenni, mig ön maga nem mondja nekem, hogy visszatérjek vagy maradjak.

(Lionette megragadja a kulcsot, a melyet Nour-

vady beszédközben az asztalra tett, felkel s kidobja az ablakon, ezután Nourvady előtt elhalad.)

Nourvady. (Mig Lionette előtt elhalad.) Ez ablak a kertbe nyilik grófné, és nem az utczára. Egy kertben a kulcs meglelhető. (Köszön és távozik, hogy elmenjen.)

Lionette. (Halkan.) A szemtelen.

E hatásteljes szinmüvet Dumas a *Croizette* kisaszszony számára irta, ki sok tekintetben Bernhardt Szárát felülmulja s legerősebb vetélytársa ; Croizette kisaszszony szerepét mint a *Figaro* egy másik müitésze (un monsieur de l' orchestre) irja, elejétől végig teljesen betölti, s a többi szereplőket majdnem kioltja.

Páris összes lapjai, a nagyok ugy mint a kicsinyek már százszor elmondták, hogy Dumas Sándor e három felvonásos szinmüvét hat nap alatt irta 24-dik szeptembertől 1-sö oktoberig, Salneuve kastélyában, Montargis mellett.

Hozzá teszem, hogy Dumas szokása szerint a lap mind a két oldalát beirja; az ötvenhét lap az ő nagy kék papirosán, pontos mértékét adja ki darabjainak. 20 lap az első, 20 lap a második, és 17 a harmadik felvonásra, — a közönség tudni fogja ezen étlap *(menu)*

után, hogy milyen nevezetes episodját képezi irodalmi történetünknek.

Kevéssel az első előadás előtt Dumas egy barátjához volt ebédre hiva, a házi asszony egyik szellemes vendégét mutatja be Dumas-nak, ki rajongva halmozza el dicséretekkel.

— Be kelljen-e vallanom — mondja bevégzésül a vendég — hogy melyik darabja önnek az, mely mindegyik felett áll?

— Melyik?

— *Les filles de marbre* (a márvány leányok.)

— Én is azt hiszem, felelé Dumas.

Valjon a szellemes vendég a mai előadás után nem változtatta-e meg véleményét? Kérdi a Figaro kritikusa; s kritikáját igy végzi:

„Ez nem az én dolgom; de lehetetlen, hogy ne beszéljek arról az irtózatos lármáról, arról a leirhatatlan zsibolygásról, midőn *Faburc* kijött és megnevezte az irót, a terem két részre oszlott, az egyik fél tapsolt *quand même*, a másik fütyölt, orditott, s kalapjait felemelve rázta; a jeles müvész egész hidegvérrel állt a vihar előtt, végre sikerült neki a *Dumas* nevet kimondani.

Végre, a közönség kitombolván magát, a

szereplőket szünni nem akaró tapsok s óvácziók közt háromszor hivta ki."

A bagdádi herczegnő nem lépett még le a franczia szinpadról, taps vihar és füty zápor között folytatja szereplését, s mint egy lap igen elmésen jegyzi meg: *láttam egy embert, ki könybe lábbadt szemekkel fütyölt.*

Nálunk legközelebbről fog fellépni, Gámán Zsiga barátom sikerült fordításában.

Fog-e tetszeni vagy nem?

Vederemo!

SZÉKESFEHÉRVÁRI LEVELEK

(SÁMI LÁSZLÓNAK.)

Esik az eső, — záporrá válik, s hull irgalmatlanul; — én guggolok a nagybányai magyar *királyi* posta-kocsiban; — a kocsisnak gubájáról csorog a viz, s kalapja csatorna, — nincsen kedve a sipját fujni, inkább kitér az érczkövekkel rakott kocsiknak. Nagy ideje annak, hogy igy tart ez az idő nálunk; rothad a világ.

Nagy vajudások közt megérkeztem Szatmárra, — kimerülten, elfáradva, — bántam, miért nem jöttem gyalog, — bizonyára nem lettem volna ugy megrázva; — kár, hogy ezek a *királyi* postakocsik nem voltak feltalálva a középkorban, Labardemaunt és Torquemada nagy sikkerel alkalmazhatták volna az *inquisitió* vallatásainál.

Végre a coupéban ültem, s mellettem egy zsidó urfi. Fogadom *Móricznak* hivják, mert

olyan *bárósan* nézett ki. Nagy konfidenciával megszólitott *németül*, azt feleltem: *nix deutsch*, arra aztán békében hagyott, alkalmasint nem talált méltónak vesztegetni rám a szép szót, a ki még a némethez sem konyit.

A debreczeni indóháznál várt a fiam, s együttesen egy *második* osztályu *jövet menet* jegyet váltók Székesfehérvárra; — gazdálkodom a „*Magyar Polgár*"-nak, — szép a takarékosság!

Pestre érkeztem, az eső szakadatlanul vert, a sok a *jóból* is megárt, engem tönkre tett az áldás, nem tudom, mikor épülök ki.

Két napot időztem Pesten, s végre itt vagyok.

I.

Székesfehérvár, 1879. junius hó.

Papp Miklós barátom akarata szerint, küldök a Polgárnak tudósitásokat a székesfehérvári kiállitásról s *egyebekről*; — ez az első levél szolgáljon — mint apáink irták: „*előljáró beszéd*" gyanánt.

Az első nagy, teljes világtárlaton jelen voltam, kezdetétől fogva majdnem a végeig; az időben Londonban volt felütve emigranssátorom, s legolcsóbb mulatság lévén a tárlat járás, nap hosszat ott töltöttem.

A „*kristály-palota*", Paxton geniejének

szüleménye, a világot tölté el hirével; a szélrózsa minden irányából ömlött a nép bámulására; — az eszme még uj volt; *üvegből* és *vasból* épiteni egy szörnyeteget, mely óriásibb minden cathedrale, dom- és basilikánál, egyházat épiteni az iparnak, művészetnek, templomot az előhaladásnak, öszpontositani az emberiség szorgalmának, előtörekvésének, lángelméjének müveit, elhozni Maroccoból a bőrt, s odaállitani a Delacroix képe mellé, Shefieldből a beretvát, bicskát, ollót, tűt, szóval a nemes aczél müvet, a *Ko-hi-noor* mellé, mely drágaságában vakitólag fénylik, gazdagságában pompásan ragyog, de nincsen hasznára senkinek, holott a shefieldi gyártmánynak hasznát veszi Viktoria királynő, s a rothadt fókahussal táplálkozó s avas halzsirt ivó eszkimónő egyaránt, a golkondai gyémántot a szigetek *guánoja* mellé, a taneszközt az öldöklő fegyver mellé, a carrarai márványból faragott szobrot a japáni monstrum-isten mellé, az indiai himzést az udvarhelyi székelyvászon mellé.

Az első londoni világkiállitás, az emberiség nagy nyert csatája volt, melyben a világosság győzedelmeskedett a sötétség felett.

Egy kertészlegény agyában fogamzott meg az eszme, *üvegből és vasból*: „*crigere monumentum.*“

Lord nem tudom hogy hivjáknak, (meglehet tán herczeg volt, de hiszen nevére ugy sincs szükségünk, ott van a *Paxtoné*, és az engem teljesen kielégit) — egy növénye túlnőtte a tenyészházat ; vagy megcsonkitani a ritka növényt, vagy uj házat épiteni, lön a feladat, a nagy ur a biblia szavai szerint cselekvék, mondván vala : „*épitsünk uram házat.*“ Összegyültek tehát az irástudó épitészek, s készitének nagy költséges terveket, a melyeknek láttára minden kedve elmult a nagy urnak az épitéstől, s a ritka növény felett kimondá a halálos itéletet.

Ekkor előállt *József*, a kertészlegény, s azt mondja :

— Mylord, gráczia fejemnek ! s fejemmel a ritka burjánnak, csinálok én házat a plántának, nőhet abban kedve szerint, s nem is fog az sokba kerülni.

Azzal kivett a zsebéből egy összerücskölt papirdarabot, s átadta mylordnak a tervet. — A terv tökéletes volt, a virágház a szerint fölépült,— s szülte később a „*Kristály-palotát.*“ — A kertészlegényből *baronet* lőn, *sir S. Paxton* a lordok házának tagja, s épen olyan veres bársony hermelin palástot visel, mint hajdani gazdája, csakhogy az övé uj, amazé meg kopott ; ő kezdte, a „*mylord*“ tán végzi a *genealogiát.*

Erre egy adoma jut eszembe.

Tudjuk, hogy az öreg Dumas Sándor *mulát* volt; — vannak emberek, nagyon unalmas fráterek, kik folyvást, szüntelen, szakadatlanul kérdezősködnek, minden szavuk után egy kérdőjel van, — igazi eleven kétlábu tollatlan? — Nekem is van egy ilyen *„signum interrogationis“* ismerősöm, s szerencsétlenségemre közel lakik hozzám, — sohasem kérdez egy szuszra kevesebbet harminczkettőnél, — ez a rendes száma; még az a jó, hogy nem vár feleletre, hanem folyvást mondja ő maga. mint a gyöngytyuk, mikor esőt érez, s vizsgálóbiráskodása alatt én gondolkodhatom egyébről. — Egy ilyen *muszafir* azt kérdi egyszer Dumastól:

— Kegyed *mulát*, ugy-e?

— Az vagyok.

— Nemde, az édes atyja *szerecsen* volt?

— Az.

— S a fia?

— *Quarteron:* nagyapám meg *majom* volt, — s igy az én családom ott kezdődik, ahol az öné végződik.

Napoleonka, — kit keresztapja: Hugo Viktor *„kis Napoleon“*-nak nevezett, — hatalmának fényében ragyogott; az *államcsiny* si-

került, a boulevardokon eltapodták a polgárvért, a Salandreuse házáról eltüntették az ágyugolyók helyét. — Morny, Persigny, Saint Arnaud *et consortes* adósságai ki voltak fizetve. Sibour érsek megkoronázta a Notre-Dame-ban; Theba-Montijo Eugenia császárné lett, mint II. Katalin egykor; s a deportáltak kapálták Cayenneben a vaniliafák töveit.

„*A császárság a béke!*“ s feltették „*az épület koronáját*“: Párisban világkiállitás rendeztetett, — s mint ő felsége mondá: „*nagy müve a békének!*“ . . . láttuk aztán azt a békét *Sebastopol*-nál, *Magentá*-nál, *Solferino*-nál, *Cochen-Chiná*-ban, *Mexikó*-ban, — s végre feltette az „*épület koronáját*“ *Sedánnál.*

...Midőn Stuart Máriát a vesztőhelyre vitték, a hóhérbárd a tőkéhez volt támasztva, a bakó a bárd után nyult, a szegény asszony elkiáltá magát:

— *Uram! ne nyuljon a bárdhoz!* — és a kérlelhetetlen ember levágta a nyakát; Erzsébet akarata teljesült.

A császárság hanyatlása a párisi világtárlat végével kezdődött. — Az előhaladás *légyottot* adott a czivilisationak Párisban; eljöttek az emberi ész, az ipar, a müvészet, a kereskedelem, a földmüvelés, az állattenyésztés, a tengerészet, a tudomány és tanitás, a

szorgalom, kitartás, türelem, és az uj találmányok *munkásai*, szóval *emberek* — *homines*, — gondolkodó fők, teremtő szellemek, olyanok, kik nyomokat hagynak maguk után, kik csatákat vivnak a béke mezején, s babérokat aratnak a tudomány, művészet és ipar versenyterén.

A világosság ellene a sötétségnek, a gondolat magasba szárnyal s szüli a tudományt, a tudomány ikertestvér a szabadsággal, a szabadság testvériség, s a testvériség: a *béke*.

Az emberi törekvést, előhaladást, nem lehet sem álnoksággal, sem hazugsággal tartani, — a gondolat utat tör magának, s a kor eszméje nem ismer gátat, s ha visszatartják: rombol, dul, tulárad és keresztülcsap rajta, — ott van *1793*. Marattal, Père Duchennel, és Babeuffel, — ott van a *Commune* Raoul Grigotval, a *petroleuses-kel* s a kölcsönös *mészárlásokkal*.

A világtárlat, mint a császár mondá: „*Grande oeuvre de la paix!*“ — „*nagy műve a békének!*“ — de hát mit keresett a *béke* ott a császárságban? — Azt, hogy *elitélte*.

— *Uram! ne nyuljon a bárdhoz!*

Londonban és Párisban mindkét világtárlat, — kivált az utolsó párisi — nagyon

sikerült, és e sikernek legfőbb oka az, hogy London Páristól és viszont Páris Londontól csak 10—14 órányi távolságra van, s e két világváros önti a látogatókat.

Aztán — a mi „*világi*," abba csakis e két városnak szabad bele fogni, — egyiknek nagysága, roppant gazdagsága, kifejlett ipara, — a másiknak hirneve, szelleme, páratlansága, egy szóval az, hogy hát „*Páris.*"

Erőlködtek, vajudtak Bécsben is valami ilyenfélét létrehozni, s a vége lön: egy nagy fiaszkó; meg — a hogy Ausztria-Magyarországon minden végződni szokott — nagy *krach* és *deficzit.*

„*Ausztria-Magyarország!*" . . . olyan az, mint a Horváth Boldizsár attilája, *quäcker*, de zsinór van rajta.

A részleges nemzeti kiállitásokat, mint volt a lyoni, flórenczi, nálunk a kecskeméti, szegedi, s most a székesfehérvári, nagyon helyes és czélszerünek találom; — a nemzet láthatja benne müvészetét, iparát, terményeit, állatait, meggyőződhetik azok előnyéről és hátrányáról és okulhat belőlük.

II.

Amint a kiállitás kertjébe léptem, nevemet hallom kiáltani, oda nézek, s látom *Zichy*

Jenöt, a kiállitás elnökét, mi több — teremtőjét s éltető lelkét.

— *Hozott isten*! — mondá, elém nyujtva kezeit, — szives barátsággal fogadott.

Olyan szivesen vendéget fogadni, mint a magyar ember, nem tud senki más a világon. E szóban: „*hozott isten!*“ — melyet a magyaron kivül egy nemzet sem használ, — már benne van a vendégszeretet *netovábbja*; az emberi fogalom legfelsőbb lénye, a teremtő, a mindenható, az örökkévalóság, az önmagában *minden*, nem *küldi*, hanem *hozza* a vendéget, nem *delegál*, hanem személyesen *präsentál*.

— En most nagyon el vagyok foglalva, — mondá Zichy — s nem mutathatom meg neked személyesen a kiállitást, hanem adok melléd valakit, aki kalauzoljon.

Egy irnokát rendelte mellém, s elkezdtem a *szemlét*.

Nagy előnye egy csatát vivó tömegnek, ha a *terepet* ismeri, — minden tekintetben sikeresebben működhetik; — én is megkisértem — amennyiben tőlem telik — olvasóimat a helyszinével megismertetni.

A székesfehérvári országos kiállitás helyisége, a vasuti állomás és a város közt fekszik, — az indóháztól csakis egy széles ut vá-

lasztja el; hogy a vasuttól a tárlatba jussunk, meg kell kerülni a parkot. A főbemenet előtt gyönyörü szőnyegkert terül, viruló rózsákkal, sok szinü növényekkel, a bokrozatokat exotikus növények képezik. A kiállitás keretén belől mindjárt szembetünnek: a királyi sátor, a vasház és mindjárt mellette a szegedi faház, Heinzelmann vaspavillona, a közlekedési miniszterium pavillona, Esterházy-pavillon, az emléktárgyak pavillona, Oetl Antal pesti vasgyáros pompás nyitott vaspavillona, szép vasgyártmányokkal, mellette a kávéház. Átellenben a gróf Zichy Jenő pavillona, helvét modorban, életnagyságu szarvasfőkkel, s természetes aggancsokkal diszitve; a felmenetnél egyfelől a gróf kis-hörcsöki uradalmi bérese, *Szolga János* áll, fején turi süveg, bő ingben, gatyában, csukaorru csizmában, rajta sürü pitykés kék *lájbi*, tuli-piros kendő háromszögre a csipőjére kötve, sallangos kostökkel, bajusza nyalkán *kivágva*, szóval badar gyerek; — másfelől a gróf biharmegyei remeczi erdőcsősze, *Cibli Onucz*, lábain *római* nemzeti *cothurnus*, vulgo: bocskor, fehér harisnya-nadrág, juhbőr *kozsok*, báránybőr süveg, czifrán varrott ing, a *sztrájcza*, — tarisznya — a nyakában; a *kureláte* — bőrtüsző — a derekán, s hosszu flinta a kezében. Megszólitám oláhul, — meglepetve

örvendett, s hogy érdekessé tegyem magam előtt, jól ismervén a *nátiót*, azt kérdém tőle:

— Hát milyen itt a *pálinka?*

— Sokkal gyengébb, mint nálunk, — felelé némi aggodalommal.

A kávéházon tul a jury-pavillon, mellette Weber étkező termei. Az ut, fák, bokrok és rózsák közt vezet a kiállitás helyiségébe. A bemenettel átellenben vannak az irodák, jobbra a posta és távirda, — a főépületből kifolyólag a melléképületek, dusan megrakva jól gyártott müvekkel, — aztán az állat-tárlat nyitott szinei, végre a géphelyiségek.

Ez halvány ködképe az országos kiállitás helyszinének, madártávlatból nézve.

Ha olvasóm e levelekből *tanulni* akar: kérem ne olvassa tovább; nem tudok én annyit, hogy másokat oktassak; — ezek egyszerüen csevegések a tárlat keretében, minden rendszer nélkül, — vezetem önöket ugy, a mint én bebarangolám, — s csakis Hugo Viktor e szavait tartom szem előtt: „*az olvasó mindent megbocsát az irónak, csakis azt nem, ha untatja.*“

Kérem ne ásitsanak, — ha tehetik!

Gróf Zichy Jenő egész önérzettel mondhatta el Fehérmegye közgyülésén, egy inditvány tételekor, hogy: „*a kiállitás teljesen si-*

kerültnek mondható, mert az a szó teljes értelmében hü tükre mindannak, a mit hazánk, részben nyers termékekben bir, — részben pedig előtünteti, mit képes hazai iparunk előállitani oly czikkekben, melyekért évenként több száz millió szivárog a külföldre."

A tárlat valóban teljesen és tökéletesen sikerült; — a magyar ipar ott van, létezik, látszik és kézzel fogható, — csak folytatni, fejleszteni, tökéletesiteni s kivált *olcsóbbitani* kell, s nem leszünk többé — *koloniája Bécsnek.*

Az állatkiállitások pompásak voltak, kivált a szarvasmarha-kiállitás. — A géptárlat oly nagyszerü, hogy bárhol is számot tenne.

És mindez egy oly helyen van, hol ezelőtt nehány hónappal még az állam ménlovai nyeritettek az istállókban, békák kuruttyoltak a mocsárokban, s csikásztak a posványokban.

Az istállók műtermekké, a mocsárok diszes kertté, s csoda-gépek tárlatává változtak.

E varázst gróf Zichy Jenő *teremté*, az ő vasakaratával, az ő örökmozdony fáradhatlanságával, — erős hittel, meggyőződéssel, hogy törekvése ténynyé váland.

A *tény* ma előttünk áll teljes sikerben, ékesen szólólag hirdetve teremtőjének érdemét.

A magyarnak több hibái közt két utálatos hibája, hogy ne mondjam: *bűne* van.

A kaján *irigység*, s a piszkos *gyanusítás*.

Mind a kettővel kedveskednek sokan Zichynek.

Ezüst tálczán hozzák a piszkos gyanusitást, s illatos rózsaszin boritékban a czudar irigységet.

Ezek ellen csak is a *megvetés* használ.

Ajánlottam is már neki.

Amint a folyosóra beléptem, a falon paraszt abroszokat, kendőket, párnahéjakat láttam e felirattal: „*Gróf Teleky Miksáné, Kendi-Lónáról, Erdélyben.*“

Megvallom, az „y“ nem esett jól, de jól esett látnom nevét annak a derék jó asszonynak, annak a páratlan jó anyának, ki gyermekei mellett az én édes jó beteg anyámat is ápolta; — hányszor ültem vendégszerető asztaluknál, mely ugyanezen abroszokkal volt beteritve, s szolgáltak azok a tündérszép leányok, kik szeretik bennem a rokont és becsülik az embert; — aludtam édes álmokat ugyane párnahéjakon, álmodtam rajtok a számüzetés kinos egyedüliségét, az elhagyatottság hidegét, s felébredtem a rokonság, a családi élet melegségében. Üdvözöltöm családom ne-

vét, s azokat, kik szeretnek, s kiket én is szivemből szeretek. *Ave mei!*

A folyosó fala székely szövetekkel van boritva. Otthon éreztem magam a *pátriában.* — s a korondi taplógyártmány ? . . . képzelődésemben megütötte orromot a *haricska-puliszka* szaga. Mégis van az embernek egy *kis járu* hazája, *falum tornya* létezik, olyan viz mint *nálunk* nincs több a világon, — nem mese, — s ott kivánjuk *sirunkat,* ahol *bölcsönkét* ringaták. . .

És most — ha olvasóimnak is ugy tetszik, — nézzük át futólag az egész kiállitást, mi minden szép és érdekes dolog van ott felhalmozva, s ha valami különösebben megragadta figyelmünket, majd arról mondjunk még egyetmást *utóljára.**

III.

Ez a székesfehérvári országos mü-, ipar-, termény és állatkiállitás sovány vázlata, dióhéjba szoritva, s meglehetős szárazon és unalmasan előadva; — de kénytelen voltam czikkeimet a tárgyhoz mérten irni, ritka mester-

* A kiállitás részletes leirása, nagyobb terjedelme- és olvasmánynak kevésbé érdekes volta miatt, a gyüjteménybe nem vétetett fel.

embernek van meg zsenije, hogy felváltva vegyitse: *„utile et dulci.“*

Ha a kiállitók közül többen birnának azzal az ábrándos költészettel, mint *Grebe* szabó Kolozsvárról, nekem is könnyebb lett volna felszárnyalni a magasba . . . *„Ábrándfrakk, Grebétől“* . . . Jól hangzik, s költészetre buzdit. A mai prózai és materialisticus világban fehér holló már az olyan borbélylegény, a ki holdvilágos éjjel, guitárral kezében, *Dulcineája* ablaka alatt, mélabusan zengedezze *barricad* hangon: *„Én vagyok egy hü szerető, kit a fátum megpróbált. De nem bánom, mert ez által szerető szivem próbált . . .“*

Ritka az a szabó, a ki ábrándot, költészetet *mekegjen* müveiben, s mint Pygmaleon: lelket leheljen a *Galathea-frakkba.*

A forradalom előtt egy barátom felment Bécsbe, s találkozik az utczán Gunckel szabóval, a *nagy Gunckellel*; a viszontlátás örömét élvezik mind a ketten.

— Mikor jött fel a gróf? — kérdi Gunckel a *jó kundschafttól.*

— Tegnap; — lön a felelet.

— Lesz szüksége ruhákra?

— Igen, egy rendbeli vadász és egy reggeli salon öltözetre.

— És egy frakkra, — nemde, egy frakkra?

— Az nem kell, — van két uj frakkom.

— Gróf ur! ha istent ismer: csináltasson egy frakkot magának! — inkább ingyen csinálom, — de a gróf ur termetére okvetlenül szükségem van. Méltóságod alakja lebegett szüntelen képzeletem előtt, álmodám, uj mértéket véve páratlan növésére, — erre a kidomborodott mellre, erre a karcsu derékra, ezekre a kiálló csipőkre, — ah! . . .

— De hát miért?

— Hát, — persze, tegnap jött, nem tudhatja . . . itt volt kérem Liszt, hangversenyzett, jelen voltam mindegyiken, elragadott, elbüvölt, és én — *inspirálva vagyok*; ki kell hogy törjön belőlem, mint a vulkánból a láva. Termete után sóvárogtam, epedtem, hogy egy remek müvel gazdagitsam a világot s teremtsek egy frakkot, a gróf ur számára, mely maradandó emlék legyen.

Grébe a Gunckel tanitványa . . . . *éljen az ábránd-frakk!*

Leggyengébben van képviselve a kiállitáson a festészet és a szobrászat. Kép kevés, szobor majdnem semmi, — s ha Mészöly Géza ki nem állit vagy husz képet, az egész igen

jelentéktelen lett volna. A hivatalos katalogusban, az e csoportban kiállitott tárgyak száma csak 194. Majdnem nevetséges kicsiny szám!

Bámulatos, hogy a Munkácsy, Zichy, Madarász, Ligeti, Dux, Lötz, Wagner, Vastagh, Székely, Telepi, Thán, Benczur hazájában, épen e szakma csak is annyiban létezik a kiállitáson, mennyiben az országos képzőmüvészeti társulat sziveskedett tulajdonát itt kiállitani.

Gyönyörü az, midőn a lapokban szemrehányásokat tesznek külföldön élő müvészeinknek, hogy miért nem laknak itt benn a hazában; — éhhalálra akarják őket kárhoztatni? „*Veritatem regibus!*“ — mondja egy hires családi devise, — *igazat a királyoknak*, de igazat a népnek, a nemzetnek is.

Általánosságban a magyarban igen kevés a müvészi érzék; egyesek mint *müvészek* jelesek, kitünők, — mint pártoló, mint müértő közönség — *zerus*.

Az aristokratia — kevés kivétellel — az *eleven* képeket pártolja, gázvilágitásnál a deszkákon, a váczi és uri utcza járdáin, meg a korzón; — a főpapság — levonva egy-egy oltár fölébe állitandó nyomorék, lapos szent képet, — nem rendel majd semmit; — a plutocratia — mely elvégre is csak nehány meg

gazdagodott zsidó bankárból áll, — legfeljebb ősi *uj* czimerét festeti, — vagy a *mamelét*, keztyüs kézzel, vastag arany lánczczal, kipitykézve gyürükkel, karpereczekkel, kiteremtetézve nyakékkel, gyémántos fülbevalókkal, felbóbitázva brilliántos diadémmel, mely „*majd ógy khinézi magát, mint egy khorona*“, — *moire antique* solferino-szin uszályos finom selyem ruhában, veresre aranynyal himzett indiai shawllal, mely ugy csüng le kövér libára hizott vállairól mint a *khirályné* hermelin palástja. Ez aztán remekmü, olajban s — eczetben!

A középosztály? . . a falusinak *pingált* Horváth Boldizsár olyan paragrafusokat, hogy mindent szürkén lát tőle; — a városinak olyan czifra *képet* mutat az adókönyv, hogy maga is *elképed* tőle — van abban fejedelmi adó, személyes kereseti adó, házadó, házosztályadó, házbér jövedelmi adó, földadó, községi adó, közmunkaváltsági adó. fogyasztási adó, örökösödési adó, fényüzési adó, fegyver adó, kutya adó, (hisz *kutya* az mindenik!) — válogathat és gyönyörködhetik benne.

Nekem egy időben *mániám* — magyarul hóbort, — tehát ha ugy tetszik: hóbortom volt a régészet, és erre vonatkozólag a festészet, rajz, fa és aczélmetszet; — nagyon kevés *municzióval* tizennyolcz esztendeig vadásztam

a bric a brac-bódékban, az ódondászok boltjaiban, az árverező termekben. Sokszor kis töltéssel nagy vadat lőttem; egy árverésen két Lucca Giordanot lőttem 15 francért, egy Paolit 5-ön, egy Riberat 200-on, nagy hajtások után, kedvező időben, — az olasz hadjáratok alatt, — jó pagonyban: egész Toscana, Nápoly, Milano, Sevilla, Lissabon, Oporto, Granada, — benedictinusi türelemmel, hangya szorgalommal, szép kis gyüjteményt halmoztam össze, s haza hoztam, — itt függnek Koltón a falakon, vagy elhelyezve kartonokban.

Sok látogatóhoz van szerencsém, házam az országut mellett fekszik, befordulnak hozzám, — de az egy Jókait, K. Papp Miklóst és a Teleki Miksáné családját kivéve, még senki nem vette magának azt a fáradságot, hogy végig nézzen a falakon, vagy beleüsse orrát a kartonokba, — hanem olyan már akadt akárhány, a ki szememre hányta könynyelmüségemet, hogy ilyen *haszontalanságokra* miért dobtam ki annyi drága pénzt.

Van egy *etrusk kancsóm*, cumai ásat, több ezer éves aranyozással, a legtisztább forma, a nápolyi muzeum meg akarta venni nagy áron, de nem adtam, elhoztam haza.

Egyszer egy *honatya* szerencséltet, meglátja a kancsót s azt mondja rá:

— Ilyeneket csinálnak Deésfalván, csakhogy nem *aranyozzák* meg!

Nem mondtam, de gondoltam magamban . . . *Marha!* —

Egy délután Mészöly Géza volt szives végig vezetni a kiállitáson; — érdekes, intelligens, elsőrangu festő, s a mi ma nagy ritkaság: *eredeti*; nem majmol senkit, nem dolgozik *pátronnal,* nem ismeri a *chablont,* — mintája az élet és a természet — szinezése szép, rajza correct, tájképein látszik a levegő, alakjai kidomborulnak, állatjai állatok, kakasa kukorikol, s kotlója tördeli a szemeket csibéinek. — Külföldön képezte ki magát, — Bécsben, Münchenben, egész Németországban hirneve van.

A franczia festészeti iskoláról s a reálistákról beszélgettünk.

— Az őszszel én is megyek ki Párisba, — mondá.

— Hosszabb időre? — kérdém.

— Ott telepszem meg.

— De hát miért?

— Uram, *élni kell!*

— S itthon nem lehet?

— Nem!

. . . . *Miért nem laknak a magyar művészek* itthon?!

A hány ember, annyi szenvedély.

Herman Ottó köteteket ir a pókokról, — én egyet is utálok; — undoritó czudar állat, alattomos, leskelődő, orgyilkos, elbujva, meghunyászkodva, álnok ravaszsággal lesi a legyet, mint kerül hálójába, s gyáva gazsággal szivja ki vérét, nem koczkáztat semmit, lesből vadász.

Láttam olyan embert, a kinek gombgyüjteménye volt, — szobájának fala gombokkal volt kipitykézve, — pipa-, bicsak-, házi sapka-, fokos-, esernyő-, sétapálcza-, ostor-, fegyver-, töltény-, pecsét, póstabélyeg gyüjtemény: mind a természetben van.

Madarassy László kecskeméti királyi ügyész, régi bankó-gyüjteményt állitott ki keretben; — gyüjteményében legérdekesebbek: *a hamis bankók*, — van köztük olyan, amelyet *irni-olvasni nem tudó juhászok készitettek.*

E hamisitott bankóról kötetet lehetne irni; — az emberi törekvés, — a legyőzött nehézségek, — a pénz utáni vágy, — a tudatlanságnak küzdelme a tudással, — az akarat hatalma, — a csalás álarcza, — a szenvedély ereje, — a tudatlanság butasága, — a törvény lenézése, koczkáztatása a becsületnek, — szabadságnak, — önelbizakodás és mások megvetése, — a rendőrség fitymálása, — mind, mind ez benne van ebben az egy bankóban!

Irástudatlan juhász, ott kinn a pusztán, a homokon, a haraszton, a gyepen, az ugaron, hamis bankót gyárt, forgalomba hozza, több embert lefőz, zsidókat gombol be. És ha ez az ember az igaz uton jár, ha tudata van: mi az a *becsület?* — tudomása: mi az *ember, polgár, hazafi?* — avval a zsenivel, mely vele született, ha képezik, mire vált volna? ! . . . . *Sors bona nihil aliud!*

Csak ugy véletlenül bukkantam be egy helyre.

Méhdongást hallok. . . ah, az én kedves szorgalmatos, jó kis szárnyas bogaraim; a méhek! — Ida hegy lakói, kik Jupitert táplálták; Hymett és Hybla bogarai, a zamatos fehér mézzel, — Ariste — a *pásztor*, fia Apollónak és Cyrene nymphának, ki először ápolt benneteket, s Virgil, ki megénekelt, (Georgicon IV.) — itt vagytok ti is kedves kis művészek, s énekelve dolgoztok óriás szorgalommal!

„*Sic vos non vobis*
Mellificatis apres. . .“

Az *ember*, ez a nagy rabló és orgazda, benneteket is kifoszt és hogy nyalánk zsákmányához jusson: halálra füstől.

Ti egyedüli okadatólása a természetben s állatvilágban a monarchikus elvnek, királynés képtáraitokban, vetélytársai szorgalom, munka és kitartásban a köztársasági hangyabolyoknak! . . . .

Egy remek kaptáron ismeretes nevet olvastam.

„*Göndöcs Benedek pusztaszeri apát, békésgyulai lelkész.*"

A név ismeretes, de a személy ismeretlen előttem, csak is levélben volt szerencsém vele érintkezni; én kértem, ő adott, s többet mint a mennyit kértem, ellátott a legjobb, legkitünőbb fajta dohány és dinyemaggal, s elküldte értelmes, tanulságos, s tapasztalatból irt munkáit, én megköszöntem és ő ujból küldött.

Érdemesnek tartom — azoknak, a kik nem ismerik, — nehány odavetett vonással rajzolva bemutatni, hogy *ki* és *mi* ez a Göndöcs Benedek? — ámbár neve a hirlapolvasók előtt eléggé ismeretes lehet, mert sokoldalu tevékenysége, minduntalan feltünőleg nyilvánul.

Göndöcs Benedek a gazdászat terén a legkitünőbb gyakorlati gazdák egyike, — buzája, kukoriczája, dohányja, dinyéje, gyümölcsei, disznövényei, kertészete, méhészete, az Alföld

messze vidékén a legszebb, a leghiresebb. Résztvett a londoni, mindkét párisi, bécsi és valamennyi hazai kiállításon, s kiállított tárgyaival mindenütt nyert érmeket, dicsérő okleveleket; — ő maga is már több dohány-, termény-, gyümölcs és méhészeti kiállítást rendezett Békésmegyében, melyekre sajátjából tüzte ki a jutalmakat; — s hogy a nép is gyakorlatilag tanulhasson tőle, Gyulán, a plebánia földjén *minta-gazdászatot*, s uj-kigyósi tanyáján *minta-méhészetet* rendezett be, hol mindent megmutogatnak mindenkinek, bármely időszakban; s hosszabb ideig Kigyóson, a hires dohányt termelő községnek lévén lelkésze, közvetlen tapasztalata után, a leghasznavehetőbb, népies modoru könyvet irt a dohánytermelésről.

Jó hazafi és a legmagyarabb, legszabadelvübb szellemü papok egyike.

Jótékonysága kifogyhatatlan, s oly nemeslelkü, hogy hozzáfolyamodót segély nélkül soha el nem bocsát. — Saját költségén több szegénysorsu, kitünő tehetségü ifjut neveltetett ki, s legio azok száma, a kiket időnkint segélyezni szokott. — Hazai közczélokra tett adakozásai ezerekre mennek.

Hat évi gyulai lelkészkedése óta, a megyei társadalmi élet és szellemi mozgalmak

központja, vezére lett, s köztudomásu és elismert dolog, hogy a mit kezdeményez, a minek élére áll, az halad, fejlődik, virágzik és czélt ér minden.

Megalakitotta a *békésmegyei közmüvelödési egyletet*, melynek oly buzgó elnöke, hogy a hazai összes muzeumok főigazgatója, a lapokban szerencset kivánt Békésmegyének, hogy a megye szellemi előhaladásának oly hathatós tényezőjét képező derék egyletnek, oly ügybuzgó, lelkes vezére van, — a mint arról személyes látogatásakor meggyőződött.

Megalakitá a *békésmegyei muzeumot*, s annak százakat érő gyönyörü gyüjteményeket adott, s az ő folytonos buzgó müködésének köszönhető, hogy az ország legelső, legtekintélyesebb archeologus szaktudósai ugy nyilatkoztak, hogy az egész országban, rangra nézve ötödik a gyulai muzeum.

Megalakitá a *békésmegyei okszerü méhészegyletet*, s annak is elnöke, — kormánysegélyt eszközölt ki részére, s ezzel *vándorméhész tanitási* intézményt, s egy oly állandó *egyleti minta-méhészetet* állitott ki egy gyönyörü pavillonban, melynél szebb aligha van az országban.

Egy időben *ifjusági ének és zene-, s zenepártoló egyletet* alakitott Gyulán, s annak szá-

zakat érő hangjegy-gyüjteményt és hangszereket ajándékozott; a gyulai polgári iskola, s a város éjjeli világitásának szervezésében is a főérdem az övé.

Mint iró is kitünően szerepel. Elnöki beszédei a fenkölt gondolkozás, a meleg hazaszeretet, a tárgyismeret és szónoki erőteljesség remek példányai, s irodalmunk ilynemü legjelesebb termékei közt foglalnak helyet. Mint egyházi irót a királyné, — neki felajánlott müveért, gyémántos gyürüvel és köszönő levéllel tüntette ki.

Hogy hiveinek s átalán a népnek, télen át hasznos és mulattató, s főleg jó és olcsó olvasmánya legyen, „*Népbarát*“ czimü lapot alapitott s elismerésre méltó ügyességgel szerkeszti, — ára három hónapra 30 krajczár, megjelenik hetenként egy nagy iven; — ebből kitünik, hogy ránézve mily *nyereséges* a vállalat.

Elnöke a polgári körnek, a megyei igazoló-, és a statistikai választmánynak, a kath. iskolaszéknek, a kath. körnek, s az általa alapitott közmüvelődési- és méhész-egyletnek, alelnöke a megyei takarékpénztárnak, — s nemcsak hogy pusztán az „elnök“ czimet viseli, hanem csakugyan éltető lelke, fentartója

mindezen intézményeknek, — tiszteletbeli *díszcsizmadia*, mint Jókai.

Hiveinek nemcsak lelkésze, de barátja, tanácsadója, sőt orvosa is, kiket még gyógyszerekkel is ellát; — s az a köztisztelet, és szeretet, mely nevéhez füzödik, mai világban szinte ritkaság.

Ez aztán pap — *sacerdos*, — ki hiveinek él, — nem különiti el magát önérdekü elszigeteltségben, — vendégszerető házának kapuja tárva a szivesen látás, a barátság, a szüköl-ködés és a nyomor előtt; igazi jó pásztora nyájának, melyet keresztény szeretettel őriz és gondoz. Nem imádkozza le Krisztust a keresztfáról, de példáját követi!!

Nem vagyok én *papfaló!* — Igaz, a *jezsovitát* utálom, gyülölöm, papban ugy mint czivilben, bibornoki kalap alatt vagy karddal az oldalán, ott fenn a felsőházban vagy a lebujban egyaránt. Azt a meghunyászkodó, hasoncsúszó, tányérnyaló alattomos gögöt, — azt a kálvinista szerénykedő megjuhászkodást, vagy azt a pápista alamuszi jezsuitaságot, — az álarczot a hiten, a tettetést a dogmában, az álszenteskedést az oltár előtt, vagy künn az utczán, megvetem. — Én a proletarius Jézus hitét vallom s a Loyola tanát tagadom,—

az én egyházam Jeruzsálem mellett a Golgothán van, és nem Rómában a Capitoliumban. Tartuffe utálatos előttem, de Escobar undoritóbb.

. . . A kiállitás egyik nagyteréből egy csoport egyenlő ruházatu *kékbeli* ember jött ki. — asszonyaikkal párosan haladtak a kertben; — értelmes, jellemző, mintaszerü tanulmányfők és arczok, többnyire őszbe vegyült haj, szakáll és bajuszszal, — szüken testre szabott sötétkék magyar ruha, sürüen gombozva, széles karimáju kalap, ugy a mint a Dunántul viselik, — egyenesen, méltóságosan, majdnem katonásan léptetve haladtak, — látszott, hogy jó módu parasztgazdák s magyarok a javából; szemenszedett nép, — csak még Andaluziában van ilyen.

Ölt a kiváncsiság, hogy *kik*, — azt tudtam, hogy *mik*. Egy nagyon rokonszenves arczu öreg embert megszólitok:

— Urambátyám! hova valók?

Reám nézett; — láttam szemeiből, hogy azt gondolja: tán te vagy nekem bátyám, — s láttam azt is, hogy kitalálta, hogy emberségből bátyázom.

— Mi, uram, szent-gáliak vagyunk.

— A kiállitást jöttek megtekinteni? — kérdém.

— Igen uram, — elhozott bennünket egy csomóban a nagytiszteletü esperest ur.

— Hát hogyan tetszik.

— Mán mint a kiállitás?

— Igen.

— Tetszeni tetszik. — Csuda dolog ez uram! — de ugy el vagyok én bódulva ettől a sok széptől és jótól, hogy egy summában nem tudok számot adni róla; — ha kocsira gondolok, uram! cséplőgépet látok, s ugy összevissza fut minden a fejemben, mint a megriasztott birkanyáj, — látom a nyáját, de nem látom a birkát.

— Messze van ide Szent-Gál?

— Csak itt ne, a szomszédban.

— Hát el kell még jönni s részletesebben megnézni.

— Ugy is lesz az uram! — máma nem is annyiban nézni jöttünk mi ide mint inkább énekelni.

— Énekelni? — kérdém bámulva.

Igen uram! a méltóságos Zichy Jenő gróf hitta meg a szent-gáli dalárokat, egész készséggel jöttünk, eldanolni egy pár éneket; tessék velünk jönni, mindjárt rákezdjük.

Követtem a jó urambátyámat. A jurypavillonban gyültek össze, egy nagy asztal körül nagyobbára mind öszbevegyült nép, egy

középkoru, rokonszenves arczu, szakállas, fekete atillába öltözött férfiu vezényelte őket, mértéket ütve s *prim* hangot énekelve. A „*Szózat*“-on kezdték, s ebből átmentek a „*Marseillaise*“-be, s énekeltek olyan lelkesedéssel, mint mikor a *nagy napokon* Bellevilleből, Mont-Martreből, Butchomontról leszáll a *fauburg*, s mint rohanó, kiáradt hegyipatak, beömlik a *boulevardokba*, a forradalom e nagy folyójába.

— Urambátyám, ki az az ur, a ki kigyelmeteket vezényli?

— Az, kérem, a mi nagytiszteletü esperest urunk.

— Mind reformatusok önök?

— Nem uram, sok a pápista is köztünk, de nálunk abban nincs különbség.

Bemutattam magam az esperestnek, hebegtem neki egy pár elismerő szót. Kérdezte, mi dalra vágyom.

— Később még *e*gyszer a „*Marseillaise*“-t kérném, ha szives lenne.

Ismételték.

A távolból küldöm önnek tiszteletemet, nagytiszteletü *Csonka Ferencz* esperest ur!

Szerintem a kiállitás „*fortissimus vir*“-je: *Bánffy Ádám.*

Értsük meg egymást; — nem azt akarom

én ezzel mondani, hogy Bánffy Ádám ott áll egyedül, mint a hold, a csillagok sokaságában, s ragyog, fénylik és nagyobb a többinél, de ő *négy mesterségben művész*: faragó műasztalos, porczellánfestő, Pallisy-tál készitő majolikában és fazekas. Műveit nem gyártatja, hanem sajátkezüleg készíti, nem felosztott munkával dolgoztat, hanem egyénileg *operál*.

Mihelyt az egyéniség bizonyos magaslaton felül emelkedik, éssrevéteti magát, s a mindennapiságot tulszárnyalja: kidugja az irigység kigyója ódujából fejét, trillár fullánkos nyelvével, s sziszegi a *rágalmat*.

„*Calomniez, il en reste toujour quelque chose!*“ Jezsuiták élve: *Rágalmazz, mindig marad valami belőle!*

Bánffy nem maga készíti műveit! . . . az igaz; ott van Mezey János a hires *naturalista*, ő „*somiperdálja*“ az asztalosműveket, Lakatos Están a szomjas fazekas, ő készit mindent, még azokat is, a mik még ninesenek készen. *Hozzá kezd mindenhez, s nem végez be semmit!* . . . s ott van a szemünk előtt vagy nyolcz darab *remekmű*.

Hibája, hogy ő egy személyben: műasztalos, porczellánfestő, tálkészitő, fazekas, kertész, dinyész, méhész; — és ha még tudnák! . . . de még jó, hogy nem tudják . . . megsugom,

nem maradhat a begyemben, kikottyintom: *házinyul tenyésztő.*

És — *s ez főbűne* . . .nem tudom: megmondjam, ne mondjam? — találják ki? — adom százba, adom ezerbe hogy nem tudják!... *Báró!*

Nem tudom, igazán olyan nagy szégyen-e az asztalosokra, meg a fazekasokra nézve az, hogy Bánffy — *báró?!*...

Veress Ferencz Kolozsvárról; ez az ember is azon ritka emberek közé tartozik, kik méh természettel birnak, bevonják magukat kaptáraikban, csinálják a képet, s gyüjtik a mézet, s keveset donganak; sok szorgalom, kevés henczegés. Én még Veressel sohasem quaterkáztam, soha nem is koczintottam. Soha vendéglőben nem láttam.

A kiállitáson, mint a *photoceramique* feltalálója szerepelt és tündöklik; fényképeket porczellánra erősiteni, ebben áll a mesterség, melyet ő talált fel, s melyre egy néhány ezer forintot elköltött.

Ha valaki viritó szép rózsákat akar látni, menjen Veresshez; ha nemes gyümölcsöt akar enni, menjen Veresshez; ha honi vagy külföldi ritka majorságot akar szerezni, akkor is menjen Veresshez; ha jól fényképeztetni

akarja magát, vagy övéit, ott van Veress, — ha télen a csikorgó hidegben egy sétát akar tenni, vagy nyáron a hőségben hűs árnyékban üdülni akar, nyitva van előtte a *Veress-kert;* s nyugodhat: *sub tegmine fagi!*

A mije van, nem zárja el; s szivesen osztja meg azt, mit költséggel, gonddal, szorgalommal gyüjtött össze; nekem minden rózsám tőle van, s mikor fizetni akartam, egy nagy kosár gyümölcscsel *quittolt ő.*

Magyarországon a *Fischer* név ugyanazonos a porczellánnal és a majolikával; a párisi világtárlaton a magyar osztályban az ilyen nemü tárgyak felett a *Fischer* név levén többnyire kiirva, azt hitték, hogy *Fischer* magyarul annyit tesz, mint majolika, vagy porczellán.

A Jury-pavillonban Bánffy és Veress közt van Fischer Vilmosnak Kolozsvárról kirakata; Bánffy, Veress és Fischer ugyanazon teremben méltóan képviselik Kolozsvártt.

Fischer Vilmos a hires herendi porczellángyár alapitójának Fischer Mórnak fia, első volt, ki a porczellán-festészetet Erdélybe behozta, s ugyszólván egy iskolát alapitott, melynek kiváló tagjai báró Bornemisza Albertné, br. Kemény Vilma, br. Wesselényi Béláné,

br. Bánffy Dezsőné, gr. Bethlen Vilma, Veér Dezsőné, Aubin Róza, Bánffy Ádám és Lázár Jenő.

Fischer Vilmosnak kolozsvári raktára egy kis muzeum; olyan tiszta modorban, olyan tökéletes kivitellel dolgoztat, és pedig gyárilag, hogy bármelyik külföldi gyárral versenyezhet, olcsóságban pedig jóval felülmulja a külföldieket.

Nekem is van egy eredeti, sajátságos, páratlan asztali készletem; boldogult Schultz Ferenczczel, a korán elhunyt európai hirü épitészszel, a hunyadi vár restauratorával szoros barátságban éltem, sokat voltam vele, s mindig müvészetről beszélgettünk együtt, s többnyire festészetről és épitészetről. Gyakran mondá:

— Kár, hogy nincsen eredeti, sajátságos magyar architekturánk, s nekem mind azon jár az eszem, hogy találjak fel egy valóságos magyar modort, s azt hiszem, hogy utban vagyok, kivált azóta, mióta a székely földet beutaztam.

— De honnan indul ki? — kérdém; sátor alatt táborozó nép valánk, s őshazánk architekturáját, mely nem is létezett, lóháton nem hozhatók ki, legfelebb sátor-házat, sátor-

templomot, sátor-indóházat, sátor-posta- és távirda épületet épithet. Szent István olasz építészekkel épittetett, a Hunyadiak külföldieket használtak, a középkorban a góth styl dominált, később a franczia modorba fajult. Honnan veszi a mintát?

— A nép szelleméből, s a tudomány szabályából, s a harmoniából; nézze, Henszlmann egy gothikus romnak megméri ajtaja, ablaka helyeit, az épület nagyságát, üregeit, s az egész épületet ugy a mint volt összeállitja, épen ugy, mint Cuvier egy csontdarabból összeállitja a vizözön előtti állatnak csontvázát. Nekem elég egy székely paraszt kapujának faragványa, egy abrosznak himzete, egy tulipántos láda; s a diszlet meg van, s a diszletből kiindulva megkapom az architekturát.

E sajátságos gondolat megmaradt agyamban és sokat gondolkoztam rajta. Egyszer mondom Fischor Vilmosnak, csináljunk egy eredeti magyar asztali készletet, olyat a milyen még nem volt, olyat a mit mi ketten találtunk ki, ön adja tapasztalatát és tudományát, én adom az eszmét; a gondolat tetszett Fischernek, elmentem a szürszabókhoz, a vásári munkát készitő szücsökhez, rajzot vettem készitményeikről, összetákoltunk egy tulipántos, szegfüs, bazsarózsás állapotot, s a Schultz

Ferencz nyomán teremtettük a magyar architekturát.

Az ujkori műfazekasságban Magyarország igen nevezetes különlegességeket mutat fel; — az ismert és hires porczellángyár Herenden, mely jelenleg Farkasházi Fischer Samu tulajdona, — ezelőtt atyja birta, — feladatává tette minden régi porczellánt, bármely modorú és bármely eredetü legyen is, a csalódásig utánozni.

A legnagyobb elismerést érdemli e gyár, mert azon időben is, midőn a porczellán is csaknem minden jó és értékes tulajdont elvesztett, s midőn ezen iparág is csupán a megromlott divat izléséhez alkalmazkodott, a herendi gyár folyvást a régi s igazán jó porczellánt gyártá és gyártja most is, a legnagyobb szorgalommal. A herendi gyárat a mostani tulajdonos atyja, Farkasházi Fischer Mór alapitá 1839-ben. Széles ismeretköre és ügyessége, szorgalma mitől sem rettent vissza, s társainak — fiainak — iskolázása, kiképeztetése is gyorsan haladt, ugy, hogy most a legkitünőbb porczellán-gyártmányok nálok készülnek.

A kiállitásról kiállitásra nyert fényes elismerések daczára, az 1873. évi bécsi világ-

kiállitás után, a gyár megszünt dolgozni. Végre hosszas tapasztalatgyüjtés után sikerült Fischer Samunak, — kinek egy műbarát már nagy összeget igért a gyárért, — a gyárat ujra nemcsak mozgásba hozni, hanem rövid idő alatt a legnagyobb elismeréseket kiérdemelni; — s már az 1876-iki müncheni kiállitáson érdem-éremmel lön kitüntetve, s a bécsi művészeti és iparmuzeum a mult évben diszokmánnyal tisztelte meg.

Gyárában 40—50 ember, 3 égető kemenczével és 6 duglya, 1 lómalom és 6 zuzda dolgozik; — gyártmányai leginkább kerestetnek és tetszenek a külföldön; minden muzeum, köztük a hires sèvresi muzeum is, tett nála megrendeléseket és becsben tartja tárgyait. Gyüjteményében valóban kitünő és gyönyörü műdarabok találhatók, — vázái domborművekkel, kiálló alakokkal, s kettősfalu edényei a legművésziesebb kidolgozással vannak előállitva, — máza rendkivül finom, — s gyártmányai a legkisebbtől a legnagyobbik gazdagon és igazi művészettel képviselik mindazt, a mit a porczellán ipar felmutatni képes.

A hazai művészet és ipar terén tett érdemeinek elismeréseül, a király által egy érdemjellel diszitették fel; s az öreg atya büszke és nyugodt, elégedett lehet, látván,

mint emelkedik megkezdett műve, a gyár, és mint virágzik mindinkább, a válságos idők daczára.

Vannak még a majolika és porczellán csoportban *Fischerek*, egyik Tatán, a másik Budapesten; mind ketten mesterek a *ceramique*-ban, mely már nálunk nem mesterség, hanem művészet.

Különösen a tatai olyan kályhákat állitott ki, hogy az ember nem tudja szépségükön vagy olcsóságukon bámuljon-e inkább.

Végre — s tán ezen kellett volna kezdenem — *Zsolnay Vilmos Pécsen;* Zsolnay urról nem szólok semmit, hangosan beszélnek remek művei, csak arra kérem, elvenitse fel a régi magyar formákat, tálakban, kancsókban és ibrikekben.

Egy nagy paraszt cseréptálon e felirat áll:

„1879. Készült. Én Kovács József keszitetem az Szekes Fehér Vári Kiálitásra.

Születtem 1829-ben ápri 18 adikán

Mező Túr

Tálas és Korsós."

Brávó! Örvendek! — Azt tudjuk, mikor született, — megmondja ő maga; én meg-

mondom, mikor tartja a *nevenapját, József* napján, márczius 19-én.

Nincsen szebb népviseleti ruhadarab a gubánál a czifrán kivarrott bundánál, meg az ékes szürnél. *Bisothka István gubacsapó* Debreczenből, olyan egy pár fürtös gubát állitott ki, hogy akár a bolgár fejedelem megkoronáztathatná magát benne, s végig mehetne nagy kényesen rongy-országán; — a féreg sem terem benne, azt mondják: nem állja a szagát.

A kivarrott irha-bunda . . . rég megmondta már a bölcs közmondás, hogy: *mégis bunda a bunda!* — télen meleg, nyárban hűs, és mindig *ház*; — ha hideg van beforditom, ha esik kiforditom, sem nem ázom, sem nem fázom, ha száraz idő leeresztem, ha pocsékos felfogom, — olyan az mint a német: *mindenre válik;* ágynak vetem, sátornak ütöm, tálnak használom, s még jó neki a zsir; — ilyet teremtett *Daday Pál* uram, Debreczenből, s vesztegeti száz forintért.

Ki képzelheti Sobri Jóskát, Milfaitot, Pap Andort czifra szűr nélkül, — Violát is mindig abban láttam, Göndör Sándor is olyanban jár, — bunyik az, ki futóbetyárnak vallja magát, s egyet visel, — mert csak az alól fehérlik ki a patyolating isten igazában, s

csakis ahoz lapulhat édes melegséggel a menyecske; ő a nagy Bakony tarka virága, Zala-, Veszprém, Somogy ékessége, — a ki jönni látja, előre tudhatja, hogy ember van alatta.

Nekem is volt hajdan ékes czifra szüröm; meg van ennek is a legendája, — most annak sajátja más alakban, a ki a „*Századok legendájá*“-t költé.

Volt nekem egy jó czimborám, Csuzy Palinak hivták, békével nyugodjék csendesen az Urban! — nagyon sokan ismertük s mindnyájan szerettük; — eljött egyszer hozzám látogatóba s letánczolt egy farsangot Kolozsvártt; — ugy látszott komoly „*tisztességes szándék*-kal jött, de a hal nem harapott; — naponta vendégünk volt, szülőim is nagyon megszerették s ő is viszonzá nekik.

Végre eljött a böjtnek fele, s a hal jegygyürüt nyelt, és ő távozott. Gyakran ingerkedtem vele, hogy *kitették a szürét*, mire ő változatlanul mindig azt felelte: *meglásd, majd elküldöm neked.*

Csomagot kapok a gyorskocsival, — kiváncsian bontom fel, hát egy olyan *czifra szür*, amilyet még nem láttam szemeimmel, sőt képzelni is vakmerőség lett volna.

A szivárvány minden szine ezer vegyületben, mint virágmező, illatos réten ugy tar-

kázott rajta a szináramlat. A fehér abaposztó, melyen a himzet volt helylyel-közzel, s ott is csak rejtélyesen mutatá magát; nagy kitaréjzott, berovátkolt halvány ezüst csatt rajta, melyről térdig érő nemzeti szin kettős sallang, mint szomoru körisfa ágai, csüngöttek alá, — fényesre csiszolt csiholó-aczél hullott le róla, másik oldalt kis zacskó kovának, taplónak, rajta csókolózó fehér galambok voltak himezve, — mint misemondó pompás taláron, vakitólag boritá a diszitmény elől, — a mell helyén tenyérnyi nagyságu kerek tükör, száz szinü keretben, — négyszögü gallérján tulipánrózsa, nefelejts, violás szönyegszerü csoportozat, a két ujja vége bevarrva, vérveres, narancssárga, ultramarin kék posztóval ki-farkasfogazva, — a varrás helyei keresztöltésekkel czifrán beboritva, s a szegélyzet, mint virágfüzér, kerité az egészet körül; az ujjakon, a könyök helyén egyiken badar lovas betyárlegény, karikás ostorral, — másikán alvó kanász legény, fejét maczája ölébe hajtva.

Ilyen volt az *alkotmány*.

Hogyan, hogyan nem, már nem tudom, elég az hozzá, ezen *hungaricum unicum* kikerült velem az emigratióba, s ágyamat teritém be vele. Minden látogatóm megbámulta, — különösen a nagy költőnek tetszett meg, — a

hányszor szerencsém volt hozzá, mindig figyelmesen megnézte, s gyakran megtapogatta.

Jerseyből való kiüzetésünk után, a „*számüzött számüzöttek*“ — mint Hugo Viktor mondá — nagyobbrészt Guerneseyben telepedtünk le. A nagy költő egy elhagyatott, lakatlan házat, — melyben állitólag lelkek jártak, s melyet azért senki sem lakott, — vásárolt meg, s elkezdé javitani, az ő egyedüli költői phantásiájával, azzal az utánozhatlan rajzismeretével, és csakhamar semmiből olyan műremeket alkotott, melyre csak is ő képes; — a földszint készen volt, s a munkát sajátkezüleg, egy pár kontár munkással, az emeleten folytatta tovább.

Én az időben halászattal foglalkoztam, — lőfegyveremet is mindig magammal vittem, s ritkán jöttem ugy haza, hogy valami vizi vadat ne hozzak, — különösen vándormadár menetkor, midőn az elfáradt tollasok egész serege szokott a tengerből kiálló szirteken megpihenni.

Egy napon egy csomó *pluvier doreét* (magyar nevét nem tudom) lőttem. — Ez, egy libucz nagyságu, aranyos szinsárga, szürke pettyegett madár, s nagyon jóizü, kivált nyárson sülve, szalonnába boritva. Meghivtam a „*Nyomorultak*“ iróját családjával együtt reg-

gelire. Vigan lakmároztunk, ott volt Ryberolles, a „Reform“, — később a „L'Homme“ szerkesztője, — akkor is Pyat Felixnek, egy lapunkban megjelent leveleért üzték ki Jerseyből, — Bonnet-Duverdier, kit ezelőtt pár évvel mint a párisi községtanács elnökét, Mac-Mahon megsértéseért ítéltek el, — Vaquerie, ki lapjában a „Rappel“-ben tizenegy év óta minden isten adott nap az első vezérczikket szokta irni, és többen e fajtából.

Vigan voltunk, az élcz szikrázott minden felől, s a nagy költő feltünően és szokása ellenére beszédes volt.

— Teleki, mondani akarok önnek valamit, mit adjak magának azért a *magyar palástért?*

— Tán abban akarsz bevonulni Párisba? — van időd rá apám! ne siess a vásárral, értékesitheted addig tőkédet okosabban s ez holt tőke lenne, mely nem kamatoz; — jegyzé meg tréfásan Charles, a fia.

— Lásd milyen egyszerü vagy gyermek, még fogalmad sincsen arról, ami abból lesz, s mikor látni fogod, rá fogsz bámulni, s azt mondod; soha sem hittem volna ezt a sátáni találékonyságot.

— Én tudom, mondá Ryberolles; nászruhának az *Adele* kisasszony számára, s ha

kegyes lesz megengedni, a fátyolt én adom, s — rám mutatva — ez a barbár hun, szaggatja majd ragadozó körmeivel a czitrom és narancsvirágokat.

— Nem vagyok vad lány, a *Tu-lu-lu* fajból, hogy ilyenben jelenjek meg a város házánál, *pars devant Monsieur le Maire*, aztán tudja, önre számitok, hiszen ez nyilt titok, s tudom, ön nem egyeznék bele, ismervén kitünő jó izlését.

— Na, mit adjak a köpenyegért?

— Semmit, igen lekötelez, ha elfogadja, én ugysem veszem semmi hasznát.

— Nem, azt már nem, — igen nagy ajándék!

— És egy kis emléket nem fogadna el tőlem, kivel annyi jót tett?! — mondám némi nehezteléssel.

— Köszönöm, és viszem, de egy feltétel alatt: hozza el albumát, a benne levő képeknek én fogom a kereteit körül rajzolni.

— Nem nehéz feltétel! — mondám örömmel.

— Ennek a *vadnak* több a szerencséje, mint az esze! megmenekszik attól a molyfészektől, megszökik hermelin palástjától, s kap érte Hugó polgártárstól egy csomó rajzot; — szólt közbe Ryberolles, kötekedő nevetéssel.

— Goromba egyéniség! — felelém mosolyogva.

— Piszkos személyiség! — felelé; nem is képzelik, milyen piszkosnak kell neki lenni, mikor mindig fürdik s örökösen mosdik, mert ha nem lenne piszkos, minek az a sok szappan, meg az a temérdek viz; látod a zsidó azt mondja: furcsa állat az ember! mindennap megmossa a kezét, néha az arczát, és a lábait soha. — Tanulhatnál ettől a skatulyából kivett dandytől.

Hugo Viktor szétbonttatta a szürt, s uj darabokat hímeztetett hozzá. Kiváncsian kérdeztük a század legnagyobb irójától, mit akar belőle csinálni? — mindig azt felelte rá:

— Kiváncsiak ugy-e? — na, majd meglátják!

Jerseyben, s különösen Guerneseyben, a kilátással biró házakban, a tetőzeten van egy padlásszoba, *loukout*-nak nevezik, — ezekből pompás kilátás nyilik a tengerre.

Hugo Viktor e szobát rendezé be háló- és dolgozó szobájának; megkért bennünket, hogy amig nem hi, ne menjünk fel, s csak nejének és leányának engedé meg e szobába a felmenetelt.

Végre egy délután mindnyájunkat felve-

zetett, — s nekünk elállt szemünkszánk a látványtól.

Négyszögü alacsony szoba, oldalai kirakva régi tölgyfa faragványokkal, melyeket régi breton ládákról szedett le s rakott össze, csigaalakra esztergált tölgyfa oszlopok közé, — egy mélyedésben egy régi kovácsolt vaságy, tulságosan egyszerü ágynemüvel, — az ágy mellett nagy tölgyfa asztal, megrakva irat halmazzal, — egy nagy vasas láda, milliomot érő kézirati művekkel, melyek még nem kerültek sajtó alá, s csak a jövendő fogja tudni, milyen kincse rejlik ott az emberiségnek, — egy pár szék, egy faragványos falócza, egy hosszu iró-, s egy nagy mosdó asztal. — A tetőzet olyan szép, olyan eredeti, olyan sajátságos a milyet képzelni alig lehet. Elbámultunk rajta, s rá ismerénk, hogy a *magyar szürből* készült.

IV.

Ideje volna tán már hazafelé gondolni, sok naponta egy kis szobáért öt forintot fizetni.

Schwartz Gyula barátomnál ebédeltem, Zichy Jenő kocsiján kocsikáztam, a tárlatba *gratis* jegyem volt; — jó dolga van a *riporternek*, látják Fatiniczában, — a *discertio* is

valami, s rendesen magam szoktam szürömet kitenni; nem szeretek olyan vendég lenni, kin örvendenek, mikor jön, s még jobban mikor elmegy.

A kiállitás *Háromsága*: — *Zichy*, *Havranek* és *Ledcrer*, nagy szivességgel viseltettek irántam, s nekik köszönöm, hogy ezen igénytelen sorokat irhatom, ha ugy tudtam volna tolmácsolni, mint ők magyarázták, mindenképen jobban sikerülnek.

Nagy mulatságom volt esténte, vonat érkezésekor az indóházhoz menni, találkozni ott jövő-menő ismerősökkel, barátokkal; pár percz alatt, *két csengetés közt*, feleleveniteni multak emlékeit; igy találkoztam Jókai, Jókainéval, Helfyvel, volt nevelőmmel az öreg Tancsics Mihálylyal, Gerőffynével, Istóczy Viktorral, Kauserrel, s Türr Pistával.

Sikerült tárczaczikk-sorozatot lehetne irni e czim alatt: *Csevegések két csengetés közt.*

Kezdeném Jókain; — irodalom és művészet; az *Esti lapoktól a Nagy tükörig*, félszázados *incarnatiója* a magyar irodalom történetének, történelem, romantika, tragoedia, dráma, comicum és bourlesque, szónoklatok, felolvasások, pohárköszöntők; — *Dózsa György* és *Tallérosy Zebulon*, s mind az, mi e két szélsőség közt létezik a valóban és ábrándban; a

nyelvnek minden formájában, gyakran fönn a lángész magasságának sugárzó ragyogásában, s néha lenn a gyermekiesség gyarlóságában, lenne ebben minden, mint egy jó szakácskönyvben, csak *politikáról* egy szó sem. Végezném Türr Pistával, evvel a bámulatos bakával, ki kezdi mint János vitéz, a közlegénységen, s mint hadnagy *legiót* alakit a *taliánoknak*, Bádenben ezredes lesz, s megszalasztja egy csatában a porosz herczeget, a mai *milliárdos* császárt; elfogatja magát Bukarestben, s az angol királyné kiváltja az osztrák-tatár fogságból egy levéllel; conspirál a cserkeszekkel, s ellátja őket fegyverekkel, meglöveti magát Trepontinál s én mentem meg balkarját, ott van az *ezer* közt, s Nápoly kormányzója lesz, *serege* vagyok én huszonötöd magammal; mint Argilus király Tündér Ilonát, elveszi a Napoleon hugát; Viktor Emanuel kedvencz segédtisztje lesz, s mérik, melyiknek kettőjük közül hosszabb a bajusza, haza jön s épit csatornát, csinál propellert; most meg Amerikát akarja *kettévágni*.

Podgyászom be van pakolva; irományaim, jegyzeteim; egy katalogus, árjegyzék s rajz rendbe szedve, vasuti visszatérő jegyem lejárandóban; utazásaimban épen ellenkezője va-

gyok Ezopusnak, kinek terhe óránkint fogyott, az enyém nőttön-nő, alig tudtam bőröndömet becsukni; Petőfinek a század *viselős* volt; nekem a ládám *terhes*.

Még egy általános tekintetet vetek a tárlatra, s elbucsuzom azoktól, kik olyan kész szivességgel oktattak, köszönöm Zichynek, Havraneknek és Lederernek.

A mint a kirakatok sorai közt haladok, ismerős alakra bukkanok; emberre asszonyával, kit nálunk mindenki ismer, *Benigni Samura*, nálunk ugy hivják, hogy *Benig Számi*.

Mint emeritus kolozsvári burgerek örvendünk e találkozáson.

— Hol jársz itt, Számi! hol még a madár is félve jár? — kérdém.

— Eljöttünk megnézni a kiállitást, Sándor bácsi! — felelé.

— Hova mentek?

— Reggelizni; tartson velünk, kolozsvári *kaizerfleisch*-al s dijazott borral traktálom.

— Nem lesz az nekem káromra, menjünk.

Leültünk egy asztalhoz, szólt a banda, szép *csöndösön* szörmentén; nem ugy mint nálunk nagy zajjal, lármával; csikolt a nyirettyü, de nem czikczákolt, mint az istennyila; a trombita sem harsogott pogányul, mint itéletnek napján, meghuzták ott a hol kellett, s eresz-

tették módja szerént; csak is az ilyent lehet józanon meghallgatni, a mikor nem huzzák az embernek a fogát a nyirettyüvel; azt mondom én aztán muzsikának, mert ha folyton neki soványodik a czigány a *forténak*, ott sülyedhet a hol áll, mert ha nem tudja mikor kell csinálni a *lokheszt*, állatkinzás az, uram és nem muzsika!

Szép *csendesen* hozták: *Maros vize folyik csendesen!* mi meg szopogattuk a marosmentit szép csendesen; nem bántott senki, s jó dolga volt a magyarnak.

Rég ideje olyan jó bort nem nyaltam.

— Hova való kérdem?

— Kocsárdról a Maros mellett.

És a banda huzta: *Maros vize folyik csendesen.*

K. Papp Miklós barátomat és főszerkesztőmet sok kellemmel ruházta fel anyatermészet — *alma mater* —; de van benne egy parányi árnyékolata — nem tudom minek nevezzem? *savanyuságnak?* nem; — meg van, nevezzük *mostoháskodásnak*, igen K. Papp Miklós barátom és főszerkesztőm *mostoháskodott* Benigni Samuval, hogy boráért aranyérmet kapott, *pedig* nem termelő. Látszik nem ivott borából s tán: *hinc illae irae.*

Én ittam és beszélhetek bátran a nélkül, hogy le Asbóthtoljon; én azt hiszem és vallom: *Primo.*

Benigni Számi termelő, ha nem hiszi meghivom szüretre a Benigni Samu szőlőjébe Kolozsvártt.

Secundo: Nem kell *ex dei gratia* termelőnek születni, hogy valaki bort állithasson ki; mellettem beszél a szabály.

Tertio: Ha kiállithatok, *eo ipso* versenyezhetek, a versenynek czélja a *dij.*

Quarto: Mellettem beszél *Európa*, minden világkiállitáson a borkereskedők nyertek legtöbb dijakat, mert nem annyira a *termelésben*, mely inkább az isten dolga mint a *kezelésben* rejlik a titok és müvészet.

Quinto, — és erre határozott választ kérek, — hol vannak, hol feküsznek Sámi László barátom szőlőhegyei, kinek borai minden kiállitáson arany-érmeket nyertek s kinek boráról a német azt mondta: *Ein wundervolles Produkt.*

Kellett-e ez önnek tisztelt barátom és főszerkesztőm?

Sutor ne ultra crepidam!
Fiat justitia pereat mundus!
Justitia est fundamentum regnorum!

Fertig! készen vagyunk — indul a *verbung!*

Annyi az utazó mint a raj. Vasárnap van, — Budapest Székesfehérvárba öntötte ki magát, az utolsó vonat indul, ember emberen, s lökdösi egymást irgalmatlanul — a *protekczio protekczió*, ugy volt ez Ádámtól Tiszáig.—

— Ha beültek mindnyájan, még egy kocsit csattoltatok leghátul, s kényelmesen mehet, mondá egy *döntő* körbeli befolyásos ur, kinek nevét nem árulom el. Megköszöntem.

Beültem, egyedül, magánosan, elszigetelten, kényelmesen, gondolám magamban: de jó dolga van az árva gólya madárnak.

A leghátul csatolt vaggon is megtelt, én ültem osztályomban egyes-egyedül, s elbizakodottan gondolám: *Székesfehérvártól Budapestig egy alvás!*

De a nóta mondja:

„Lakatosné ne bizd el magadat,
Selyemkendő veri a faradat.“

Nyilik az ajtó, hét gépészlegény tántorog be; berugva, mint három ezer polák; volt azután drága dolga az én lábamnak. Mindegyiknek kezében két literes üveg; heten voltak: én voltam a nyolczadik.

Ezektől tanulhatok kényelmem árán *helyszineket;* demokrata vagyok ; tanulmányozom a munkások szokásait, uton s utfélen ; nem számitottam a *söpredékocracziára.*

Volt aztán *lében,* beszéltek egy nyelvet, melytől most is zúg a fülem, s émelyeg a gyomrom, szó volt a *floder* fáról, a *flajsz* munkáról, a *rigli* vasról, a *stábli* nyujtásról, *gusztál* öntésről, *ferdekraftolták* a gépeket, *rimczájgolták* a kerekeket, *hamerolták* a tengelyeket ugy meg *rászpelloltak a fajén* munkát hogy csak ugy *glanczolt* bele. S a hengereket *drekszolták.* — Sürü kortyokban elkezdtek inni, s rágyujtottak egy kinzó nótára — azon a hangon, melyet sem ember, sem állat nem áll ki.

Nekem ugyan nincsen valami rendkivüli hallásom, s a *disszonánczia* nem igen háborgat, de ilyen *kákáfoniát* nem hallottam soha.

„Ez a pohár rendre jár
Éljen a barátság“

folyt egy szuszban, sok hangban, irgalmatlan kitartással Promontorig. Itt már leáztak a vaggon szőnyegéig, s lön néma csend, részeg ember hörgésével vegyitve.

Van nekem egy nagy szerencsétlenségem,

nem fog rajtam a gazdálkodás. *Sparsisztemám* mindig fonákul üt ki, nem nyerek a réven, s vesztek a kompon. Szolgálok nehány példával. Nem ülök bérkocsiba, meggazdálkodom az árát, szép őszi idő, egészséges félórát gyalogolni, neki-indulok, egy narancs héjján elcsuszik a lábam, alá fordul bokám, s kirándul a lábam. Bérkocsin vitetem magam haza, karosszékben visznek fel a lépcsőn, tiz napig fekszem az ágyban, orvos, patika, jég, satöbbi, többe áll, mintha egy hónapig mind fiakkerben ültem volna; s ez *factum*. Nem igen szoktam temetésekre járni, a magaméra sem megyek, ha csak nem visznek, de hát a *kegyelet* is megvárja áldozatát. Régi honvéd pajtásomat temették, ott voltam én is. Felső kabátom a szabónál volt *reorganizatioba*, ott *kodifikálta a szabás művésze*.

— Kész-e a kabát? kérdém.

— Nincsen, holnap délben haza viszem.

— De már most hogyan megyek temetésre?

— Kérem tessék ezek közül egyet választani, s holnap visszahozom s kicseréljük.

Ugy lön. Szomoruan mentem a koporsó előtt, leeresztették pajtásomat a sirba, kegyelettel hánytam a göröngyöt rá, s visszatértünk. Az eső permetélt, egy bérkocsis ajánlkozott,

én sebesen haladtam, pár percz alatt otthon leszek. Az eső csepegni kezdett, be akartam ülni a fiakkerbe, de már késő volt, mások ültek benne; gymnasztikai léptekbe haladtam mint valami önkéntes tüzoltó. Az eső csorgott; beálltam egy kapu alá, a szél kegyetlenül fujt, az eső szakadt. Végre megszünt a szél, s az idő kiderült; hazamentem átázva, ez még csak hagyján, kaptam egy országos náthát, még ez sem nagy *tus*, de eljött másnap délben a szabó, összecsapta kezeit az átázott kabát látásán, a bársony gallér tönkre ment, a kabát nem volt többé uj, ki vesz nála kabátot *ószeren?* s felvett rajtam hetven forintot. Ez is tény.

Pestre érkeztem, Türrel vacsoráltam, nála nélkül nem tudnék én vacsorálni Pesten, ugy össze vagyunk szokva, ott a sátor alatt az „*Európa*“ udvarán. Egy rosz szokása van, hamar eszik, s korán fekszik.

— Jó éjszakát, mondá, holnap együtt ebédelünk a *Margit szigeten.*

— Holnap nekem mennem kell.

— Mikor?

— Holnap reggel a debreczeni vonattal.

— Abból semmi sem lesz, ne siess, biz a sok dolgodtól rá érsz.

— Nem is a dolog, hanem holnap lejár

a jegyem, *jövö-menö* jegyet vettem s az csak is *nyolcz* napig érvényes.

— Holnap estére meghivtam . . . mondá, hogy kiket hivott meg.

— Maradok, tábornokom!

A váltott jegy ideje lejárt.

A részeg lakatos legények *infernalis* bögése még hasitá füleimet.

Első osztályu jegyet váltottam.

Ilyen az én gazdálkodásom.

És ez is tény!

SÁMI LÁSZLÓRÓL.

Hervadnak már a koszoruk, melyeket a kegyelet sirhantjára helyezett; rothadásnak indultak már a rezeda virágok, melyeket a szeretet hinte hült tetemeire fa koporsójában; a folytonos hideg őszi eső nyirkossága a frissen felásott mély földben szivárog és gyorsitja enyészetét annak, a mi belőle itt alant megmaradt; még egy kevés idő, és *ő — por és hamu!*

A barangoló őszi fanyar szél a fák sárga leveleit sirjára fujja, s azon, ott elrothadnak; de eljön a tavasz, s éltetni fogja a virágokat, melyeket azok, kik *őt* hőn szerettük, ültetni fogunk.

A nyirfáról, mely sirja alatt áll, a kis *veresbegy* madár elcsiripolja az ő *nótáját* . . . *a természet dalát* . . . melyet ő olyan nagyon szeretett.

A forró barátság melegével nyujtá baráti jobbját nekem betegnek délben, s este ő már egészen hideg vala.

Irtózatos a jó barát dermedése.

A szerény ember nagy lelke a szellemek országába szállt, s ott egyesült a nagy eszmék harmoniájába.

Feltámadok és mi vagyunk!

Ők, a szeretet, a szabadság, az egyenlőség, a testvériség emberei, a szabad gondolat, a szabad sajtó, a gyülekezési jog, a népakarat, a népuralom, a munkaszervezés munkásai; ők, kik örök békét akarnak a népek szolidáritásában s érdekeinek közösségében; ők, kik utálják, gyülölik s utolsó lehelletökig a sötétség, a nyomor, az elnyomatás, az igazságtalanság, a butaság, az ember kizsákmányolása ellen küzdenek.

Ők halva bár . . . a jövendő *élő* emberei.

Eszméik ma meglehet *utópiák*, — holnap . . . . *testté vált igc.*

Vivo ego in aeternum!

Örökké fogok élni.

Legnagyobb átka az emberiségnek, hogy az egyén azt, a mit tud, örökségül nem hagyhatja másra, magával viszi azt, a mit tanult, mit agya gondolt, szive érzett s évek során át tapasztalt.

A *mester* némileg kivétel, mert tanitványaiban lelke, szelleme él.

Ilyen voltál *te*, elrejtődzött szerénységedben eszméket, elveket plántáltál; mint már mondám: *a multakat ültetéd a jövendőbe.*

Közös barátunk Luzsénszky Lajostól, — kit mindketten olyan nagyon szerettünk, s ki minket megelőzött a halálban, — kérdéd:

— Mit csinálsz, Lajos?

— Rózsákat, fákat oltok, nemesitem a gyümölcsöt, soha sem csalt meg egy sem, s ha nem fogamzott meg, halálával lakolt.

Elgondolkodtál...s mosolyogva mondád:

— Nagyot mondtál, Lajos.

Te is oltottál, emberszivbe nagy érzelmeket, agyba gondolatokat, lélekbe szellemet; tanitványaidba eleven példáddal jellemet.

Vivo ego in aeternum.

Örökké fog élni.

CSEVEGÉSEK

A KOLOZSVÁRI

GYÜMÖLCS-KIÁLLITÁSRÓL.

Az isten egyidejüleg teremté az embert az almával; Éva megkinálta s Ádám evett belőle, s midőn beleharapott, elkövette a bűnt, melyet csakis a szent keresztelés vize moshatott le, s a kik nem élnek vele, nem látják menyeknek országát, s nélkülözik az *éneket*, melylyel az urat magasztalják.

A kőkori ember csak is gyümölcscsel táplálkozott. Noé galambja olajággal tért viszsza, s gyanitható, hogy már az *aixi* olaj létezett. És ez a czivilizatió első stadiuma. A vas- és bronz-kor a pásztor- és vadász-népeket szülte, mely átmenet a *vegetarianismusból a carnivoracismusba.*

A germánok kiválóképen makkal táplálkoztak, mely még ma is a disznók kedvencz

eledele. Őseink hust ettek, s a nyereg alja és a ló bőre közt volt a *sparhärtjök.*

Darwin majmát, *mely* ős apánk, ma már a *ki* illeti; — *omnivor*; s megeszik mindent, mint a rucza.

Malthus azt mondja: „*Az állam asztalánál nincsen minden embernek helye.*

Pierre Leroux megczáfolja; felállitja a *circulust*, s gyakorlatilag bebizonyitja, hogy minden élő állat annyi trágyát produkál, menynyi élelmi fentartására szükséges. Morzsára töri az üveget, összekeveri trágyával, s termel benne paszulyt, gabonát és karalábét.

Ha az emberek együttesen, észszerüen gazdálkodnának, a nyomor nem léteznék, s még Bagó koldus is négy lovon járna. És ha meggondolom, hogy sok ezer év kellett arra, hogy a *nadrágtartót* feltalálják: örömmel üdvözlöm gyümölcs-kiállitásunkat, mely egy lépés a *jóllét* előhaladásában.

A nagy elvek dicsők, de a gyomorkérdés sem megvetendő.

Ha az éhezőnek a sajtószabadságról beszélnék, azt hiszem, inkább a párolgó gulyáshusra gondolna.

A szabadság adja a jólétet. — A szolganép azt eszi, mit gazdája dob oda; rongyban

jár s didereg, verejtéket izzad s ura dőzsöl a telhetetlenségben.

Sebesültet láttam a csata vérmezején, ki szomjában italért esengett. Bajtársa bornyujából egy almát nyujtott oda, beleharapott s föléledt tőle.

Barátim! ültessünk gyümölcsfákat!

Megfoghatatlan, megmagyarázhatatlan, hogy mennyire barom az ember. Éhezik, fázik, koplal és didereg, s ha kezét *együttesen* nyujtaná ki, manna hullana bele.

Vegyünk csak két dolgot, s ma hagyjuk a többit, pedig százról beszélhetnék. Vegyük a *pisciculturát* (mesterséges haltenyésztés) s a *pomologiát*. Milyen könnyen megnépesithetnők, mint Krasznay Miska mondja: *bérczes kies kis hazánk csermelydus tájain* a patakokat, a Kárpát tavait. Csak ugy hemzsegne a hal a Mezőség tavain, s a málé mellett vigan csúszna a friss és sóshal; de a helyett, hogy mesterségesen termelnénk, mesterségesen pusztitunk.

A gyümölcs és vetemény a keleti népek főbb tápláléka. Az *arab* egy tenyérnyi rizszsel s ugyanannyi datolyával egy hétig elél. A görög olajbogyóval, szárított füge'vel, s szőlővel táplálkozik. Törökország városaiban a *hamálok* becsületes örmény nép, többnyire Erze-

rum és vidékéről, majdnem, csakis veteménynyel él, pedig a világ legerősebb munkása. Láttam *hamált*, ki egyedül egy nagy szárnyzongorát a hátán az első emeletre vitt fel.

Mennyi hely, s milyen helyek állanak rendelkezésünkre!

Fél Európát áraszthatnók el gyümölcscsel, aszalványnyal, s nem kellene hogy Tirolból hozzuk az almát, s Olaszországból a *frutti confettit.*

A német világban a *czirkerek*, *a landdragonerekkel* ráparancsoltattak a népre, hogy az országutak mellé gyümölcsfákat ültessenek. Még ma is van hét darab Berkesz és Remete közt, meg kettő a katalini kaptatón. Én megengedem a tisztelt háznak, hogy főgondját arra fordítja, hogy szaporitsa, gyarapitsa az adó sokadalmát. De a mellett gyárthatna egynehány olyan törvényt is, mely által az adófizetésére szükséges *monétát* könnyebben rakhassuk félre, bár addig, mig Baudiszhoz viszszük.

Nálunk a paragraphust azért csinálják, hogy meg legyen irva, de megtartásával nem gondol senki. A pandur czimborája a betyárnak, s keresztkomája az orgazdának, ha mindjárt zsidó is.

Dynamittal nem szabad halászni. Jönnének csak hozzám egy vasárnap, hallhatnák,

hogyan pufákol a fekete falusi zsidó a Lápos vizében, avval a dynamittal, melyet a bányászok lopnak az ő számára!

De csevegjünk már a kiállitásról.

A *redout* épület termeiben van a tárlat. Valahányszor a *vigardába* megyek, mindig elszomorodom, s szégyenlem, hogy Kolozsvárt a belszénutczában születtem. És ha még ez soká igy tart, megtagadom szülővárosomat, s nem leszek többé e város *disz*szülöttje.

Az a lépcső, jobban grádics, igazság szerént lajtorja, legjobban *tyukmászó* a kakasülőre, — lealáz. Szeretném a Topler státuáját lépcsőnek s e lépcsőket szobornak kitenni, s aztán mind a kettőt kámforrá változtatni, hogy párologjon el e két diszitmény. Még csak a pesti Lendvay-szobor hiányzik mindkettőről.

Az előteremben, mely méltó *kuszkuriája* a lépcsőnek, Gamauf Vilmos emberségesen fogad, s a kis Szenkovich ireg-forog, izeg-mozog, csakhogy nem bugyborékol. Mutat mindent s magyaráz azonképpen.

A lépcső, az *előkuszkuria*, a nagy terem, — mely közbevetőleg legyen mondva *juhmáj* szinre van festve, — virágokkal, tarka kövekkel, thujákkal, s mindenféle ékes burjánokkal

van feldiszitve, szegélyezve, párkányozva, szóval kipitykézve.

A grádicson felmenve egy adoma jutott eszembe.

Nápolyi Leopold, a „*bomba* király", nagyon sokat tartott katonái egyenruhájára. Azt mondják, Ausztriától tanulta. Generálisai inkább szabók voltak, mint tábornokok. Egyszer egész hadserege egyenruháját megváltoztatta; nagy szemlét tartott felettük s büszkén mutatá öcsének, a capuai herczegnek, a sürü zsinórzatot katonáin.

— Mit mondasz rá, öcsém? — kérdé elégedetten.

— Rakhatsz rájuk, felséges bátyám, annyi zsinórt, a mennyit elbirnak, elől is, hátul is. De azért mindig szaladni fognak.

Igy vagyunk mi szomoru vigardánkkal. Nincsen az istennek az a Beczkóija, ki azt dekorálni tudja.

Az első kiállitó neve, mely szemembe ötlött: *Göndöcs Benedek* apáté volt. Almákat küldött Békés-Gyuláról, s eljött maga is.

Én a főtisztelendő apát urról már irtam, de személyesen nem volt szerencsém ismerni. Ő mutatta be magát nekem, s én tisztelettel

hajoltam meg érdemei előtt, s forrón szoritám meg kezét azon papnak, kinek polgári érdemei számosak.

A hol jótékonyságról, mivelődésről, tanügyről, iparról, gazdászatról, kertészetről, dohánytermelésről, méhészetről, s tudja isten, mi minden jóról, szépről, nemesről szó van, — ott Göndöcs Benedek apát a czivilizátió keresztvivője, előljár, mint Kapistrán János Hunyadi serege előtt.

A tárlat meglepett; gyümöcstermelésünk bámulatosan halad kitünő szakembereink vezetése alatt, kik nemcsak észszerüleg, de szenvedélylyel vezetik. Olyan jól esett nekem látni egy-egy tisztes öreg ur ragyogó szemeit, a calvillák, renaittek, beurek és fondentok felett vitatkozni. Furcsa ez a mi korunk! melyben a vén emberek rajongnak inkább, mint a fiatalok, s melyben a fiu mondja apjának: *ügyelj apám, nehogy heved elragadjon!*

A nyolczvan éven felüli Brassai (Cronstetter) a hetven éven felüli Bodor Pállal eszmét cserél, s azt mondja: *Ezt már én tapasztalásból tudom.* Akaratlanul eszembe jutott Hugo Viktornak Bourgraves-jeiből azon jelenet, mikor az öreg *Jobe* nyolczvan éves unokájának azt mondja: *fiatal ember, hallgasson!*

Nehéz mesterség *irásban* a csevegés mestersége, az összehalmozott gondolatok tömege parancsol a nyelvnek, de már a toll haboz, a papir fogy, s a *tárczában* helyszűke van.

Erre ismét egy adoma jut eszembe.

Haray Viktort egy darabjáért egy lap kiméletlenül gorombán megtámadja. Haray válaszol s védi magát. A lap azt feleli: H. V. válaszát helyszűke miatt nem közöljük. Erre H. V. levelet ir: Szerkesztő ur! A napokban felmegyek Pestre. Ne találkozzunk együtt, mert akkor az urnak lesz helyszűke!

Utile dulci. Hogy van-e valami *édes* soraimban, nem tudom, de hogy szeretnék *hasznos* lenni, az bizonyos. Azért felkértem két jártas embert, kik nekem utmutatóim a pomologiában, s azt mondtam nekiek: Veres Ferencz és Szabó Samu uraim! annyiféle, annyifajta gyümölcs van már, hogy az ember nem tud választani. Ugy vagyok én vele, mint az agár, mely előtt két nyul ugrik fel. Mindkettő után szalad s egyiket sem fogja el. Annyi fajta gyümölcsfám van nekem, hogy bele vagyok bódulva. A télen nagyon sok kifagyott. Miféle alma- és körtefajt ültessek helyökbe?

Gondolkodó időt kértek, vele aludtak, és igy *deliberáltak:*

Körtvék: Czukrosabb, zamatosabb, olvadó húsú gyümölcsfaj, a melegebb évszakra való: főként az *öszieк* a legjobbak, legbecsesebbek.

Vilmos, nyári, hosszudad, nagy és sárga, muskotályos, de nem nagyon.

Fondante de bois = erdei vajkörtve, szép, nagy rendkivül olvadó, leves.

Pisztrang-körtve, gyönyörü mosolygó piros, apró petytyes középnagy.

Colmar souverain (d'Argenson), édes, zamotos.

Brüsszeli pergamen, késő téli.

Almák inkább téli gyümölcs.

Téli (angol) arany parmén, ez lehetett az Éva almája, oly nagyon szép, arany, sárga pirossal.

Batul, egyik orczája gyakran mosolygó piros. (Erdélyi faj).

Londoni peppin = Calville du Roi, sárga czikkes, húsa zamatos, olvadékony, mint a körtve.

Baumann Reinetje, piros lapos, nagyon termékeny, piaczos gyümölcs.

Bánffi Pál, zöld, nagyobb féle, tavaszszal kezd érni. (Erdélyi faj).

Mint berlini egyetemi tanulót, Lichnovsky Felix herczeg, volt spanyol tábornokom, bemutatott Pückler Muskau herczegnek, kinek mint *írónak* és *kertésznek* nagy neve volt Németországban. A herczeg szives volt s meghivott falusi birtokaira.

Nem is töltöttem kellemesebb napokat, mint nála.

Az időben, Angliát kivéve, a legszebb *park* a muskaui volt a continensen.

Egyptomi utazásában a hires vicekirály *Mehemet Ali Kedhive* barátságát megnyerte, ki televér arabs lovakkal ajándékozta meg. A herczegnek tetszett, hogyan lovaglom lovait s megszeretett, több ideig magánál tartott. De végre — mint szépen mondják — ütött az elválás órája. Este vacsora után behivott magához s azt mondá:

— Fiatal barátom! ön érettem leczkéket mulasztott el az egyetemen. De tanácsot adok önnek, s ha követi, dúsásan kárpótolni fogja, a mit az egyetemen elmulasztott. Hallgasson rám:

„Magánál idősebb asszonynyal ne kössön viszonyt — dominálná.“

„Angliában soha ne vegyen ki czukrot ujjaival a czukortartóból, s csakis akkor pökjön, ha nem látják.“

„Kikötő helyeken kerülje Venust.“
„És kertet soha de soha ne ültessen.“

Egyik tanácsát sem követtem, s eddig meglehetősen sikerült. És kertem igen szép.

ZULU MESE.

ELŐLJÁRÓ BESZÉDDEL.

Tót diák tanitomtól halottam, *hogy a hány nyelvet az ember tud, annyi ember*, — az igaz hogy ő egyet sem tudott becsületesen, azt mondták még tótul is tájkiejtéssel beszél.

E mondat ösztönzött a *zulu* nyelv megtanulására.

Lauka Guszti volt nyelv mesterem, mert ő spanyol korában *zulu* volt, Magyarországon tudtommal csak is hárman tudunk *zuluul*, Lauka, Balázs Sándor, és én; most tanulnak, ugyancsak Laukától, Vámbéry és Lipovniczky a váradi püspök.

Bámulatos, csodálatos a zuluk nyelve, az a precizio, koncizio és incizio hasonlithatatlan s a kifejezések rövidsége páratlan, például — mit tót diák tanitóm mindig *példánoki*nak mondott :

Csetevájo ez az egy szó annyit tesz mint *egy fejedelem a kiről sokat beszélnek;* és Cetováájo két ával, azt teszi, *Molnár ur a kolozsvári nemzeti szinház bögő müvezetője.*

A következő leforditott mese 12 zulu szóból áll, czime:

ZIZAJOVÁ

mi sem több, sem kevesebb mint:

— *Egy nagyszerü tündérálom* —

elmesélve

egy csapatvezér által.

*

„— Elfogtunk egy spanyolt és két angolt, a spanyolt megettük mi tisztek, az angolokat kiosztottam embereim közt, az angolok húsa ösztövéres és inas, de a közlegények megeszik; *tüzvizünk,* melyet ha meggyujtanak kék lánggal ég — volt elég, nyert csata után vigan dáridoztunk, majdnem dorbézoltunk, mert nem akarom mondani, hogy tivornyáztunk. Bevoltam rugva mint egy uchátius ágyu, nyugalomra hajtám le bús fejemet egy kokusfa tövire. Elfogott az édes álom s oh milyen szépet álmodám.

Ziva a nőm, mi annyit tesz: egy bátor asszony ki férje mellett harczol a csatában. — mellém feküdt.

Kőszirtek között valék, a tenger dagályzó kék hullámai nyaldosták a sziklás partokat, a tenger nőttön-nőtt s én egy barlangba vonulék, milyen látvány! a barlang *álgiuró* világitva, a szivárvány hét szinének ezer változékonyságában reszketve lángoltak, mely mellett Edison villany-lámpái csak perczegő fagyugyertyák, a barlang menyezetéről óriás stalactit jegenczezetek az ék kövek minden neméből ragyogtak, gyémánt, rubin, smaragd, opál, topáz, carniol, onit, malachit, agicamarina, türgnoasz tündér fényben csillámlottak, egy ezüst vizü patak, mint a kohóból midőn a felolvadt izzó érczet kieresztik, smaragd és rubint kavicsokon kigyódzott át a barlangon, arany halak usztak benne gyémánt szemekkel, a patak vizesésekben omlott alá, melynek tükrözetében a fényár sugarai megtörtek s milliárd fénylő ragyogó csillagokat formáltak, ezerszinü papagályok, kakaduk, kolibrik, paradicsom madarak csalogány hangon énekelték a szerelem tavaszi dalát; a természetes oszlopzatok hasadékiból folyondár orchillák csüngöttek alá, vagy futottak felfelé ott ölelve az oszlopzatokat, képzelhetetlen szépségü virágokkal s olyan báj illattal, mely egész valómat kéjjel árasztá el, a gyep melyen lépdelék rugékony aranyból volt.

Megakartam gazdagodni mint Végh Náczi, ebből a temérdek sok Dárius kincsből elcsenek én is egy pár darabot, gondolám jó lesz majd a pulyáknak, ha hadur magához szólit, de a mint zsebre akartam szedni az ékes smukkokat, kámforrá váltak markomban s elpárologtak. Éreztem, hogy ébredezni kezdek, kétségbe esetten kaptam a gyephez.

Nagy csattanást hallék, füleim megcsendültek, éles fájdalmat érzek arczomon, felébredtem,..... *feleségem vágott pofon.*"

AZ OLÁH MAPPA

IDŐSZERÜ CSEVEGÉS.

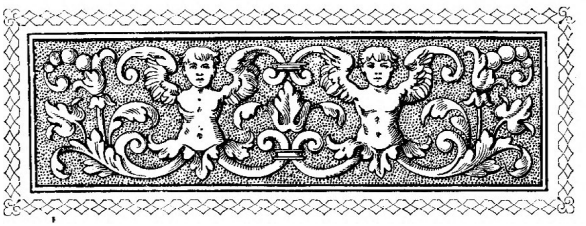

Elmélázva, mint gulyából kivert komoly bika, hátat görbitve és fejlesütve, méltóságteljesen lépdeltem az utczán; az utcza tulsó soráról bizalmasan szólitanak, adjon isten, fogadj istent mondok és örültem, hogy láthatom egyik legjobb barátomat. A kik ismernek kitalálják, hogyha nem Eszterházy Miguel, akkor Teleki Döme volt.

— Hol jár maga? kérdém.

— Bukarestből jövök.

— Mondja mit tanult ott?

— Sokat. Mikor az ember a vendéglő éttermében fizetni akar, nálunk azt mondja: *zahlen* Francziaországban: *l'adition!* Olaszba: *conto!* Romaniába: *Pro-to-koll!* Ez azt jelenti, hogy nagy diplomátiai néppel van érintkezésük. Pro-to-koll!

— Szép dolog, mondám bámulva, s aztán?

— Láttam egy képet; Románia koronás fővel kaczéron „kacsint ide, kacsint oda“; jobbján a muszka, medves kucsma fején, kancsuka kezében — az ismert alak; balról az osztrák, kétfejü sasos sisak fején, szakramenczki pofával, nádpálcza kezében — az ismert alak; ajándékot hoznak szép Romániának; az osztrák adja *Bessarábiát*; a muszka adja *Transilvániát*. A római hölgy mosolyog s azt mondja: *timeo....dona ferentes.*

— Nem rosz mondám.

— Aztán hoztam magának egy térképet. Kibontám és olvasám:

Carta murala
DACIA
Moderna
sau
Terile Romane
dentru Scolele drimare Urbane si Rurale
A. E. J. GORJAN.

— Tehát iskolai mappa a zsenge fiatalság számára?

— Az.

— És ezt tanitják?

— Igen.

— Lássuk. Ung vize folyik csöndesen Tiszába, Tisza vize szomorun folyik a Dunába,

Duna vize folyik nagy búsan gyászoló fekete tengerbe, mert mind az a mi ezen belül van nagy Oláhországé, *Terile Romane.* Nagy mészárlás! *Bukovina* az övék, *Kolomea* az övék, *Mármaros* övék, *Tiszafüred* az övék, *Debreczenel*, *Szeged* az övék — nagy kár épiteni másnak — *Buziás* az övék fürdőstül együtt és igy tart az rohamosan *Turnuseverinig.*

Tagositás nagyban; hatalmas kommassaczió.

Reszkirozok egy tanácsot az uj argonautáknak: Jöjjenek és vegyék el.

A „Magyar Állam"-ban olvastam egyszer egy vezérczikket, mely igy volt czimezve: *a szabadonczok vaszarkodásai.* Ez jutott eszembe.

Számüzetésem óta több évig munkása voltam a „L'Homme" lapnak, melyet *Ryberolles* szerkesztett. Jerseyben jelent meg; az európai demokracziának ugy szólva hivatalos lapja volt. Dolgoztak bele Mazzini, Ledru-Rollin, Pyat Felix, Michelt, Quinet, Louis Blanc, Vauquerie, Delecluse, Arago, Hugo Viktor, Piantiani, Arnold Rugge, Kossuth, Herzen, Golovin, Davas, Orsini, Durieu Xavier, Madier de Monjon, az európai demokráczia szinevirága, az emberi előhaladás gondolatjának teremtői.

A lap jeligéje volt: *Solidarité* et fraternité *des peuples*". E lapból, s ezen *emberektől* tanultam, hogy a népek testvérek, hogy az egyiknek kinja, a másiknak fájdalma; egyiknek öröme, a másiknak vigsága, jóléte, mindegyiknek kedvtelése. Egy konventista mondá: *ki egy rabszolgát Szent-Domingo szigetén el ad, az bennem sérti meg az embert itt Párisban.*

A románoknak velünk, s nekünk a románokkal akarva nem akarva: *szövetkeznünk* kell. Nekik meg van a *muszkájok*, mint nekünk meg van a *németünk*, s mind kettőnk felett menydörög a pánszlávizmus jégesőjének vihara, melytől csakis a kölcsönös egyetértés biztosithat.

Végre — arra a *Dacia moderne sau Terile Romane* térképre egy adoma jut eszembe. Elmondom s evvel be is zárom *csevegésemet.*

Hajdan a török világban az egri basa nagy *kalibalikkal* — mi annyit tesz nagy kisérettel — elment *vilajetjét* megtekinteni. Nagy-Kocsordon, mely nem messze van Kis-Kocsordtól sátrat ütött. *Ráhát* után — mely annyit tesz nyugalom — unalmában elment a református templomba *keff*-et tartani — mi annyit tesz pihenni; a kálvinista pap a szószéken állt; meg látván a basát s hatást

akarván rá gyakorolni egy octávval fennebb kezdte; a basa szundikálva hallgatta, midőn e szóra jön hogy . . . *Mezopotámiában!* azt mondja a basa:

— Papom! Kis-Kocsord, Nagy-Kocsord, az a tiétek, ne bánsd te *Mezopotámiát*, mert az a hatalmas török szultáné!

Dacia moderna, sau Terile Romane!

A LENDVAY-EMLÉKLAP SZERKESZTŐJÉHEZ.

NYIRÓ SÁNDOR URHOZ.

Szerkesztő ur felszólit, irnék valamit lapjába a Lendvay ünnepély alkalmával.

Szivesen.

Szebbet, jobbat teszek annál.

Leirom mit Legouvé Ernő a szinészekről mondott, jót állok többet ér az én *prózámnál.*

„ — — — — — Ki a lángész hatásának közvetitője? ki adott életet, melegséget az eszmébe? ki tette lángolóvá a szót?

A szinész.

Mult esztendőben elpusztitotta az árviz Magyarországot, elpusztitotta Spanyolországot,

kihez fordultak, hogy kárpótolja azt, mit az özönviz okozott?

A szinészhez.

Majdnem minden télen történik valami nagy szerencsétlenség. S kihez fordulunk ilyenkor késedelem és habozás nélkül?

A szinészhez.

Párisban egész csomója van a mindenféle állandó és ideiglenes segélyző-egyesületeknek; — elszasz-lotharingiai-egylet; az árvák, a menedéket nyujtó egyletek. . . . . s ki az, a ki mindez egyletek üres pénztárát megtölti, hogy enyhitsék vele a szükséget és nyomort?

A szinész.

Nincs nagy hazafias mű nélkülök!

Igy volt, igy van ez ma is, nálunk is. Jótékonyczélra éhesen játszik gyakran a szinész, aztán vacsorálni megyen a . . . . *holdhoz.*

Ott tündökölt, páváskodott pompás jelmezében, aranyozott csipkés hosszu selyemúszálylyal a szinésznő, de ki áll jót érte, hogy nem a zálogházból cserélte ki egy másik ruhával, és mégis könyeket törleszt saját nyomorával.

Pályája kezdetben törekvés, küzdelem, később tapsok és koszoruk, s már . . . . *kivénült.*

Kezdetén gúny — végén *hálátlanság!*

Ne kövessük.

Tartsuk fel *nagyjainknak* emlékét.

A MI . . „HIDRÁNK.“

Hugo Viktor a „*Tenger munkásaiban*“ bámulatos nagyszerüséggel irja le a *hidrát*, a száz karu tengeri puhányt, melyet a tengerészek polypnak, a természettudósok cephalopodesnek, a regeirók krakennek, az angol matrózok devilfishnek (ördöghal) és *blood-suker*nek, azaz vérsipolynak neveznek. A La Manche szoros szigetein *pieuvre* a neve.

Azt mondja: „Az ember hajlandó volna azt hinni, hogy olykor a tehetetlenség, mely álmaink tengerén uszik, a tehetőség medrében szerelmesekkel találkozik, körvonalaik összeölelkeznek s az álom közösüléséből lények állanak elő. Az ismeretlenek rendelkezése alatt áll a csoda, s arra használja fel, hogy szörnyeket állitson össze. Orfeus, Homér, Hesio-

dus csak chimerát tudtak teremteni. Isten a száz karu polypot teremtette.

S folytatja: — „Ha minden eszményt lehetőnek és az iszonyatot célnak tekintjük, a *hydrát* müremeknek tekinthetjük.

A cet roppant, a hidra kicsiny, a vizilónak vérte van bőrében, a hidra meztelen; a jararaca fütyöl, a hidra néma, a rinocérosnak szarva van, a hidrának nincs; a skorpio fulánkkal van ellátva, a hidrának nincs fulánkja; a buthusnak karmai vannak, a hidrának nincsenek, a mycetesnek farkában van ereje, a hidrának nincsen farka; a czápának fogai metszők, a hidrának nincs foga; a vámpirnak szárnyai élesek, a hidrának nincs szárnya; a sündisznónak tüskéi vannak, a hidrának nincs tüskéje; a kardhalnak kardja van, a hidrának nincs; a zsibbasztó rájának villáma van, a békának varangya, a viperának mérge, az oroszlánnak karma; a keselyünek csőre, a krokodilnak torka, a hidrának sem villáma, sem varangya, sem mérge, sem karma, sem csőre, sem torka.

A hidrának nincsen izom-rendszere, hangja, vérte, szarva, fulánkja, patája, erős-farka, metsző szárnya, tüskéje, fürésze, villanya, varangya, mérge, karma, csőre vagy foga, a

hidra minden vadállatnál irtózatosabban fel van fegyverkezve.

Mi a hidra? . . . *Köpöly.*

Ezen iszonyatos tengeri szörnyeteggel kellett Gilliattnak élet-halál harczot küzdeni, s mint Hugó irja:

— „E rut agyrém ott fekszik az emberen, a tigris csak megeheti, de — iszonyu! — a hidra felszivja az embert. Magához és magába huzza, és az összeszoritott, összegyurt ember tehetetlenül kénytelen türni, a mint lassankint beletöltik ama zsákot, mely élő szörny.

Ételül szolgálni irtózatos, de italul az kimondhatatlan.

Ez, a *tenger munkásainak* borzalmat gerjesztő vizi szörnye. Ilyen szárazföldi monstruma van a kontinentális Magyarországnak, mely magához és magába huzza, és az összeszoritott ember tehetetlenül kénytelenül türni, a mint lassankint bele töltik ama zsákot mely egy élő szörny.

E monstrum horrendum et ingens a közös hadsereg. A földes ur, a gazda ember, a napszámos, az iparos, kereskedő, müvész, hivatalnok, pap és világi ember, a dúsgazdag tőkés,

az utcza sarkán álldogáló hordár, a dinaszta és a proletár, mind neki dolgozik, neki henyél, érte alkot, érte müködik, csinál és cselekszik.

Ő a danaidák rostája, melyen a véres verejtékü munka átcsorog! az apokalyptikus szörnyeteg, mely félelemmel, utálattal és gyülölettel tölti el az országot. Ő a keselyü; mely az *adó* Tantalusának máját emészti, érte halmozzuk halomra az állam adósságait; az ő neve van legelül beirva a költségek és kiadások nagy *defterében*. Ő a dob, melyen elkótyavetélik a gazda ember fejős tehenét, a munkás ágynemüjét, az ur jószágát, s mindenkinek azt, a mije még megmaradt.

És viszonzásul e tenger áldozatokért mit kapunk? Mária Terézia alatt elveszitik Sziléziának felét; Ferencz József alatt Lombardiát és Velenczét; e között süt az *auszterliczi nap*, s Napoleon schönbrunni parádéja; e *hét éves* vesztett háboru után, a *világosi* győzelem a minden oroszok czárjának kegyelméből: ex caris *gracia*! Ezek után feketélnek a szégyengyalázat fátyolával bevonva *Magenta, Melignano-Palestro, Solferino, Sadova, hét* nap alatt nagyobb vereség, mint azelőtt *hét év* alatt.

Semper retro!!!

Éljünk jó egyetértésben, legyünk bará-

tok — és csókoljuk meg egymást. Beszterczén Textorist az utczán leszurják, — félreértés, az öreg Hechtlt Győrött az utczán összevagdalják — tévedés; Egerben a nemzet zászlójából *kapczát* csinálnak — nem ugy volt értve; a Kossuth-kutyát univerzálizálják *magyar kutyává*, Bartha rájok morog, szobájában összeapritják — véletlenség; az esküdtek felmentik a vádlottakat, Edelsheim-Gyulay megharagszik; de egyszersmind megszállja az irgalom angyalának malasztja és elénekeli Ördög Róbertből:

Oh! grace! grace! grace!

Nulla dies sine linea. A mai napnak is meg van *diaruma*. *Cronicca soldateska.* E czimen állandó rovatot lehetne tartani lapjainkban.

Ez időben történt vala.

Lendl Vilmos, Ritter von Murgthal — Murgthal hires a fejős tehenekről és gróji sajtról — mérnökkari százados, begombolt méltósággal falatozott a Kofler-kántinba Budán; étele nem izlett, mert magyart szeretett volna falni, de ez nem telt tőle, végre összeránczositja homlokát s mély hangon, mint mikor a kappan kakasra játsza magát, azt kukorikolja:

— Most volna itt a legjobb alkalom, hogy összefogdossák a magyarokat és sorba akasztanák őket a trónörökös bevonulásához alcénak

De jó, hogy nem vagyok keze ügyibe ennek a kegyes urnak! Még csuffá tenne. Egy kis inscenirozás a *Nero fáklyái* kép után, világitás nélkül és szárazon. Milyen meglepetés lett volna Stefánia főherczegasszonynak az az árnyéktalan álée. Lendl Ritter von Murgthal szóllott haraggal és vakmerőn, mint mikor a gyöngytyuk esőt érez:

— Gondolja talán, hogy nekem az ebéd rosszabbul esnék, ha huszonnégy — egy járást miért nem huszonöt? — magyar előttem felakasztva lógna?

Két tuczat? nem is sok mikor annyi van de tán ez a *resztből* van, a mi megmaradt; étvágy gerjesztőnek, egy kis káviár, muszka hering, füstölt libamell, száritott rajnai galócza, besózott olajbogyó, szalvaládé magyar husból Bécsben készitve.

Jó étvágyat uraim! mondja Ruy Blas.

❧

És ez a komikum, Fallstaf henczegése, Yorik csörgő sapkájának csengése, előjelek a szebeni vagy a lipótmezei országos bolondok háza felé, szóval az orvos dolga; de jön a tragikum, az őrültnek *lucidum intervalluma* van s azt mondja:

— Bár csak fellázadnának a szerbek és

gyilkolva, rabolva pusztitanák el a magyar *gsindl* nácziót.

Probatum est. Enyeden, Zalathnán, Fehértemplomban s ott Bács Bánátban.

És a mi negyvennyolcz és negyvenkilenczben sikerült tüzzel és vassal: miért ne sikerülne ma petroleummal és dynamittal, azóta az emberiség haladt; de a gyujtó kanócznak is két vége van.

Lendl, Ritter von Murghthal középkori pápának csap fel, s felmenti a királyt esküjétől:

..... *Pontifices jussisent rumpere fidem;* s azt *dekretálja,* hogy a politikai eskü nem kötelez, kelepczébe csalja *Göczel* hadnagyot, s ott, mint a pók a legyet, hálójába keriti, aljas *alguzaïl* módjára, alattomosan mint a *sbir* feljelenti; a hadi törvényszék felmenti Göczel hadnagyot, de a *doge* a tizek tanácsához apellál, s a XXXI. hadosztály becsületbirósága elitéli azt, ki a megesküdt alkotmányt védte.

Szólj igazat s betörik a fejed.

Nem szándékom az összes közös hadsereg tagjaira *rákát* kiáltani; személyesen volt szerencsém jeles, kitünő, vitéz, becsületes és lo

vagias tagjaival érintkezni, még ma is hálával emlékszem gróf Thun tábornok nemeslelkűségére, ki aradi várfogságunk alatt mindnyájunk jótevője volt; de az intézmény maga tulérte magát, nem korszerü, nem hazafias, nem nemzeti, állam az államban, ellensége az előhaladásnak, akadálya a polgárosulásnak, hűbéri intézmény protekczió, nepotizmus és ármányra épitve, szóval egy *darab* a középkorból. Vannak tagjai a Buquoi-ak, Heisterek, Basták, Schwendik, Caraffák unokái a Haynauk és Zuzáoak fiai, fatyunövések, melyekben a komisz Urbánok fogamzanak, szóval a *császári varangyok!*

DOBRÁ JUVON
HÁRHULA.
ÜDVÖZLET NAGY IMRÉNEK.

Betegen feküdtem az ágyban, barátaim, jó ismerőseim látogatásomra jöttek, s mindenki hozott magával egy leplet, melylyel unalmamat iparkodott eltakarni. A munka nem nehéz, mert én csak is akkor unom magamat, ha tulságosan sokat kérdeznek tőlem, unom az inquiziciót; az interpelláció miatt nem vágytam miniszterségre. Inkább kedélybeteg voltam, — jó barátom elvesztését mélyen fájlaltam, s jól esett, ha látogatóimmal beszélhettem róla, s emlékével gyógyitottak barátim.

Itt volt fiam is, négy napi szabadsággal, ki már a katonai hierarchiában azon a magas polczon áll, hogy a közvitéznek, meg a levélhordónak nem kell, hogy *szalutáljon*.

Péterffy Domokos vizsgáló biró lép be hozzám, szivesen nyujtja kezét, s üdvözöl.

Látására egészen felvidultam; Domokos öcsémmel soha sem találkozom ugy, hogy kellemesen ne hasson rám; van benne valami rokonszenves, megnyerő, lekötelező, bizalmat gerjesztő; annyira, hogy ha bünös lennék, csupa szimpathiából mindent kivallanék neki.

— Hozott isten Domokos, de rég nem láttalak, hogy vagy?

— Egy kicsit megviselve, három hétig s egy nehány napig voltam *Mariselen* az ottani biró rablógyilkosait kifürkészni; most Szent-Mihály telkéről jövök a gróf Bánffy Bélánál elkövetett ékszer és pénz lopás nyomozásából, azért nem látott bátyám.

— Csak hogy itt vagy, és jól vagy: ha nem unod, beszélj Mariselről.

És másfél óráig olyan érdekes dolgokat, olyan érdekesen beszélt, hogy mindnyájunk figyelmét teljesen lelánczolta, mindnyájan hallgattuk nagy érdeklődéssel, mint a *muzlemek* a Mekkából hazajött *Hadisi babát.*

— Irhatok-e én erről egy tárczaczikket? kérdém.

— Miért ne? lőn a felelet.

Ha olvasóm azt hiszi, hogy én olyan

érdekesen fogom tudni a történteket leirni, mint azt Péterffy Domokos elbeszélte, családik. Vannak dolgok, melyeket csakis *stenografizálni* lehet.

Luzsénszky Lajos beszélt el Jokainak és nekem egy történetet. Jókainak — ki nem *nevető ember* — szeméből a köny csordult ki, én görcsös nevetést kaptam.

Móricz, ird le ezt a históriát, — mondám Jókainak.

— Barátom, nem ettem bolond gombát — miért rontanám el?

Én megpróbálom *bolondgombát* enni.

Sztán Tódor a mariseli biró, a *havasok királya*, mint hajdan Janku Ávrám, nagy, erős, izmos ember volt, a gyalai havasok közt messze földön a leggazdagabb, rideg, szigoru, otthon *patriarcha*, dinaszta, házi orvosa, családi ügyvédje volt, a környék bankárja, egész kis Fugger.

A környéken *arcopag*. itéleteit ritkán fellebbezték a szolgabiróig, erős és bátor.

Marisel nagy havasi falu mértföldekre terjedő szétszórt házakkal, akkora helyen fekszik, mint Bécs városa, négy mértföld a kerülete, a belsőségek holdakra terjednek, s a szomszédok nem alkalmatlankodnak egymás-

nak, s a szomszéd asszony kakasa vagy kendermagos tyukja nem kaparja ki a szomszéd asszony veteményét; fenyőfák zárják el a láthatárt, s havasi patakok zúgva omlanak a nagy kavicsok között.

Sztán Tódor telkén zsindelylyel fedett nagy kőház áll egy csomó melléképülettel.

A havasokra felmenő minden *komissio*, utazó, vagy zsandár, mindig Sztán Tódorhoz szállt; vendég szerető ember volt, háza kényelmesen butorozva, csillárokkal és *wertheim* kaszszával . . .

Hitestársán kivül családja nem volt, ha vendége nem volt házánál, egyedül evett s neje szolgálta.

Pénzével kereskedett, üzérkedett, s uzsoráskodott, sok irigye és ellensége volt.

Dobrá Juvon Hárhula Nyágralesestyé-i lakos irigy szemmel nézte Sztán Tódor gazdagságát, de nem mert ellene tenni. Csekélynek látszó dolgok nagy elhatározásra ösztönzik az embert. Az utolsó csepp viz, melytől kicsordul a pohár.

Sztán Tódor gazdagságáról beszéltek.

— Hát csakugyan olyan gazdag? kérdé Dobrá Juvon Hárhula.

— Annyira gazdag, hogy a napokban

váltott fel nekem egy tiz forintos bankót a mellénye zsebéből; lőn a felelet.

A *mellénye zsebéből?* egy ember, ott fenn a havason, ki mellénye zsebéből fel tud váltani egy tiz pengő forintos bankót, tultesz Krözuson, Rotschilden és Móricz Pálon.

Dobrá Juvon Hárhula elhatározta kirabolni Sztán Tódort.

E perctől kezdve czinkos társak után nézett.

A zsák megleli foltját; a *réz* havasokon Biharmegyében Panaton lakott egy hires lókötő *Bok Juvon Czápu*, vékony, sugár, sovány, mozgékony alak, sápadt arczczal, mélyen beesett csillogó szemekkel, fürge ideges mozdulatokkal, helyét nem lelő örökös járáskeléssel, valóságos *ember-mókus;* ezzel az *oláh-Kálibánnal* szövetkezett Dobrá Juvon Hárhula. Együtt fujták a követ, együtt határoztak, együtt cselekedtek. — Az *érczhegyek* választják el Erdélyt Magyarországtól, valamint a vizeket is; innen Kolozsmegye, túl Bihar ország, az innenieket *Móczoknak*, a túlsókat *Krizsenyeknek* hijják: Torda-Aranyos megye a két megye közé beékel; e három megyéből toborzák össze Dobrá Juvon Hárhula és Bok Juvon Czapu rablóbandájukat,

melynek létszáma, huszonnégy ember, egy tizenhét éves asszony és hat ló.

A *praktika igy lön kifundálva*, irná Cserey Mihály krónikájában. A rablóbanda három helyről indúl olyan *kombinált marsban*, hogy a *Vurvu-vurvulujon* egyidejüleg találkozzanak, a bihariakat vezette *Bok Juvon Czapu*, ezek indultak legelőbb, legmesszebb lévén a találkozási helytől; a Torda-Aranyosiakat vezette *Sztán Zsakcbinyc*.

A légyotton első volt Hárhula csapatja — *Dux erat primus* — mint Sventon mondja, kevés idő vártával jöttek a Torda-Aranyosiak, várták a bihari atyafiakat, a hegytetőn pár lövéssel jelzették ottlétüket, melyre a távolból Bok Juvon Czapu felelt. A manöver megtörtént, a konczentrirozás sikerült, nem hibázott senki, mindenki helyén volt.

Hárhula Czapunak bemutatta „seregét."

E jelenetre akaratlanúl eszembe jut Tell Vilmos, — nem a *történelem*, hanem az opera, összeesküvés a *Rütlinél*, a kantonok küldöttjei érkeznek, Tell Vilmos, Fürst Walter, az öreg Melchtal, Uri, Schwitz, Vierwaldstädt és a többi; életöket hozzák, meghalni ha kell a haza szabadságáért.

A történelem tagadja Tell Vilmos szemé-

lyét, nem tudom igaz-e, nem-e, — de Helvéczia szabad, és Tell Vilmos él.

Kik voltak Homer hősei? s voltak-e? ki volt Roland? a *romancero*, a *nibelingenek* emberei? élő félistenek, vagy a képzelődés szülemények?

Mély homály az emberiség történelmében; hazug igazság?

Dobrá Juvon Hárhula él, ujjam tapintá sebét.

De azért a világ halad, az emberiség javul, a közjólét nőttön nő, a sötétség oszlik, s a hajnal pirul.

Alig pár száz éve s a Dobrá Juvon Hárhulákat *Burggráfoknak* hivták.

Az egyesült csapat megindult Marisel felé, egy hegynek aljában megálltak, tanácskoztak, meg csinálták a programmot s ki osztották egymás közt a szerepeket.

Két lovas ember bemegyen Mariselre, Sztán Tódornak háza előtt kovács-mühely van, ott vasaltatnak, azalatt kikémelik, nincsenek-e vendégek vagy zsandárok házánál.

Az asszonyt beküldték egy irtásba, hogy őrizze a négy lovat, mig viszza jönnek, az asszony félt, sirt, rimánkodott ne hagyják egye-

dül; melléje rendeltek egy hatvan éves vén *Mocot*, a legvénebb embert a csapatból.

A tanácskozás folyt. Határozati javaslatul *Hárhula* feltette a kérdést: megöljék-e Sztán Tódort vagy csak kirabolják? E felett folyt a vita, a többség a gyilkolás ellen szavazott, Hárhula zárbeszédét e szavakkal végzé: Csak arra figyelmeztetlek benneteket, hogy a biró: *vom tare hárnyik*; nagyon bátor ember, — ha könnyen elbánhatunk vele — éljen, ha nem, majd meglátjuk.

E közben a két lovas vissza jött, azt mondták a rossz utak miatt nem tudnak odáig érni.

Erre Bok Juvon Czapu azt mondta: menjünk!

Sztán Tódor nagy kőházát reperáltatta, kőmüvesek dolgoztak benne, ő udvarán már egy melléképületbe költözött s ideiglenesen ebben lakott; sötét este volt már, mikor a rablók oda értek. Sztán a mariseli aljegyzővel asztal mellett ülve borozott.

A rablók egyszerre berohantak a szobába, arczokat utközben lőporos szénnel feketére mázolták.

Sztán hirtelen felugrott ülő helyéből s rájok kiáltott:

— *Mi kell?*

A rablók megijedtek, s az egyik rémülten mondá:

— Jó estét adjon az isten!

— Az i . . . . ! adok én nektek jó estét.

Az első rablót mellen ragadta s egy fekete boros üveggel ugy vágta fejbe, hogy az rögtön összerogyott, és ellepte a vér.

Erre Bok Juvon Czápu puskája tussával fejbe kolintotta olyan erővel, hogy koponyacsontja szétrepedt, egy másik pedig fejszéjével oldalba vágta, hogy több bordája betörött, Bota Mihály Bocsok lándzsájával leszúrta, a többi rá rohant, ütötték agyba-fejbe; Sztán Tódor a havasok királya haldokolva is küzdött, de végre eszméletlenül elterült.

A mariseli aljegyzőt kifosztották, elvettek tőle 27 frtot. — Sztán feleségére rá parancsoltak, mutatná meg, hol van a *vasláda* . . . a *Wertheim kassza* előtt megálltak, s a gonosztevő buta nép bámulva nézte azt a vas tömeget, mely magábá rejti a kincset, melyért heteken át összeesküdtek, más megyéből, más országból ide fáradtak, gondolkodtak, költöttek, törekedtek, féltek, iszonyodtak, álmatlan éjeket töltöttek, remélettek, és . . . . gyilkoltak.

A *sárkány* meg volt ölve, a kincs előttük, de a rejtély nyitját nem tudták.

Dobrá Juvon Hárhula Sztánnére ordit:

— Hol van a kulcs?

Sztánné elhozta a kulcsot. Próbálták s nem tudták ki nyitni, kétségbe voltak esve. A bün szüli a bünt; az asszonyt eddig nem bántották, most az egyik Sztánné czombjába ütötte a lándzsát:

— Ha ki nem nyitod, megöllek.

Sztánné kinyitotta.

Kiüritettek belőle mindent: tallérokat, ékszereket — bankókat, — s mint egy ötszáz darab kötlevelet.

— De hát ezzel mit csináltok? hagyjátok meg nekem, rimánkodott Sztánné.

— Miféle irások ezek?

— Adóslevek.

Oda akarták adni az asszonynak.

— Nem; el kell égetni, mondá *Hárhula*; azok a szegény emberek, kik a nagy kamatot fizették *imádkozni* fognak érettünk, s tán az isten *megbocsájtja* büneinket!

És ezt nem Shakespeare irta.

A mi a háznál elvihető volt, mindent magokkal vittek, sebesen haladtak odáig, hol a lovakat hagyták, itt tüzet gyujtottak s a préda

felett megosztoztak, a pénzt csak ugy *találomra* — nem nézték az összeget, hanem a csomó nagyságát, a százas bankó, vagy ez *egyes*, a koronás tallér vagy a fél ezüsthuszas egy értékben ment.

A vidéket páni félelem fogta el, különösen a *popák* voltak kétségbe esve, nem tudták, nem gyanitotta senki, hogy honnan került a banda, a félelem sokszorozta számukat, százakról beszéltek, Romániából betörő rablókról.

Zsandárokat küldtek mindenfelől, de nyomra nem tudtak jönni. A tyuk kikaparja; az egyik rabló százas bankjegygyel akarta fizetni adóját, a nagy bankó szemet szurt, nyomról-nyomra, vallomásról-vallomásra; a vizsgáló-biró erélyes ügyessége napfényre deritette a rablógyilkosságot.

A bünszerző, vezér és végrehajtó Dobra Juvon Hárhula, mintha csak *bucsuról*, szent zarándoklásból térne haza, békében élt otthon, a rablott pénzt nagy kamatokra uzsorába adta ki: *gseftelt*; Zöld Marczi bankár; Sobri Józsi rentier; Macsvánszky tőkepénzes kizsákmányoló.

És ez nem Budapesten, a királyutczában vagy Kolozsvárt a Himmelstein kávéház előtt történt, hanem ott fent a gyalai havasokon, a

Vlegyásza aljában, — hijába . . . . *civilizálódik a világ!*

Hárhula neszt vett, a hirre elhagyta házát, családját, nem tudták hol bujdokol, tüvé tettek erdőt mezőt, Hárhula nem volt sehol, végre egy este Erős Áron csendőr-őrmester Hárhula házához megy, legkisebbik fia a ház előtt játszott; a zsandár játékba elegyedik vele s kérdi:

— Itthon van-e apád?

— Nincsen.

— Hol van?

A gyermek egész bizalommal felelé:

— Itt né, az erdőbe nem messze ide, most ott lakik.

Erős Áron felment az erdőbe s lesbe állt. Éjfél után két és három óra közt lassu léptekkel hall valakit közeledni, fehér vászon ruhája a sötétben világot vet, rákiált:

— Állj vagy lövök!

Az árnyék beveti magát a bokrok közé s szaladni kezd, a mint egy nyilásnál megfehérlik, a zsandár oda lő s utána iramodik, de nem érheti utól, gyufával vizsgálja a nyomot, s a bokrokon ember magasságba vér cseppeket talál.

Dobrá Juvon Hárhula álkapczája keresztül volt lőve, a golyó nyelve alsó részét el-

vitte, az ellenkező oldalon a felső álcsonton keresztül hatolt, az alsó fogsort kitörte; két napi keresés után vérében fetrengve rá akadtak, nyelve meg volt *uszökösödve*; kivágják a sebet; napról-napra javul, idül, ma már lábadozik; a napokba láttam a börtön kórházában, sebei már alig láthatók, s panaszkodik, hogy a *koszt* nem elég jó, s a levegő nem elég tiszta.

A halálbüntetés eltörlése felett vitatkoztak; én is a halálbüntetés eltörlése mellett vagyok, mondá Karr Alfonz, csak hogy előbb a gyilkos urak hagyjanak fel az öldökléssel. Miért foglalkozom én is most rablóhistóriákkal?

A mai *rablóvilágban* illő, hogy foglalkozzunk azokkal, kik velünk annyit foglalkoznak.

A törvényszék lefényképeztette őket, régebben elkövetett bünnek nyomában. Itt is Hárhula szerepel.

Az ügyész kérelmemre sziveskedett megengedni, hogy láthassam őket, de nem bánom, hogy oda mentem.

Láttam azt a szerencsétlen, nyomorult, tizenhét éves asszonyt is, két gyermeknek s nehány holnap mulva a harmadiknak anyját, megtörve, összeroskadva, a búbánat keservének

butasagában; a mi emberi volt benne, az ott maradt fent a havasokon gyermekeinél, itt egy elvénült hus tömeg, egy tizenhétéves vén banya, ész és akarat nélkül; egyetlen gondolattal, melyet egyetlen szóval jelez, s e szó: *pruncsi*, gyermekeim!

A méla bú monomániája szállta meg; őrültsége lassu, csendes, mint a mocsár vize, melybe *Ophélia* ölte magát.

Tántorgó léptekkel, egy rabasszonytól vezetve jött ki a konyhából, egész teste remegett, szemei nyitva voltak és láttam, hogy nem lát, izzadtság gyöngyözött arczán és fázott; feje, karjai lecsüngtek, mint szomoru füz gajai tél időben, homloka redőtlen volt, mert gondolata tétovázott, s nem tudott menekülni e szótól, ezen egyetlen gondolattól: *pruncsi*!

Az orvos javaslatára, a törvényszék szabad lábra helyezte.

A vizsgáló-biró mondá neki:

— Holnap haza mehetsz.

— *Oj vegye pruncsi?* láthatom a gyermekeket?

És ezt olyan közömbösön, olyan hidegen, olyan részvétlenül mondta, hogy megborzadtam tőle.

Az anyának szeretete! Niobe fájdalmában, a Grachusok anyja büszkeségében, Mária-Te-

rézia a pozsonyi országgyülésen, Mária-Antónia a Templeben a daufintól búcsuzva; vagy Plesa Anna a kolozsvári törvényszék tömlöczében.

Mindenütt egy, mindenütt nagy, mindenütt szent!

Mint Hugo mondja:

„Csodálatos kenyér melyet isten oszt és sokszoroz, mindenkinek meg van benne része, s mindegyik birja egészen!“

BOJTORJÁNOK.

SEMMIT a megteremtett széles kerek nagy világban nem szeretek jobban mint *a zsidó urfit;* nem bánom, ha mindjárt *báró* is.

Ez még *typus*, s mint a *Herczegasszonyban* Szombathelyi mondja: *errredeti*; csak, hogy aztán a *zsidó urfi* az én szám izére legyen csinálva. Megmondom hogyan készittetném.

Sugár, magas vékony alak, veres nyakravalóval, meggörbült semita orral, zöld, veres, sárga, viola és havanna szinü koczkás *bonjourba;* szőke göndör hajjal, gyér veres szakállal, világos narancs-szin mellényben, réz gombokkal; nagy konya fülekkel, zöld csíkos nadrágba, melyen a zebrázat solferino szin legyen; széles hosszu ujju kezek, fehér gyapot szövetű keztyükbe; rövid, tele talpu lábok

ebellázting topánkában, fénymázas bőrrel szegelyezve; összelapitott sisak-alaku fej, *Trefort* kalap félre vágva rajta, s a jobb fülen pihenve; zsidó száj, mely hasonló a madár-fiókáéhoz, tollatlan állapotban; kiálló csipők, kidomborodott sonkákkal.

Rövid, vékony bámbus nád-pálcza a kézben, felső kabát a karon, czvikker az orron, szivar a szájban, s igy páváskodni a *nagy utczán végig, végig!*

Fitymáló, henczegő, piaczi légy tolakodással; ilyen az ideálom *zsidó urfiban. A Malhetes* komoly ur, de *Lőrincz* megteszi.

Ilyenszerü társaság volt egybegyülve a vendéglő nagy éttermében; vacsorával várták a *divát*, kit megbabérkoszorúzott a *választott nép*, *a mámerle*-től és Triumfustól követve.

Az obligált kézcsókok; viszhangul a szokott *pukkerlik.*

— Milyen irtóztató dohányszag s borzasztó pipafüst van, én itt nem maradhatok, a mellemre veszi magát a dohánykorom, menjünk mamám!

— Aranyos kis bogaram, azt nem tehetjük, lásd ezek az urak nagyon *gcfelligek* voltak, várnak vacsorával, eszünk, aztán megyünk, én sem akarom, hogy drága hangodnak ártson. Sokban kostál nekünk.

— Jól van, de vacsora után rögtön megyünk.

— *Kellner! hozza a mi csalogáhnuknak a hangyathojásokat!*

Tableaux és görög tüz.

Általános meglepetés Jeruzsálemben.

Többek előtt távsürgönyt olvastam fel:

— „Az orosz czár ellen merénylet követtetett el, bombavetés által, az első bomba szétrobbantotta a kocsit, a czárnak semmi baja; a második szétrobbantotta a czárt, a kocsinak semmi baja.“

— Hát a kocsissal mi történt?

— Semmi baja.

— Hála istennek!

Nálunk történt; és igaz historia.

A kisasszonynak nem volt étvágya s az ebédnél nem evett; mert hát van olyan szende, szerény teremtése az Uristennek, ki virágillatot eszik, és gyémántoló harmatcseppeket iszik, kivált kis városban, hol a dudaalak is *etherizál.*

— Ugyan mán édes leányom ne *affektály,* miért nem eszel?

Másnap bejön a szolga s mondja:

— Nagyságos asszonyom, az egyik malacz nagyon *affektál.*

— Hogyan?

— Teljességgel nem akar enni.

Közmondássá vált nálunk: *affektál mint az N. . .-né malacza.*

A méltcsás asszonynál estély volt, a szobaleány valami szamárságot csinált, az asszonyság méregbe jött, s nagyon kezdte szidni a szobacziczust; a méltcsás ur figyelmeztetni akarta élete párját, hogy nem illő a tisztelt vendégkoszoru előtt haragban törni ki, s hogy az egybegyült vendégkoszoru tagjai meg ne értsék, magyar-francziául mondá:

— (Kérem magyarosan olvasni) *Ma scr! de devân la mond, ne vu meté pár án* affekt *contr*e la.

Ebben a históriában az a szép, hogy a ki francziául tud, nem érti meg, s a ki nem tud, azonképen; de a ki magyar-francziául tud, az otthon van.

Journal des debacs!

Az Orbán czukrászdájában voltunk Cognac, Old Sery, mit Xeresnek mondanak, és Borovicska mellett; többnyire *Skribler*-félék valánk; egyikünk Aigner Lajos vállalatát mél-

tányolta, a régi magyar irók uj kiadásáért. E körül forgott a szóbeszéd.

Én három kedves irómat: Mikes Kelement, jó öreg Gvadányit és Dugonics Andrást magasztaltam.

Egy *nagyságos* tanár cathedralis komoly pofát vágott, s nagy bölcsen azt mondja:

— Csak hogy *stylussokat* kellene *modernizálni.*

Csókollak, képeddel alszom el.

A „*Kelet*" 252-ik számában egy jogász és egy filosofus, azon kérdéssel végzik Sámi Lászlóhoz irt levelöket, hogy:

„*Vajjon mi különbség van Sámi László és az orosz nihilisták közt?*"

Megmondom én.

Az orosz nihilisták rettenetes emberek, hogy ne mondjam: irtózatos szörnyetegek; — ölnek, gyilkolnak s gyilkolva rabolnak, falukat gyujtanak, városokat hamvasztanak, hivatalnokokra halálos itéleteket hoznak és azokat végre is hajtják, merényletet követnek el a czár ellen, kutakat mérgeznek meg, — szappant, fagygyugyertyát esznek s rá petroleumot isznak.

Ezen rémtetteket Sámi is mind egy szálig elköveti; de ő még ezeken kivül — — és itt

rejlik a különbség! — — nyárson sült csecsemők porhanyó húsát eszi, minden nembeli különbség nélkül.

A „zsenge fiatalság“ demonstrált, Kolozsvár tapsolt, s lelkesül a *kincses város infans* serege; — le vagyok nyomva egész a sárga földig.

Izlés felett nem lehet vitatkozni. — *De gustibus. . . .*

A nagy *Csetewayo* zulukaffer népe karikát visel az orrában, de azért én nem furatom ki az orromat.

Az eszkimók avas fókazsir olajat isznak, már én csak jobb szeretem az egri pirost.

A törökök szenvedélylyel nézik a *„karagüzlik“*-et, én még Molnár urat is inkább szeretem látni, legalább nevetek rajta.

Ha önöknek a természetlenség, a viharos orditás, a *„fuldokló sivitás“*, a feszes poczakosság, a szörny-pathos, a helytelen kiejtés, a szabálytalan szavalat, a hasfájásra emlékeztető arczjáték tetszik . . . én nem tehetek róla, s kivánom, váljék kedves jó egészségökre!

Egy *„világlap“* a *„Budapest“* (elől képpel) mellékesen kegyeskedik engem is megérinteni, s 319. számában azt mondja:

„ . . . . . nálunk gróf Zichy Géza, gróf Teleki Sándor stb. irószámba mennek, mig más irodalomban, melyben az iró nem *farkcsóváló*, de valóságos *szellemi arisztokrata*, még a nyomdafestéket is sajnálnák tölük.

„Gr. Teleki Sándor, a felületes csevegő, s világlátott utazó, (kérém csak emigrans) szintén *iró*, ha ő akarja.

„Molnár nem szerződteti H. M. kisasszonyt, a Teleki védenczét, azért gróf Teleki Sándor ir róla a K. Papp Miklós lapjában egy tárczát, a melyben — mellesleg mondva — a legkitünőbb tragicusok között emlittetik . . . *Komáromi*, a budapesti nemzeti szinház komikus apája! — Ilyen az a világlátott nagy izlés!“ . . . .

A „*farkcsóválásra*“ . . . Édes ur! egy hiten vagyunk, egy vallást követünk, én is *függetlenségi* . . . . aztán vén ember is vagyok, — nem telik már többé tőlem. — Különben bocsásson meg, hogy nem kértem öntől *passust*, gondolataim *passagerjeit* utra bocsátandó, — s kérem, ne sajnálja tőlem azt a kis nyomdafestéket; — aztán meg higyje el, hogy gróf Zichy Géza sem olyan nagy bünös, mint a hogyan ön képzeli.

A „*felületességre*“ . . . . Hiszen naponta

búsit az engem, s érzem felületességemet, — de hiába! — sorsom mostoha volt, s nem vezetett utamba Gil-Blas-féle mestereket, kiktől eltanulhattam volna az alaposságot. — Kérem, küldje meg az adressét! Meglátogatom.

„*Molnár nem szerződteti H. M. kisasszonyt, a Teleki védenczét*“. . . .

Mondjuk ki tisztán: Hunyady Margit asszonyt.

A birálatban nem arról van szó, hogy *miért* mondom, hanem arról, *hogyan* mondom; — *mi* indok vezet, az nem kérdés, hanem az, hogy *helyes-e*, *igaz-e*, a mit mondok. Nekem tetszett szétszedni Molnár urat, mint tragikai színészt — tessék önnek érveimet megczáfolni, de *nem hazudni*.

Ön azt mondja: „a legkitünőbb tragicusok közt emlittetik . . . Komáromi, a budapesti nemzeti szinház komikus-apája.“ . . . . Ha ön, jó uram, nekem megmutatja hol és mikor emlitettem meg a Komáromi nevét, vagy ha csak soraim közül is kiolvashatja: egy ezerest teszek le Dorgó Albert kolozsvári közjegyzőnél, sziveskedjék azt felvétetni, s házi szegényei közt kiosztatni . . .

Czo fel sárga!

Tegnap, hétfőn november 24-én, Flóra és Emilia napján, nemzeti szinházunkban adatott

„MIZANTHROP“

„Molière klassikus vigjátéka, Szász Károly verses fordításában, a Theâtre Français scenirozása szerint.“

Alcest szerepében Molnár urat volt szerencsénk *élvezni*. Az egész előadás alatt hű maradt önmagához: fenn kezdte és fennt is végezte. *Rolando Furioso* megirigyelhette volna: — voltak momentumai, melyekben attól tartottunk, hogy kiveti magamagát a szinpadról, s a mit Rogeard barátom mond Alcestről: *„csak tulzásai és vak szenvedélye teszik nevetségessé“* . . . kétszeresen alkalmazhattuk Molnár urra. A negyedik felvonás vége felé hangjának *diapasonja* csütörtököt mondott, s valami olyan természetellenes hanggal lepett meg, hogy még bámulói sem tarthatták vissza magukat a nevetéstől, — és lőn általános — hogy parlamentáris kifejezéssel éljek — derültség.

Nem volna jó, ha a Hamlet által Opheliának adott tanácsot követné Molnár ur, s mint *militans* színész — — *kolostorba* menne ?!

Páholyunk alatt csoport tömörült, tizen-

egy-tizenkét éves müértő öreg urakból, — lelkesedéssel üdvözölték, éljenezték és tapsolták Molnár ur *epilepsiáját.*

Egy történelmi adoma jutott eszembe.

A *februári* napokban a forradalom győzött, a köztársaság ki volt kiáltva, a városháza nagy termében a nép ideiglenes kormányt választott.

A kormány tagjai felkiáltás utján már ki voltak nevezve, még csak a titkár választása volt hátra.

Az ideiglenes kormány egyik tagja felál, csendet kér, s azt mondja:

— A nép uralma jogánál fogva az ideiglenes kormány ki van nevezve, kérem válaszszanak mellé egy titkárt.

Rybeyrolles, a „*Reform*" nagynevü szerkesztője, később a számüzetésben a „*L'Homme*" lap tulajdonos főszerkesztője, mely lapnak én is szerencsés voltam munkatársa lenni, — az elnök, Lamartine háta mögött állt. Azon pillanatban, midőn az ideiglenes kormány tagja felszólitja a népet titkárválasztásra, egy óriás, stentori hangon elorditja magát:

— Pagner! Pagner! Pagner! (Pagner kiadó volt.)

Rybeyrollesnek füldobja majdnem ketté hasadt az irtózatos bőgéstől, — az óriás felé

fordul, ki épen tőszomszédságában állott, s azt kérdi:

— *Citoyen! veux tu mourire pour Pagner?*

— Polgártárs! akarsz-e meghalni Pagnerért?

...Nagyszerűről a pirinyóra...nekem is nagy kedvem lett volna a *zsengékre* rákiáltani:

— Fiúk! polgártársak! menjünk s haljunk meg Molnár urért!...

A MÁSODIK KÖTET TARTALMA.

	Oldal.
Ajánlás Blahánénak és Munkácsinak	5
Petőfi Sándor Koltón	7
Fúró	47
Az én irigységem	61
Hermann és Dorothea	75
Egy karácsonyom	87
Karácsony	97
Boldog ujéveket	103
Boldog ujévet kiván T. S.	111
Nagy-Czegléd-utczán végig	121
Csevegés	131
Molnár ur a nagy Csetevájó	143
A bagdádi herczegnő	155
Székesfehérvári levelek	165
Sámi Lászlóról	223
Csevegések a kolozsvári gyümöleskiállitásról	229
Zulu mese	243
Az oláh mappa	249
A Lendvay-emléklap kiadójához	257
A mi hidránk	263
Dobrá Juvon Hárhula	273
Bojtorjánok	291